

KOSKEMATONTA KORPEAKO?

Uusia lähtökohtia Savon myöhäisrautakautisen paikallisasutuksen tulkintaan

Emilia Jääskeläinen

Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Arkeologian pro gradu-
tutkielma
19.12.2019
Ohjaaja: Ville Hakamäki

Sisällysluettelo

Johdanto.....	3
1. Erämaa, asutus ja paikalliset asukkaat.....	8
1.1. Erämaa ja eränkäynti	8
1.2. Asutus	13
1.3. Savon paikalliset asukkaat.....	16
2. Savon rautakausi ja sen aikaisemmat tulkinnat	20
2.1. Varhaismetallikaudesta keskirautakauden loppuun	20
2.2. Myöhäisrautakausi.....	23
3. Aineisto.....	26
3.1. Muinaisjännökset.....	26
3.2. Esinelöydöt	32
4. Tulkinta.....	41
4.1. Asutus ja sen merkit	41
4.2. Elinkeinot	47
4.3. Vesistöt ja kulkureitit	54
4.4. Korut ja statusesineet.....	58
Lopuksi.....	62
Bibliografia.....	65
LIITTEET 1–3.....	80

Johdanto¹

Tämän pro gradu-tutkielman tarkoituksena on selvittää nykyisen Pohjois- ja Etelä-Savon alueen, tästä eteenpäin Savo, myöhäisrautakautista asutusta ja elinkeinoja. Myöhäisrautakausi käsittää viikinkiajan (800–1100 jaa.) ja ristiretkiajan (1100–1300 jaa.). Työn lähtökohtana on lähestyä asutuskysymystä paikallisten asukkaiden kautta muinaisjäännöksiä ja esinelöytöjä tutkimalla. Aikaisemmissa tulkinnoissa on korostettu Savon ulkopuolelta saapuneiden eränkävijöiden roolia arkeologisen aineiston muodostajana, jolloin paikalliset asukkaat ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Työn tarkoituksena on purkaa tätä erämaakäsityksen vaikutusta Savon alueen myöhäisrautakauden tulkintaan ja sitä kautta pohtia onko perifeeriseksi määritelty alue oikeasti sitä.

Tarkastelen tässä työssä Savon rautakautisten kohteiden ja löytöjen levintää, keskittyen pääasiallisesti myöhäisrautakautiseen aineistoon. Varhais- ja keskirautakauden löydöt ovat taustoittamassa myöhäisrautakaudella tapahtuvaa muutosta, jonka voi havaita löytöjen ja muinaisjäännösten määrän huomattavana kasvuna aikaisempiin aikakausiin verrattuna. Kohdeanalyysillä ja esineiden löytöpaikkojen tarkastelulla on tarkoitus selvittää ihmistoiminnan laajuutta Savon alueella. Tämän avulla pyrin tarkastelemaan alueen asutusta rautakaudella paikallisesta näkökulmasta käsin ottaen samalla huomioon laajemman yhteiskunnallisen kontekstin, joka perustui laajempiin kauppakontakteihin ja vuorovaikutukseen ympäröivien alueiden yhteisöjen kanssa. Tarkastelussa vähemmälle huomiolle jää Mikkelin alue, maanviljely ja siihen liittyvä asutus, sillä näitä aiheita on tutkittu huomattavasti enemmän Savon kontekstissa kuin metsästyksellä ja kalastuksella eläneiden väestöjen asumista ja elinkeinoja.

Jussi-Pekka Taavitsaisen (esim. 1990, 1994) sekä Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilanderin (1988) julkaisut ovat laajempia kokonaisesityksiä Savon rautakaudesta. Heidän tulkinnoissaan korostuu näkemys Savosta erämaana, jossa käytiin erää kalmistollisen alueen talonpoikien toimesta. Savosta löytynyt arkeologinen aineisto, kuten irtolöydöt ja merkit siitepölyistä, on liitetty lähinnä näihin ulkopuolisiin eränkävijöihin (Lehtosalo-Hilander 1988; Taavitsainen 1990; Manninen 1953: 15–16; Huurre 1984). Savossa liikkui eränkävijöiden lisäksi lappalaisia. Matti Huurre (1983: 324; 1984) on todennut

---

¹ Työn kansikuvan on kirjoittaja ottanut vuonna 2018 Savonlinnassa.

tämän paikallisväestön olleen arkeologisesti näkymätöntä ja kadottaneen identiteettinsä, sillä kaikki löydetty esineet ovat olleet tuontitavaraa ja useimmiten irtolöytöjä (kts. myös Taavitsainen et. al. 2007: 89). Alueella eläneen lappalaisväestön esineistön katsottiin olleen lähinnä orgaanista materiaalia olevia esineitä, kuten luusta ja nahasta, joita ei ole säilynyt tähän päivään asti (Lehtosalo-Hilander 1988: 150).

Aluerajaus ja aihe valikoitui tutkimustilanteellisista syistä, sillä Savon alueelta on tehty vähän rautakauteen liittyvää tutkimusta verrattuna Etelä-Suomeen. Kalmistoihin liittyvän asutuksen tutkimus on Suomessa rautakauden osalta yleisempää kuin asuinpaikoiksi määriteltyjen kohteiden tutkimus. Rautakautisten asuinpaikkojen löytämistä kuvataan haastavaksi, sillä tuolloin ei ollut enää selkeästi tunnistettavia ja ajoitettavia keramiikkatyylejä ja asuinpaikat eivät jättäneet samankaltaisia painanteita kuin kivikaudella (Raninen & Wessman 2015: 260). Kalmistojen lisäksi asutustutkintaan liittyy maanviljelyasutuksen, eli kiinteän asutuksen, etsiminen ja alueen asutushistorian tulkitseminen sitä kautta. Savon alueella on todennäköisesti asunut pääasiallisesti metsästyksellä ja kalastuksella elänyttä väestöä, joka on liikkunut asuinpaikalta toiselle vuodenajan mukaan. Näiden yhteisöjen asutushistoriaa ei ole juurikaan tutkittu, sillä pyyntiyhteisöjenkin asuinpaikkojen on kuvattu olevan vaikeasti löydettäviä ja tunnistettavia samasta syystä kuin rautakautisten asuinpaikkojen.

Aiheen valintaan vaikutti edellä mainitun lisäksi rautakauden tutkimuksen tarve kasvavan metallinilmaisinelöytöjen määrän takia. Uudet esinelöydöt kasvattavat aineistojen määrää, joka luo tarvetta uudelle tutkimukselle. Vaikka metallinilmaisinharrastuksen suosio ei vielä ole nähtävissä Savon alueen irtolöytöjen määrän kasvussa samalla tavalla kuin esimerkiksi Kainuussa (kts. Hakamäki 2018), tuovat uudet löydöt mahdollisuuksia uusille tulkinnoille Savon rautakaudesta. Lisäksi uusien löytöjen valossa voi kyseenalaistaa aiempaa käsitystä Savosta erämaana.

Aineistoon kuuluvat rautakaudelle ajoittuvat irtolöydöt ja muinaisjäännökset Savosta. Etelä- ja Pohjois-Savon välillä on eroja muinaisjäännösten määrän suhteen, sillä Etelä-Savosta tunnetaan määrällisesti enemmän muinaisjäännöksiä kuin Pohjoisesta. Eroa on tutkimustilanteessa, sillä Etelä-Savo rautakautisia muinaisjäännöksiä on tutkittu enemmän. Eron taustalla on tosin pääasiallisesti Mikkelin alueella tehdyt tutkimukset. Pohjois-Savon kunnissa ei kaivaustutkimuksia juuri ole tehty, eikä uusia

esine löytöjäkään tehdä kovin usein. Savon rautakautta käsitellyissä tutkimuksissa onkin hyvä muistaa, että ne useimmiten käsittelevät lähinnä nykyistä Etelä-Savon aluetta.

Aineisto on kerätty käyttäen saatavilla olevaa tutkimuskirjallisuutta ja Museoviraston Muinaiskalupäiväkirjaa (Muinaiskalupäiväkirja 2019). Keräsin löydöt käsittävään tietokantaan tiedon yksittäisistä esineistä, KM-numeron tai muun luettelointinumeron, löytöpaikan koordinaatteineen, ajoituksen, jos se oli saatavilla, esinetyypin ja lähdeviittauksen, jos tieto on muualta kuin Muinaiskalupäiväkirjasta. Monille irtolöydöille, etenkin 1800-luvulta ja pitkälle 1900-lukua, ei ollut tiedossa tarkkaa sijaintitietoa, korkeintaan maininta kylästä tai tilasta, mistä esine oli löydetty. Näille löydöille pyrin määrittämään summittaisen sijainnin kylän nimen perusteella, jos tämä ei onnistunut, määritin irtolöydön sijainniksi löytökunnan keskustan. Tämä siitä syystä, että irtolöydöt sai kartalla olevaan muotoon, joka helpottaa tulkintojen tekemistä. Esineiden tarkalla sijainnilla ei ole aina tulkinnalliselta kannalta merkitystä, sillä itse esine pystyy kertomaan jo jotakin. Savon rautakautiset kiinteät muinaisjäännökset on kerätty Muinaisjäännösrekisteristä omaan tietokantaan (Muinaisjäännösrekisteri 2019).

Vaikka työn aiheena on pääasiallisesti asutus, en aio keskittyä pelkästään asuinpaikkoihin. Varmoja rautakaudelle ajoittuvia asuinpaikkoja on hyvin vähän ja vähän tutkittuja. Kaikenlaisia ihmistoiminnasta jääneitä jälkiä voi pitää asutuksen tai asumisen merkkeinä, jolloin on mielekkäämpää tarkastella kaikkia muinaisjäännöksiä tietyltä aikakaudelta, kuin vain tietyn tyyppisiä muinaisjäännöksiä. Tästä syystä en koe järkeväksi rajata aineistoa entisestään. Määrällisestikin aineisto pysyy hallittavissa, vaikka siihen lukisikin useamman tyyppisen muinaisjäännöksen, sekä irtolöydöt.

Savossa on viime vuosina yhdistynyt pienempiä kuntia osaksi kaupunkeja. Esimerkiksi Savonlinnaan on liitetty viimeisen kymmenen vuoden aikana Savonranta, Kerimäki ja Punkaharju. Kun eri kuntien rautakautisia löytöjä käsitellään tarkemmin, tulee ottaa huomioon, että saman kunnan sisältä tehdyt löydöt voivat sijaita toisistaan hyvinkin kaukana. Lisäksi nykyiset kuntarajat ja kuntien nimet, sekä Pohjois- ja Etelä-Savon maakunnat ovat rautakautta myöhäisempiä ilmiöitä. Etelä-Savon kuntiin kuuluvat seuraavat kunnat: Enonkoski, Heinävesi, Hirvensalmi, Joroinen, Juva, Kangasniemi, Mikkeli, Mäntyharju, Pertunmaa, Pieksämäki, Puumala, Rantasalmi, Savonlinna ja Sulkava. Pohjois-Savon kuntia ovat: Iisalmi, Kaavi, Keitele, Kiuruvesi, Kuopio,

Lapinlahti, Leppävirta, Pielavesi, Rautalampi, Rautavaara, Siilinjärvi, Sonkajärvi, Suonenjoki, Tervo, Tuusniemi, Varkaus, Vesanto ja Vieremä. (Kartta 1.)

Kartta 1. Savon kunnat ja niiden sijainti.

Työni tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten tulkinta erämaasta on vaikuttanut Savon rautakauden tulkintaan?
2. Mitä arkeologista aineistoa Savon alueelta tunnetaan ja mitä se kertoo paikallisesta asutuksesta myöhäisrautakaudella?
3. Mitä aineisto kertoo paikallisten toiminnasta, kuten elinkeinoista, kaupankäynnistä, vuorovaikutuksesta ja liikkumisesta?

Tarkastelen ensimmäisessä luvussa erämaan ja asutuksen määrittelyä, jonka jälkeen käsittelen alueen asukkaita ja heidän määrittelyynsä liittyviä kiistoja ja ongelmakohtia. Toisessa luvussa tarkastelen Savon rautakautta yleisesti, sekä siihen liittyvää aikaisempaa tutkimusta ja tulkintoja. Kolmannessa luvussa käsittelen työhön keräämäni aineiston ja sen jälkeen neljännessä luvussa käsittelen aineiston ja esitän tulkintani siitä.

1. Erämaa, asutus ja paikalliset asukkaat

1.1. Erämaa ja eränkäynti

Erämaa on länsimaisessa ajattelussa käsite, joka viittaa koskemattomaan ja alkuperäiseen luontoon (Ingold 2000: 68; Kirkinen 2012: 131). Tämä kytkeytyy esimerkiksi luonnonsuojeluaatteeseen ja turismiin. Ajatus toisintaa länsimaista jakoa luontoon ja kulttuuriin, jossa erämaa on kaukana asutuksesta ja ihmisen kosketuksesta. Samaan aikaan tätä tulee suojella ihmiseltä rajoittamalla erämaiden käyttöä ja siellä liikkumista. Erämaata ei saa asuttaa modernin ihmisen toimesta, koska silloin tämä muokkaisi ja vaarantaisi sen luonnollisena pidetyn olotilan. Samaan aikaan alkuperäisväestön annetaan asuttaa näitä alueita, koska ajatellaan, ettei heillä ole samanlaista muokkaavaa vaikutusta luontoon kuin länsimaalaisella ihmisellä. (Ingold 2000: 68.)

Suomessa nykyään erämaina pidetään asumattomia ja tiettömiä alueita, sekä valtion omistamia Lapin erämaita (Tieteen termipankki 2019a, 2019b). Näihin nykyisiin erämaihiin liitetään ajatus alueen erämaaluonteen säilyttämisestä, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamisesta, mutta myös alueen luonnon monipuolisen käytön kehittämisestä (Tieteen termipankki 2019a). Tästä syystä Suomen erämaa-käsitettä ei voi tarkastella erillään angloamerikkalaisesta *wilderness*-termistä, johon liittyy oleellisesti ajatus koskemattomasta ja asumattomasta luonnosta (Kirkinen 2012: 137; vrt. Myllyntaus & Saikku 2001: 9). Todellisuudessa erämaa ei ole niin koskematonta kuin määritelmä antaa olettaa. Esimerkiksi nykyisen Suomen alueella on muinaisjäännöksiä kivikaudesta historialliseen aikaan, joka viittaa ihmisen toimintaan ja asumiseen erämaa-alueillakin eri aikoina.

Alkujaan *erä* on tarkoittanut erillään olevaa ja *erämaa* on tarkoittanut erillään olevaa maata (Rapola 1936; Taavitsainen 1990: 49; Taavitsainen et al. 2007: 98). Myöhemmin sanan merkitys muuttui tarkoittamaan erämaata eränkäynnin paikkana (Taavitsainen 1990: 49). Tämän perusteella on päätelty, että koko Suomen alue olisi jaettu eriin, jotka olivat asuttujen alueiden tai pienimuotoisten organisoituneiden yhteisöjen omistuksessa (Taavitsainen 1990: 49; Taavitsainen et al. 2007: 98). Suomen arkeologiassa erämailla tarkoitetaan rautakautisen kalmistoasutuksen ulkopuolisia alueita, joihin kuuluvat Pohjois-Suomi, Keski-Suomi ja Itä-Suomi (Raninen & Wessman 2015: 320).

Arkeologiassa erämaa rinnastuu *frontier*-käsitteeseen, joka tarkoittaa kulttuurien välistä rajaseutua (Taavitsainen 1990: 48–52, 112–117; Taavitsainen et al. 2007: 91, 99; Kumpulainen 2004). Erämaassa kohdanneet eränkävijät ja paikallinen lappalaisväestö muodostivat alueelle rajaseudun, jossa kulttuurien kohtaaminen johti hybridi-identiteetin ja -kulttuurin syntymiseen (Kumpulainen 2004; Ylimaunu et al. 2014). Kumpulaisen (2004: 61) mukaan tästä seurasi eräkulttuurin syntyminen, jossa oli piirteitä eränkävijöiden ja paikallisten kulttuureista. Hänen mukaansa paikalliskulttuuria ei voisi esineistön perusteella erottaa eränkävijöistä, sillä näiden esineellinen kulttuuri alkoi muistuttaa lappalaisväestön piirteitä kulttuurivaihdon kautta (Kumpulainen 2004: 61, 69–70).

Erämaahan on liitetty *frontier*-ajattelun lisäksi ajatus hallitsevammasta keskusalueesta, joka sijaitsee kaukana erämaasta (kts. esim. Lehtosalo-Hilander 1988; Myllyntaus & Saikku 2001: 7–8; Raninen & Wessman 2015: 120). Tänä keskusalueena on pidetty kalmistollinen asutusta, josta eränkävijät ja kulttuurivaikutteet olivat lähtöisin. Näiden vaikutteiden ja eränkävijöiden on katsottu liikkuneen yksipuolisesti kalmistoalueelta erämaahan, eikä erämaasta kalmistoalueelle. Hakamäen (2018: 22–23) mukaan Etelä-Skandinavian talonpojat nähdään usein paikallisina kulttuurihegemonioina, joista uudet ideat, innovaatiot ja ideologiat keksittiin ja vietiin muualle. Samaan aikaan sisämaan ja pohjoisen metsästäjäkeräilijät nähdään vaikutteiden vastaanottajina ja raaka-aineiden tuottajina (Hakamäki 2018: 23; kts. myös Forsberg 2012). Vaikka Kumpulaisen (2004: 61) mukaan eränkävijät ja paikalliset muodostivat eräkulttuurin erämaihin, ei sen vaikutteet ylänneet keskusalueille. Tulkinta mukailee keskusperiferia-näkökulmaa, jossa periferia on alisteisessa asemassa keskukseen nähden, jonka kulttuuri muuttuu lähinnä keskuksen vaikutuksesta (Stein 2002). Erämaa ja eränkäynti itsessään toimivat tämän käsityksen vahvistavana tekijänä, sillä termit ovat maanviljelyväestön näkökulmaa korostavia käsitteitä. Erämaa tuskin oli erämaata tai periferiaa siellä asuville ihmisille.

Suomessa erämaan tulkintaan on vaikuttanut erätalouden korostaminen nationalistisessä hengessä, sekä ajatus erämaasta resurssina (Haila 2003: 180; Kirkinen 2012: 132). Tämän eränkäyntiin perustuvan talousmuodon on katsottu olleen Suomen esihistorian ja asutuksen kannalta hyvin merkittävä tekijä. Sen on tulkittu alkaneen jo hyvin varhaisessa vaiheessa (esim. Huurre 2000 [1979]; Raninen & Wessman 2015: 321),

mutta jako asutukseen ja taloudellisesti hyödynnettävään erämaahan on tapahtunut pääosin vasta rautakauden kontekstissa (Kirkinen 2012: 132). Eränkäynti liittyykin oleellisesti juuri myöhäisrautakauteen ja keskiaikaan. Aikaisemmillä aikakausilla metsästys ja kalastus olivat elinkeinoja, joiden pääasiallisen tarkoitus oli ravinnon hankinta. Myöhäisrautakaudella tapahtui muutos ravinnon hankinnasta erätalouteen, joka tutkimuskirjallisuuden perusteella saavuttaa myöhäisrautakaudella laajat mittasuhteet. Turkiskaupan merkitys eränkäynnille korostuu siinä, että se on katsottu olleen yhteiskunnan, tai ainakin tietyn väestöosan, rikastumisen taustatekijä. Erätalous on saanut osakseen kritiikkiä, koska se on hyödyttänyt vain pientä osaa talonpojista Etelä-Suomen viljelyalueilla (Kirkinen 2012: 137).

Oleellinen osa erämaan tulkintaa on eränkäynti ja sen merkitys elinkeinona. Etenkin myöhäisrautakausi ja varhaiskeskiaika rinnastetaan usein kukoistavaksi eräkaudeksi, joka oli taannut varallisuuden tietyille osaa väestöä (kts. esim. Voionmaa 1947; Soininen 1961; Lehtosalo-Hilander 1988). Eränkäynti olikin vain maanviljelijöiden elinkeino, johon kuului metsästyksen ja kalastuksen lisäksi, pienimuotoista kaskiviljelyä, kaupankäyntiä ja lappalaisten verotusta, sekä raudanvalmistusta erämaiksi kutsutuilla alueilla (Soininen 1961: 29; Taavitsainen 1990: 49; Kumpulainen 2004: 60). Vuorelan (1983: 21) mukaan eränkäynnillä ei ollut kiertelevän metsästäjäkeräilijäväestön kulttuurin kanssa mitään yhteistä, sillä sen harjoittajat olivat kiinteän asutuksen piirissä olevia maanviljelijöitä. Kuitenkin eränkäyntiin liitetyt toimet sopivat yhtä hyvin paikalliseen väestöön. Esimerkiksi raudanvalmistuksen varhaisimmat merkit ovat Itä- ja Pohjois-Suomen alueelta, jossa ei ollut tuolloin kiinteää maanviljelyyn liittyvää asutusta vaan kalastukseen ja metsästyksen liittyvää asutusta (Pukkila 2007; Lavento 1999, 2015). Myöhäisrautakaudella raudanvalmistuksesta kertovia löytöjä on muualtakin Suomea (Pukkila 2007: 32–33). Toinen hyvä esimerkki on pienimuotoinen kaskiviljely, jota myös erämailla asuneiden on ajateltu harjoittaneen (Taavitsainen 1994; Raninen & Wessman 2015: 321–322).

Arkeologeja on kiinnostanut etenkin kaukana asutuksesta tapahtunut kaukoeränkäynti, joka on erotettu lähellä asuinpaikkaa tapahtuneesta metsästyksestä ja kalastuksesta. Tästä kaukoeränkäynnistä on kirjallisia lähteitä 1300–1500-luvuilta, mutta sen on tulkittu alkaneen jo varhaisin rautakaudella. (Taavitsainen 1990: 49; Raninen &

Wessman 2015: 320.) Nämä lähteet kuvaavat kuitenkin lähinnä Länsi-Suomen, ja etenkin Hämeen, eränkäyntiä, eikä niitä voida yhdistää ongelmitta Savon alueeseen (Korpela 2008: 43; 2012a: 287).

Eränkäynnin taustalla oli pääasiallisesti turkikset, joita hankittiin metsästäväällä tai paikallisilta vaihtamalla tai verottamalla (Taavitsainen 1994; Raninen & Wessman 2015: 321). Verotuksesta kertovat myöhemmät kirjalliset lähteet, mutta niiden siirtäminen myöhäisrautakauteen on ongelmallista. Verotus tarvitsee vallan keskittymistä ja järjestäytymistä, sekä kontrollia verotettaviin. Lisäksi oleellisesti verotuksen onnistumiseen liittyvät syyt, miksi verotetaan ja miten ihmiset saadaan maksamaan veronsa. Vaikka Suomen alueella tunnetaan useita rautakautisia keskuksia, näiden ei kuitenkaan olisi onnistunut verottaa paikallisia asukkaita, sillä se ei olisi ollut kannattavaa tai kovinkaan helppoa (Kts. esim. Taavitsainen et al. 2007: 100; Kuusela et al. 2018; Korpela 2008: 299–313; 2012a: 281). Todennäköisempää on, että turkikset metsästettiin itse tai ne vaihdettiin paikallisilta (Raninen & Wessman 2015: 321).

Vaikka kaupankäyntiä eränkävijöiden ja paikallisten välillä tapahtui, ei Savosta löytyneitä esineitä ole suoranaisesti liitetty kauppaan tai muihin vuorovaikutussuhteisiin näiden välillä. Esimerkiksi Lehtosalo-Hilander (1988: 155) ehdottaa, että paikallisille olisi vaihdettu kankaita, nauhoja ja ehkä suolaa. Hän myös toteaa, että esimerkiksi kirveet, keihään- ja nuolenkärjet ovat olleet hyödyllisiä paikallisillekin, ei hän niitä liitä suoraan näihin vaan eränkävijöihin (Lehtosalo-Hilander 1988). Orgaanisten aineiden, kuten kankaiden, suolan, alkoholin, vaihdosta ei ole arkeologisia todisteita, sillä se eivät säily Suomen maaperässä hyvin. Lehtosalo-Hilanderin ja muiden aikalaisten tulkintaa on osittain ohjannut ajatus lappalaisten kivikautisuudesta, jolloin esimerkiksi rautaesineiden liittäminen näihin yhteisöihin ei ole ollut mielekäästä. Taavitsainen et al. (2007: 136) kuitenkin huomauttavat, että osa esineistä olisivat olleet lappalaisten käytössä, vaikka selkeästi mitään esineitä tai esinetyyppejä ei heihin liitetäkään. Tämä näkemys on todennäköisempi, sillä esineillä on ollut käyttöä ja merkitystä muillekin kuin vain maanviljelijöille ja eränkävijöille. Esineitä on voinut päätyä alueelle vaihdon lisäksi esimerkiksi lahjoina, ryöstösaaliina tai naimakauppojen myötä.

Arkeologisen aineiston ”vähäisyyden” vuoksi erämaan ja eränkäynnin tutkimuksessa on käytetty paikannimiaineistoa ja varhaismoderneja kirjallisia lähteitä tukemaan

eränkäyntiteoriaa. Näiden perusteella muovattua tulkintaa eränkäyntijärjestelmästä ja sen laajuutta on venytetty koskemaan koko rautakautta (Raninen & Wessman 2015; kts. myös Soininen 1961; Kirkinen 2012). Viime aikoina on kuitenkin esitetty kriittisempiä näkökulmia erämaa-alueiden tulkintaan. Jukka Korpelan (2008; 2012) mukaan varhaismodernit kirjalliset lähteet, joihin suurin osa eränkäyntiteoriasta perustetaan, eivät ole kovin hyödyllisiä lähteitä perifeeristen alueiden asutuksen tutkimukselle. Ne kuvaavat lähinnä Ruotsin ja Moskovan valtioiden organisoitumista ja niiden valtakoneistojen ulottumista Savon alueelle 1400-luvun lopulla. Näiden metsässä asuvien ihmisten olemassaolo konkretisoitui ja muuttui näkyväksi, kun heiltä alettiin kerätä veroja ja kirjata niitä ylös (Korpela 2008). Korpelan (2012b) mukaan keskiajalla tapahtunut väestön siirto ja savolaisekspansio voivat olla liioiteltua. Hän perustaa väitteensä genetiikan saralta saatuihin tuloksiin, joiden mukaan itäsuomalaiset ovat eri isälinjaa kuin länsisuomalaiset. Näin ollen Länsi-Suomesta ei ole voinut tulla suurta muuttoliikettä Savon alueelle, sillä geneettinen muutos olisi nähtävissä nykyisessäkin väestössä. (Korpela 2012b: 244.)

Korpelan lisäksi Hakamäki (2018), sekä Kuusela et al. (2016; 2018) tulkitsevat pohjoisen irtolöytöjä ja kohteita paikallisten roolin ja kontaktien kautta. He ovat käsitelleet lähinnä Pohjois-Suomea, joka on Savon tavoin tulkittu eteläisten maanviljelijöiden erämaa-alueiksi tai uudella ajalla uudisasuttamaksi. Heidän tuomien uusien näkökulmien mukaan Pohjois-Suomi ei näyttäydy enää asumattomalta erämaalta, sillä alueen arkeologisen aineiston taustalla on tulkittu jo olemassa ollut populaatio. Samalla kolonisoiva näkemys alueen asuttamisesta ulkopuolisten toimesta on kyseenalaistettu. Kuusela et al. (2016: 198) mukaan Perämeren alueen kulttuuri ei ollut eteläisen talonpoikaisidentiteetin uudelleenluomista, vaan sekoittumista paikalliseen identiteettiin. Lisäksi paikallisilla katsottiin olevan valtaa vaikuttaa keskuksina pidettyihin alueisiin, muun muassa kaupankäynnin suhteen, sillä sisämaan asukkaat kävivät kauppaa vain sovittuina aikoina. Sisämaan asukkaiden kontrollointi ei todennäköisesti olisi onnistunutkaan kovinkaan helposti, eikä se olisi ollut pitemmän päälle kannattavaakaan. (Kuusela et al. 2016; 2018.)

Aikaisemman tutkimuksen mukaan eränkäyntimatkoja tehtiin vähintään kahdesti vuodessa – talvella metsästettiin turkiseläimiä ja lintuja, kesäisin kalastettiin

(Taavitsainen et al. 2007: 97–98). Tähän liittyen herää kysymys: miksi näitä toimia olisi lähdetty tekemään kauas erämaihin? Sanonta ”Miksi mennä merta edemmäksi kalaan?” kuvaa mielestäni hyvin sitä juuriongelmaa, joka eränkäyntiin liittyy. Jos lähimetsissä ja -järvissä on ollut tarpeeksi riistaeläimiä ja kaloja, mitä käytännön hyötyä on ollut lähteä kauemmaksi tekemään samoja asioita, joita voi tehdä näissä lähialueiden metsissä ja järvissä? Yksi selittävä tekijä voisi olla se, että nämä ympäröivät alueet olisivat eläimistöltään köyhtyneitä, että ihmisten olisi ollut pakko mennä paljon kauemmaksi hankkimaan lisäravintoa ja turkiksia kaupankäyntiä varten. Todisteita metsäneläinten ja kalojen vähenemisestä maatalousyhteisöjen lähistöllä ei kuitenkaan ole.

1.2. Asutus

Suomessa rautakauden asutustutkimus on kalmistokeskeistä (Aartolahti 2009). Tämän huomaa tulkinnoissa, joissa yhä korostetaan kalmistollisen asutuksen ja kalmistojen merkitystä asutettujen alueiden määrittelyssä. Kalmisto on pitkän ajan kuluessa muotoutunut hautapaikka, jonka yhteyteen liitetään pysyvä asutus (Huurre 2000 [1979]: 124). Tästä syystä kalmistoa pidetään vahvana asutuksen merkinä. Tämän lisäksi rautakauden asutuskuvaa voi kuvata maanviljelykeskeiseksi, sillä muunlaisen asutuksen tutkimus on jäänyt vähemmälle huomiolle. Edellä mainitut liittyvät myös voimakkaasti toisiinsa. Viljelyn merkkien ja kalmistojen yhteys voi mahdollisesti johtaa kehäpäätelmään, jossa viljelyn merkkien löytyessä etsitään kalmistoja tai kalmiston löytyessä viljelyn merkkejä.

Erämaa-alueilta löytyneitä yksittäisiä hautauksia on tulkittu eränkävijöiden ja heidän vaimojensa haudoiksi (kts. esim. Huurre 1973; Miettinen 2001), mutta viime aikoina on pohdittu paikallisten asukkaiden roolia hautausten tekijänä (Raninen & Wessman 2015: 324). Näitä yksittäisiä hautauksia ei kuitenkaan ole pidetty merkinä asutuksesta, vaikka alueella on ollut toimintaa koko esihistoriallisen ajan (vrt. Jääskeläinen 2017). Esimerkiksi Huurre (2000 [1979]: 124) toteaa ”*Yksinäinen hauta ei asutusta todista enempää kuin yksi esinekään. Kysymyksessähän voi olla tilapäinen hautapaikka loitolla asuuilta seuduilta*” Olen kuitenkin Huurteen kanssa eri mieltä perustaen väitteeni viime vuosien kaivaustutkimuksiin Pohjois-Suomessa. Yksittäinen esine ei välttämättä heti tai suoraan kerro alueen asutuksesta tai edes paikalla sijaitsevasta

muinaisjäännöksestä, mutta se voi ohjata tutkijoita uusien muinaisjäännöksen luo. Esimerkiksi Iin Illinsaaren Pirttitörmän ja Utajärven Viinivaaran asuinpaikat löytyivät yksittäisten metallinilmais löytöjen perusteella (Hakamäki & Ikäheimo 2015; Hakamäki 2016). Paikkojen tutkimatta jättäminen olisi johtanut siihen, että löydöt olisivat näyttäneet kartalla vain satunnaisina löytöpaikkoina, eikä niiden merkitys asuinpaikan osoittajina olisi selvinnyt.

Asuinpaikalla tarkoitetaan tiettytyyppistä muinaisjäännöstä. Asutuksella tarkoitetaan tietyn alueen uudelleen asuttamista tai alueen kolonisoimista. Terminä asutus onkin hyvin häilyvä. Se sisältää tutkijoiden omat oletukset siitä, mitä asutus on ja mitä se pitää sisällään. Asuinpaikka sisältyy asutukseen. Se on rajattu paikka, joka eroaa ympäröivästä maisemasta ja muista määritellyistä kohteista. Asuinpaikka liitetään kotitalouteen ja sen toimiin, jonka seurauksena se eroaa muista muinaisjäännöksistä, kuten kalmistoista. Erilaisten kotitalousaktiiviteettien tunnistaminen arkeologisesta aineistosta vaikuttaa kykyyn havaita asuinpaikkoja. (Brèuck & Goodman 1999.)

Oletus siitä, mikä asuinpaikka ja asutus on, vaikuttaa asutuksen tulkintaan. Tämä on havaittavissa erämaan asutuksen tutkimuksessa, jossa maanviljelyyn liittyvä asutus on ollut ennako-oletuksena etsittäville asutukselle (kts. esim. Kirkinen 1996b; Orrman 1991). Maanviljelyasutuksen löytyminen kertoo alueen asutushistoriaa, mutta jos tunnettuja asutuksen merkkejä ei löydetäkään, voi alueen status muuttua asumattomaksi tai vaikea tulkintaiseksi. Erämaa-alueiden tutkimuksessa löytöjen vähyyttä on perusteltu satunnaisella eräntäytymällä ja kaskiviljelyllä (Raninen & Wessman 2015: 257). Peltoviljelyn merkkien ja kalmistojen löytyminen tietyille alueille on tarkoittanut asutuksen muuttumista ympärivuotiseksi (Raninen & Wessman 2015: 257). Alueen vaikeatulkintaiseen asutushistoriaan liittyy vahvasti maanviljelyllisen asutuksen tai sen merkkien puuttuminen, eikä niinkään asukkaiden itsensä. Toisenlaisen asutuksen tutkimus ei ole kuitenkaan saanut samanlaista suosiota kuin maanviljelyasutuksen tutkimus.

Pyyntiväestön asuinpaikkojen tunnistaminen ja ajoittaminen on haastavaa tunnistettavien keramiikkatyyppeiden jäädessä pois käytöstä. Asumuksetkaan eivät jättäneet enää selkeitä tunnistettavia painanteita, kuten kivikauden asumukset. (Raninen & Wessman 2015: 322.) Joiltakin varhaismetallikautisilta asuinpaikoilta on löydetty

rautakautista keramiikkaa tai saatu radiohiiliajoituksia keski- ja myöhäisrautakaudelle, vaikka muuta ajoittavaa esineistöä ei asuinpaikalta olisikaan löytynyt (Raninen & Wessman 2015: 322). Kiertelevän pyyntiväestön ei ole uskottu jättävän samanlaisia selkeitä jälkiä kuin maata muokkaavien maanviljelijöiden, vaikka näihin liitetyn vuotuiskierron mukaan samalle asuinpaikalle palattiin useampana vuonna peräkkäin.

Maanviljelyasutuksen ja lappalaisväestön asuinpaikkojen lisäksi erämaassa on tulkittu olleen eränkävijöiden kausiluontoisia asumuksia, eräsijoja. Näitä on tutkijoiden mukaan hankala erottaa lappalaisten asuinpaikasta (Kumpulainen 2004; Raninen & Wessman 2015: 322). Esineellisen kulttuurin perusteella näitä kahta ei voida erottaa toisistaan, jos vuorovaikutus kahden ryhmittymän välillä oli vilkasta (Raninen & Wessman 2015: 320–322). Kumpulaisen (2004: 69) mukaan ongelman taustalla on lappalais- ja eräkulttuurin samankaltaisuus, joka vaikuttaa oleellisesti siihen voiko asuinpaikan tunnistaa lappalaisten vai eränkävijöiden asuinpaikaksi, eräsijaksi. Lappalaisten asuinpaikaksi Kumpulainen luokittelee asuinpaikat, joissa esinelöydöt viittaavat metsästykseseen ja kalastukseen. Esineisiin kuuluisivat myös luu- ja kiviesineet, jotka eivät viittaa suoraan kivikauteen. Rakenteiden säilyessä, ne muistuttaisivat paikallista jatkumoa, lähinnä kivikautista. Eräsijan erottaisi lappalaisasuinpaikasta lähinnä kiinteän asutuksen keskuksista tulleita esineitä ja rautakautista keramiikkaa, joiden pitäisi tulla esille omasta kulttuurikerroksestaan. Lisäksi eräsijalla oli todennäköisesti useampia rakennuksia kuin yksi, jotka liittyvät raudanvalmistukseen, tervantekoon ja viljelyyn. (Kumpulainen 2004: 69–70.) Tämä kuitenkin tuottaa ongelmia Suomessa, sillä esihistoriallisten kohteiden kulttuurikerrokset ovat ohuita, eikä niistä välttämättä voi erottaa mikä löytö on mistäkin kerroksesta.

Myöhemmän asutuksen juurten on katsottu juontuvan eränkäynti-instituution ja Savon alueen moniin eräsijoihin, joita asutettiin uudisasukkaiden raivatessa erämaat viljelykäyttöön (Soininen 1961). Esimerkiksi Arvo Soinisen (1961: 53) mukaan Pohjois-Savon 1500-luvun uudisasutuksen perustana oli aikaisemman eräkauden eräsijat ja -omistukset. Näille alueille olisi ollut helppo perustaa uusi tila, sillä asuinpaikka olisi ollut omistuksessa jo valmiiksi. Soininen (1961) korostaa erämaan ja eränkäynnin kuulumista maanviljelyväestön piiriin, sekä erämaiden jakoa eri maakuntien eränkävijöiden kesken. Kirkinen (2012: 151) toteaaakin tämän olevan

keskeinen teema Suomen asuttamista koskevassa arkeologisessa tutkimuksessa, jossa maa raivataan asutettavaksi maanviljelijöiden toimesta. Tästä on seurannut se, että alueen paikallisväestön ei ole katsottu asuneen alueella pysyvästi, eikä omistaneen maata (Kirkinen 2012: 152).

Edellä mainittu eräsijan ja lappalaisasuinpaikan erottamiseen liittyvän ongelmallisuuden taustalla vaikuttaa ennako-oletus siitä millaisen asuinpaikan alueelta uskotaan tai halutaan löytyvän. Jos se löytyy erämaaksi tulkittulta alueelta, voi asuinpaikka olla helpompi tulkita eräsijaksi eränkäyntiteorian puitteissa, kuin määritellä se muuksi asuinpaikaksi. Esimerkiksi Petri Halinen (2019) blogikirjoituksessaan Saamelaisarkeologian tutkimusta yhteistyönä toteaa, ettei suomalais- ja saamelaisperäisiä muinaisjäännöksiä pysty välttämättä erottamaan toisistaan nykyisen Saamelaisalueen ulkopuolella. Arkeologit itse määrittelevät ja päättävät mitä ryhmittymää tai elinkeinon harjoittajaa asuinpaikka edustaa. Tällöin tulee olla tietoinen määritelmiin vaikuttavista tekijöistä ja kriittisesti reflektoida sitä, että ovatko koko Suomen löydöt ja asuinpaikat liitettävissä vain yhteen tiettyyn ryhmään vai olisiko aineiston taustalla muitakin. Lisäksi kritiikitön kohteiden määrittely voi johtaa yksinkertaistettuihin ja yksipuoleisiin tulkintoihin ja tätä kautta jatkaa kolonisoivaa näkökulmaa, jossa esimerkiksi esisaamelaisten rooli Suomen asutushistoriassa on sivuutettu. Lisäksi se jättää huomiotta ne yhteisöt ja ihmiset, jotka eivät eläneet eränkäynnistä. Kaikki maanviljelijätkään eivät todennäköisesti pystyneet käymään kaukana erämaissa metsästävässä ja kalastamassa. Jos otetaan huomioon vielä muita tekijöitä, kuten sukupuoli, ikä ja sosiaalinen asema yhteisössä, vähenee eränkäyntiin osallistuneet entisestään.

1.3. Savon paikalliset asukkaat

Ihmisten toiminnasta varhaisella rautakaudella on hyvin vähän merkkejä Savon alueella, joka on yleinen ilmiö koko Pohjois-Skandinavian, Itä-Suomen ja Venäjän Karjalan alueella. Varhaismetallikautisten keramiikkatyyppeiden, Luukonsaaren ja SÄR 2-keramiikan, jäädessä pois käytöstä on ajateltu väestön vähentyneen tai hävinneen joiltain alueilta kokonaan (Raninen & Wessman 2015: 260–261). Varhais- ja keskirautakauden löydöt ovat vähäisiä, mutta löytömäärien kasvu viikinkiajalla on

tulkittu johtuneen muuttoliikkeestä alueelle tai eränkävynnin kiihtymisestä (Taavitsainen 1994). Nämä löydöt on aikaisemmin liitetty eränkävijöihin, mutta viime aikoina paikallisten roolia on tuotu enemmän esille (kts. esim. Taavitsainen et al. 2007; Korpela 2008; Hakamäki 2018).

Tätä paikallisväestöä on kutsuttu lappalaisiksi. Keitä lappalaiset olivat, on arkeologisessa tutkimuksessa kiistan aihe. Joidenkin tutkijoiden mukaan nimitys on synonyymi saamelaiselle (esim. Carpelan 1984; Lehtola 2008) ja joidenkin mukaan kyseessä on vain pyyntielinkeinosta elävien henkilöiden määritelmä, eikä etninen määre (esim. Huurre 1983: 413–414; Huurre 2001; Taavitsainen et al. 2007: 90–91; Korpela 2008: 137–150).

Ajatus myöhäisrautakaudella eläneistä lappalaisista on perustunut myöhempään keskiaikaisiin asiakirjoihin, joissa nämä henkilöt on mainittu verotuksen yhteydessä. Kaikki lappalaiset eivät edes ilmene verokirjoista, joten heidän lukumääränsä on voinut olla paljon suurempi kuin kirjalliset lähteet antavat olettaa. (Korpela 2008: 137-150; 2012b; 2016). Korpela (2008: 49; 2010; 2011; 2012) painottaa, että kirjalliset lähteet kertovat asioita vain hallinnollisten elinten näkökulmasta, joille lappalaiset ovat näyttäneet homogeenisena yhteisönä kaikista kielellisistä ja kulttuurisista eroista huolimatta. Näin ollen lappalainen ei välttämättä ollut varhaismodernilla ajalla etninen määritelmä, vaan se kuvasi ihmisiä, jotka eivät olleet kuten maanviljelijät (Korpela 2008; 2012a; 2012b; 2016).

Aikaisemmin Suomen arkeologiassa monet yhteisöt ja ryhmittymät on tulkittu heimoina, kuten esimerkiksi lappalaiset, savolaiset, hämäläiset ja karjalaiset, joilla on valmis heimoidentiteetti jo keskiajalla (Korpela 2008: 31). Näistä valmiista ”heimoista” useimmat liitetään maanviljelyyn, paitsi lappalaiset, jotka liitetään pyyntielinkeinoihin. Tulkintojen perusteella lappalaiset näyttävät homogeenisena massana, kun taas maanviljelystä eläneet ovat muodostaneet omia erillisiä ryhmiään, kuten karjalaisia ja hämäläisiä. Lappalaisetkaan tuskin olivat homogeeninen ryhmä, joka puhui samaa kieltä ja omasi samanlaiset kulttuuriset tavat. Todennäköisempää on, että lappalaisiksi määritellyn ryhmällä sisällä oli erilaisia yhteisöjä ja tapoja. Näiden ihmisten yhdistävänä tekijänä oli todennäköisimmin elinkeino, perhepiiri ja lähimmäiset yhteisöt, jota uhkasi ainoastaan erilaisen elinkeinon harjoittajan ilmaantuminen lähipiiriin

(Korpela 2008: 66). Valmiiden heimojen ja niiden identiteettien muodostuminen on ennemminkin huomattavasti myöhemmin tulleiden tutkijoiden keksimä luokittelutapa, kuin myöhäisrautakautisen yhteiskunnan todellinen olotila. Huomattavaa myös on se, että nämä heimoidentiteetit on katsottu syntyneen rautakaudella, eikä esimerkiksi varhaismetallikaudella. Suomessa arkeologiassa on korostettu etenkin kielen ja keramiikan merkitystä identiteetin ilmentäjänä ja näiden kieliryhmien perusteella on jaoteltu suomalaiset ja saamelaiset erillisiksi identiteeteiksi. Ryhmien välisiä eroja on korostettu niinkin paljon, että Suomen arkeologista tulkintaa, etenkin Pohjois-Suomessa osittain ohjaa kahtiajako suomalaisiin ja saamelaisiin. (Kuusela 2013: 18–23; 2014: 27–30.) Sama koskee rautakauden kuvaa erämaiksi tulkituilla alueilla, joissa on tulkittu olleen lappalaisia ja eränkävijöitä.

Lappalaisilla on tarkoitettu esisaamelaisia, sekä muita yhteisöjä, jotka ovat eläneet pääasiallisesti metsästyksellä ja kalastuksella. Saamelaisten on katsottu asuttaneen Suomen eteläisiä osia esimerkiksi kielitieteen tuloksien perusteella, joten on todennäköistä, että esisaamelaisia yhteisöjä on asunut nykyisen Savon alueella. On hyvä muistaa, että saamelaisetkin ovat heterogeeninen ryhmä, johon kuuluu eri elinkeinoja harjoittavia ja eri saamenkieliä puhuvia yhteisöjä. Joten ”esisaamelaiset” tai ”saamelaiset” voivat olla yksinkertaistava määritelmä rautakauden yhteisöjä käsitellessä. Samalla tavalla käsitteen ”suomalainen” käyttö yksinkertaistaa moninaisen joukon erilaisia ihmisiä yhdeksi ryhmäksi, jonka ryhmäidentiteetti ”suomalaiset” on muodostanut vasta paljon myöhemmin. Lisäksi rautakaudella ei ollut samanlaisia valtion rajoja tai rajanvalvontaa kuin nykyaikana, jotka olisivat estäneet ihmisten liikkumista eri alueiden välillä. Alueella on voinut asua ja toimia monia erilaisia ryhmiä, joista ei välttämättä ole jäänyt tunnistettavia merkkejä. Esimerkiksi nykyisen Venäjän puolelta on voinut tulla muitakin vierailijoita tai asukkaita kuin ”karjalaisia”.

Käytän tässä työssä tästä eteenpäin käsitettä paikalliset asukkaat tai paikalliset käsitellessäni Savon aluetta asuttaneita henkilöitä, koska tämän työn tarkoitus ei ole tarkemmin määrittää keitä Savossa tuolloin asui. Paikallisiin asukkaisiin lukeutuu näin ollen laaja-alainen joukko, johon kuuluu esisuomalaisten lisäksi esisaamelaiset, sekä muut ryhmät, joita ei ole tunnistettavissa. Käytän termiä lappalaiset ainoastaan silloin, kun tuon esille aikaisemman tutkimuksen tulkintoja. Tämän tarkoituksena on välttää

käyttämästä termiä lappalaiset, johon on ajoittain liitetty ajatus kivikautisuudesta, toiseudesta ja historiattomuudesta, joita en halua työssäni enää viedä eteenpäin. Vaikka jotkin kulttuurin piirteet olisivatkin näillä yhteisöillä pysyneet kauan aikaa samanlaisina tai samankaltaisina, ei se tee näistä yhteisöistä kivikautisia tai ajattomia. Lisäksi paikallisiin voi lukeutua hyvin laaja-alainen joukko erilaisia yhteisöjä, joiden erottaminen toisistaan ei välttämättä onnistu arkeologisen aineiston perusteella. Aukkaiden identiteetin määrittäminen vaatisi huomattavasti laajemman tutkimuksen, jossa otettaisiin huomioon vuorovaikutussuhteet idästä ja pohjoisesta, eikä ainoastaan lännestä ja etelästä.

2. Savon rautakausi ja sen aikaisemmat tulkinnat

2.1. Varhaismetallikaudesta keskirautakauden loppuun

Yleisesti käytetyn kronologian mukaan sisämaassa rautakautta edeltänyt aikakausi on varhaismetallikausi, kun taas rannikolla rautakautta edelsi pronssikausi. Jako johtuu sisämaan kulttuurin poikkeavuudesta verrattuna rannikon pronssikautiseen kulttuuriin. Varhaismetallikausi ajoittuu 1900 eaa.–300 jaa., kun taas rannikolla tuohon aikarajaan kuuluu pronssikausi (1700–500 eaa.), esiroomalainen (500–1 eaa.) sekä vanhempi (1–200 jaa.) ja nuorempi (200–400 jaa.) roomalainen rautakausi. (Lavento 2015a: 127–129.) Varhaismetallikauden lopun, eli varhaisrautakauden, kulttuurierot rannikon ja sisämaan välillä ovat epäselviä. Molempien kulttuuripiirien elinkeinona oli pääasiallisesti metsästys ja kalastus, jonka lisäksi rannikolla viljeltiin maata ja sisämaassa harjoitettiin jonkin verran kaskiviljelyä. Varhaismetallikauden lopun kohteita tunnetaan vähän koko Suomen alueelta. (Lavento 2015b: 228.) Käytän tässä työssä varhaismetallikauden lopun sijaan käsitettä varhaisrautakausi kuvaillessani aikaa 500 eaa.–400 jaa. Tällä on tarkoitus välttää sekaannusta, jota voi ilmetä puhuttaessa varhaismetallikauden lopusta ja varhaismetallikaudesta samanaikaisina aikakausina.

Varhaismetallikauden tunnetuimpia muinaisjäännöksiä ovat lapinrauniot. Ne ovat pääasiassa sisämaasta löytyviä kiviröykkiöitä, jotka sijaitsevat näkyvillä paikoilla järvenrantakallioilla. Erona rannikon röykkiöihin lapinrauniot ovat useimmiten löydöttömiä ja niissä ei ole maatyttä kivien seassa. Nämä hautaraunioksi tulkitut röykkiöt liitetään sisämaan varhaismetalli- ja rautakautiseen pyyntiväestöön. (Saipio 2011: 19; Lavento 2015a: 168–169.) Järvi-Suomessa, johon Savokin kuuluu, tehtiin hautauksia lapinraunioihin vielä kansainvaellusajalla ja Keski-Suomessa vielä myöhäisrautakaudellakin (Adel 2002; Taavitsainen 2003: 37; Raninen & Wessman 2015: 260–262, 304). Vielä ei ole selvää miten laajamittaista tai yleistä rautakautinen lapinrauniotraditio oli. Tutkitut lapinrauniot ovat yleensä vähälöytöisiä tai tyhjiä ja rakenteeltaan epäselviä, eikä niille tästä syystä saada ajoituksia tai tarkempaa käyttötarkoitusta. On lisäksi mahdollista, että lapinrauniot eivät edes ole hautoja, ne on vain myöhemmin tulkittu sellaisiksi niiden muistuttaessa rannikon hautaröykkiöitä.

Sisämaassa viimeiset varhaismetallikautiset keramiikkatyypit SÄR 2 ja Luukonsaaren keramiikka jäävät pois käytöstä vuoden 300 jaa. aikana (Huurre 1984: 306; Raninen &

Wessman 2015: 260; Lavento 2015a: 130; Lavento 2015b: 230). Tämä on vaikeuttanut etenkin rautakautisen asutuksen tunnistamista, sillä asuinpaikkakohteiden tunnistus ja ajoitus perustuu pitkälti keramiikkatyyppeihin (Raninen & Wessman 2015: 260). Useimmiten samasta kontekstista löytyneet rautaesineiden kappaleet ja kuparipellin palaset ovat muodoltaan epämääräisiä, ettei niiden perusteella voi sanoa onko kohde rautakauteen vai historialliseen aikaan liittyvä. Arkipäiväisten esineiden muodon ja käyttötarkoituksen muutos on voinut tapahtua hitaasti, jolloin rautakaudella käytössä olleita esineitä on käytetty historiallisellakin ajalla. (Seppälä 2000: 195.) Asuinpaikkojen tulkintaa ja tunnistamista vaikeuttaa sekin, ettei koko Suomen alueella asuttu samalla tavalla. Tällöin esimerkiksi Etelä-Suomesta tunnettuja asuinpaikkakohteita vastaavien asuinpaikkojen etsiminen Pohjois-Savon alueelta voi olla tuloksetonta.

Savon varhais- ja keskirautakautta (500 eaa.–800 jaa.) kuvaa aineiston vähäisyys myöhäisrautakauteen verrattuna. Tämän niukkalöytöisen vaiheen on katsottu johtuvan alueen asutuksen vähenemisestä tai jopa joidenkin alueiden autioitumisesta. (Raninen & Wessman 2015: 260–262.) Tuluskivet, putkikirveet, sekä Pertunmaan ja Rautalammin suksilöydöt kertovat Savon alueella olleen toimintaa varhais- ja keskirautakaudella, joten täysin löydötöntä tuo aika ei ollut (Liite 1). Lisäksi kivikautisilta ja varhaismetallikautisilta asuinpaikoilta on löydetty merkkejä myöhäisemmästä asutuksesta, kuten rautakautisia esineitä ja käyttökeramiikkaa (Raninen & Wessman 2015: 320–322; Sepänmaa 1991; Vanhatalo 2001; 2009; 2010). Tällöin asutus on joko ollut jatkuvaa tai alue on ollut asutuksen kannalta sellainen, että sinne on päädytty aina uudestaan asuttajien taustasta riippumatta (Raninen & Wessman 2015: 320–322). Esimerkiksi hyvät kulkuyhteydet ja kalavedet ovat olleet tekijöitä, jotka ovat tehneet tietyistä paikoista hyviä asuinpaikkoja eri yhteisöille ja uusille sukupolville.

Sisämaan on tulkittu olleen erämaata jo varhaisrautakaudelta asti, jossa liikkui paikallista pyyntiväestöä. Tämän erämaan vastapainona on kalmistollinen alue, joiden on tulkittu olleen keskusalueita jo keskirautakaudella. Nämä olivat tiiviissä yhteistyössä erämaaväestön kanssa jo varhaisrautakaudelta asti. Näiden keskuksien varallisuuden uskotaan olleen seurausta turkiskaupasta ja laajamittaisesta eränkäynnistä maatalouden ohella. Kuitenkaan minkäänlaisia todisteita turkiskaupan yleistymisestä 300–400-

luvuilla jaa. ei ole, vaan turkiskauppateoriaa käytetään selittämään erilaisten arvoesineiden saapumisen Suomen alueelle. (Raninen & Wessman 2015: 260–261.) Asuinpaikoilta ei kuitenkaan ole löydetty merkittävän paljon turkiseläinten luita, joka selittäisi turkiskaupan yleistymistä. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että turkiseläimet on käsitelty muualla kuin asuinpaikalla. (Raninen & Wessman 2015: 232.) Vierasperäiselle esineistölle voisi pohtia muitakin selittäviä tekijöitä kuin turkiskaupan ja eränkäynnin, sillä tuskin Suomen alue oli pelkkää erämaata koko rautakauden ajan. Eränkäynti on paljon myöhäisempi ilmiö, joten sen venyttäminen varhaisrautakauteen sellaisenaan ei ole mielekäästä.

Etelä-Savon alueelta on löydetty merkkejä merovingiaikaisesta (550–800 jaa.) maanviljelystä, joka oli todennäköisesti aluksi kaskiviljelyä (Taavitsainen 1990: 73). Nykyisen Mikkelin seutu poikkeaa muusta Savosta, sillä siellä oli pysyvää asutusta ja peltoviljelyä jo 600–700-luvuilla (Alenius et. al. 2007). Tuohon aikaan alkoi myös Mikkelin Kyyhkylän röykkiökalmistoon hautaaminen (Lehtinen & Poutiainen 1994: 13; Raninen & Wessman 2015: 265). Varhaisella peltoviljelyllä ja Kyyhkylän vanhimmilla hautauksilla on todennäköisesti yhteys. Mikkelin lisäksi merkkejä Savon merovingiaikaisesta toiminnasta löytyy Savonlinnan Tynkkylänjoen Kylmäniemen asuinpaikalta, joka esineistön perusteella on ollut käytössä myös myöhemmin viikinkiajalla, sekä jo paljon aikaisemmin kivikaudella (Sepänmaa 1991; Poutiainen 1996; Mikkola 2009a). Kiinteiden muinaisjäännösten lisäksi Juvan Etusaaresta on löydetty irtolöytönä ns. Vehmaan tyyppin keihäänkärki (KM41598), joka ajoittuu merovingiajalle. Samankaltaisia keihäänkärkiä on ollut käytössä vielä viikinkiajallakin, joten täysin varmaa ei ole kumman aikakauden löydöstä on kyse (Kivikoski 1973: Abb. 565 vrt. Kivikoski 1973: Abb. 868).

Merovingiaajan kuluessa asutus on ajateltu asutuksen siirtyneen lännen asutuskeskuksista kohti itää väestön kasvaessa, erämaiden taloudellisen arvon lisääntyessä tai kilpailun kiristyessä. On myös mahdollista, että paikallisväestö omaksui maanviljelyn kalmistolliselta kulttuurilta. (Raninen & Wessman 2015: 265.) Tuohon aikaan yhteydet Itä- ja Keski-Venäjään voimistuvat, vaikka kyseisen alueen löytöjen esiintyminen Suomessa ei ole kovinkaan yleistä (Raninen & Wessman 2015: 270).

2.2. Myöhäisrautakausi

Myöhäisrautakautisen Suomen alueen kehitystä on tulkittu turkiskaupan ja eränkävynnin kautta. Molemmille tulkinnoille on annettu suuri merkitys tuon ajan olojen selittäväenä tekijänä. Näiden taustalla on ajateltu olleen viikinkien liikkuminen Itämeren ja Itä-Euroopan jokireittejä pitkin. Tämän ”idäntien” avautumisen takana oli islamilaisen maailman rikkaiden arabien kiinnostus pohjoisen tuotteita, kuten turkiksia ja orjia kohtaan. (Raninen & Wessman 2015: 290; kts. myös Kovalev 2002: 46–48.) Nämä maksettiin hopearahoilla, joita on löytynyt Savosta Mikkelin alueelta (kts. esim. Mikkola & Talvio 2000; Mikkola & Tenhunen 2003). Etenkin novgorodilaiset kauppiat vaihtoivat hankkimansa turkikset hopearahoihin (Kovalev 2002: 55–56, 77). Savon kannalta oleellista on todennäköisesti ollut Novgorodin harjoittama laajamittainen turkiskauppa aluksi islamilaiseen maailmanosaan, Bysanttiin ja sitten Eurooppaan (kts. esim. Kovalev 2002). Suomessa asuneitten yhteisöjen jäsenten on ajateltu tehneen pitkiäkin matkoja nykyisten Ruotsin ja Venäjän alueille (Raninen & Wessman 2015: 291–292). Todellisuudessa vain tietty pieni osa yhteisöä teki näitä matkoja ja monet aikalaiset eivät välttämättä koskaan poistuneet kotikonnuiltaan.

Viikinkiajalla (800–1050 jaa.) Savon erämaiden irtolöytöjen määrä kasvaa varhais- ja keskirautakautteen verrattuna. Kasvu johtuu osittain korujen ilmaantumisesta aineistoon, kun aikaisemmilta aikakausilta löydetyt esineet olivat pääasiallisesti tarvekaluja, kuten kirveitä. Samaan aikaan ilmaantuvat myös ensimmäiset läntistä tyyppiä olevat kalmistot. Viikinkiajan irtolöydöt ovat pääasiassa länsisuomalaisia tai yleiseurooppalaisia esinetyyppejä, kun taas ristiretkiajalla löydöt vastaavat itäisiä esinetyyppejä. (Taavitsainen 1990: 71; Taavitsainen 1994: 189.) Taavitsainen (1994: 190) huomauttaa Savon irtolöytöjen kasvun vastaavan Karjalan ja Päijät-Hämeen erämaa-alueiden kehitystä. Irtolöytöjen määrän kasvun erämaa-alueilla on tulkittu johtuvan aikaisemmin mainitusta kaupan kehityksestä viikinkiajalla. Kaupankävynnin vilkastumisen seurauksena alueiden nähtiin rikastuneen, joka on nähtävissä korujen ilmaantumisessa löytöaineistoon (Taavitsainen 1994: 201).

Ristiretkiaika (1050–1300 jaa.) Suomessa viittaa samaan aikakauteen kuin Länsi- ja Keski-Euroopan sydänkeskiaika, joka oli roomalaiskatolisen kristinuskon levittäytymisen aikaa. Nimitys ”ristiretkiaika” viittaa ensimmäiseen Varsinais-Suomeen

tehtyyn ristiretkeen 1150-luvulla. Länsi-Suomen alue joutui Ruotsin vallan alle viimeistään 1200-luvulla, jolloin tehtiin myös toinen ristiretki Suomen alueelle Hämeeseen. (Raninen & Wessman 2015: 337–338.) Ruotsin lisäksi Novgorodin valtakunta teki Suomen alueelle valloitus- tai ryöstöretkiä ristiretkiajan kuluessa. Laatokan luoteisrannikko joutuikin Novgorodin valloittamaksi 1200-luvun loppupuolella, vaikka ruotsalaiset tekivät kolmannen ristiretkensä Karjalan kannakselle vuonna 1293. Savon ja Karjalan ristiretkiaika päättyikin näiden kahden valtakunnan väliseen kahakkaan alueen herruudesta, josta seurasi Pähkinäsaaren rauha vuonna 1323. (Raninen & Wessman 2015: 338.)

Mikkeli muodosti karjalaisen kulttuuripiirin Lappeenrannan ja Käkisalmen keskuksien kanssa ristiretkiajalla (Huurre 1984: 304). Näiden keskuksien välistä ei ole löydetty kalmistoja, mutta Huurteen (1984: 304) mukaan esimerkiksi Sulkavan Iitlahden löydöt mahdollisesti viittaisivat siihen, että alueelta löytyisi myöhemmin kalmisto. Mikkelin kalmistoista, etenkin Tuukkalasta, voi havaita karjalaisen kulttuurin vaikutuksen esineistössä ja ruumishautaustavassa (Mikkola 2009b; Raninen & Wessman 2015: 357–358). Karjalaiset esineet Mikkelin kalmistoissa ovat herättäneet keskustelua siitä, ovatko vainajat karjalaisia siirtolaisia vai onko Mikkelin asukkaat omaksuneet voimakkaasti karjalaisen kulttuurin alueellaan (Raninen & Wessman 2015: 358; Saksa 1998: 168–172). Uino (1997: 174) ehdottaa Karjalaa käsittelevässä väitöskirjassaan, että Savo olisi ollut karjalaisten sijaan Mikkelistä lähtöisin olleiden eränkävijöiden erämaita.

Myöhäisrautakauden ajan Mikkelin seutu pysyy voimakkaana maanviljelyyn liittyvänä asutuskeskittymänä. Tästä kertovat muun muassa Tuukkalan ja Visulahden kalmistot, asuinpaikat ja muinaispelto Orijärveltä (Huurre 1984: 303; Raninen & Wessman 2015: 306, 357–358), sekä runsaat esinelöydöt. Mikkelistä on myös merkkejä karjanhoidosta, sillä esimerkiksi Kyyhkylästä on löydetty hevosen, sian ja naudun luita, sekä Visulahdesta kuolaimia (Lehtosalo-Hilander 1988: 199). Kirkisen (1996b: 51) mukaan Mikkelin seudun myöhäisrautakautinen asutus olisi valikoitunut lähelle vesistöä hedelmällisten hienojakoisen maaperän alueille. Maanviljelyn kannalta optimaalisin alue ei ole kuitenkaan täysin määrittänyt asuinpaikkaan valintaa, vaan tärkeämpi tekijä oli ennemminkin karjanhoidon kannalta sopiva alue (Kirkinen 1996b: 51).

Ristiretkiajalla siitepölyhavainnot osoittavat kaskiviljelyn leviämisestä pitkin Savoaa, jolloin maanviljelyyn liittyvän asutuksen voidaan katsoa levinneen (Raninen & Wessman 2015: 358). Kaikki kalmistoalueen ulkopuolinen maanviljely ei kuitenkaan ollut kaskeamista. Viljelyn merkkien ja kalmistojen puuttuminen on selitetty sillä, ettei kalmistoja ole vielä löydetty tai alueen asukkaat eivät tehneet esineellisiä hautauksia. Vainaja on myös voitu haudata erikoisempaan paikkaan, kuten veteen, tai kalmisto on jo tuhoutunut. (Wessman 2010: 75; Raninen & Wessman 2015: 305.)

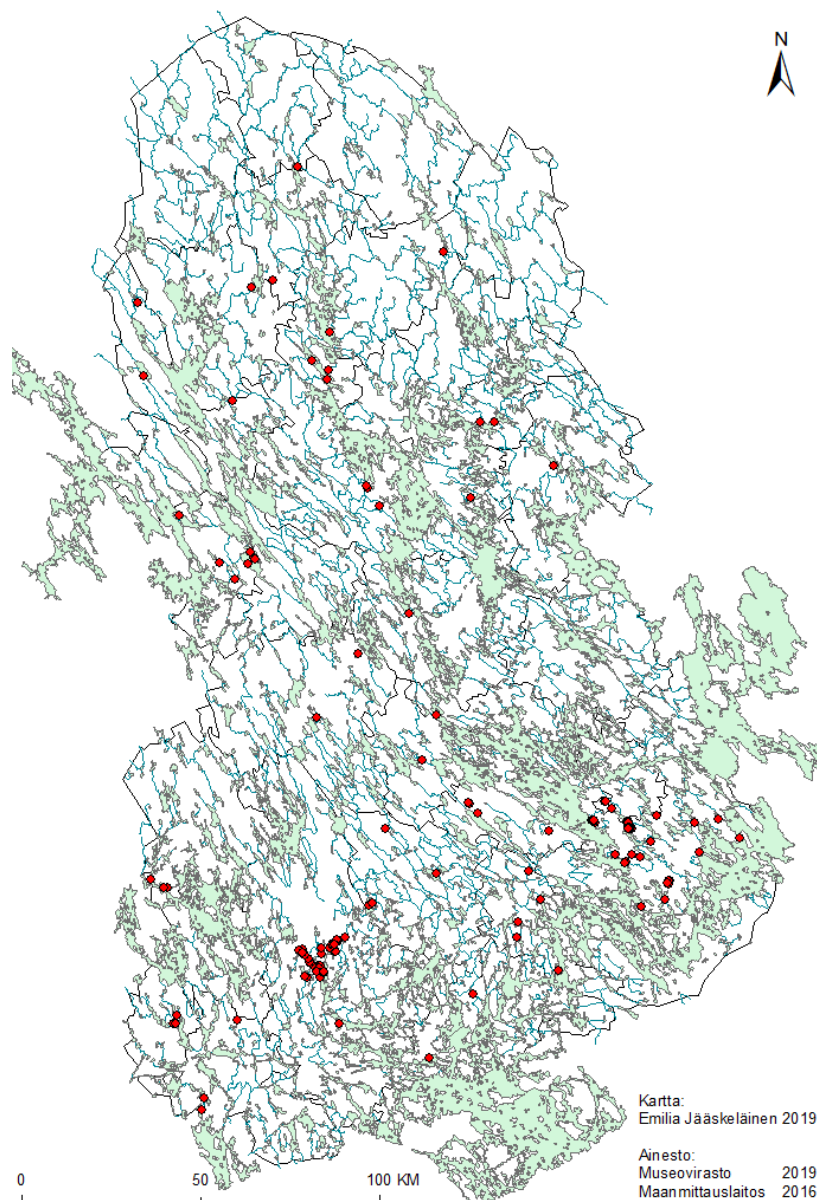
Ranisen ja Wessmanin (2015: 305) mukaan oleellista on se, että maanviljely alkoi idässäkin varhaisessa vaiheessa. Kuitenkin tulkinnallisia eroja liittyen siitepölyanalyysiin on. Viljelyn alkuvaiheen pienien siitepölymäärien ja kaskiviljelyn on tulkittu olleen lähinnä kaukoeränkävijöiden jälkeen jättämiä. On myös mahdollista, että kaskiviljelyjen takana eivät ole eränkävijät, vaan paikalliset asukkaat. Viljelyn vakiintumisen vaiheessa myöhäisrautakaudella alueelle on kuitenkin katsottu siirtyneen kalmistollisen asutuksen eränkävijöitä asuttamaan eräsijoja (Raninen & Wessman 2015: 304–305). Vakiintumisen taustalla voi olla paikallisten siirtyminen maanviljelyn pariin.

3. Aineisto

3.1. Muinaisjäännökset

Muinaisjäännöksellä tarkoitetaan kaikkia menneisyyden ihmisen toiminnasta jääneitä tunnistettavia jälkiä (Muinaismuistolaki 1963). Tämän työn aineistoon kuuluvat kaikki Savon rautakaudelle ajoittuvat muinaisjäännökset, joihin lukeutuu asuinpaikkojen ja hautapaikkojen lisäksi muun muassa uhri- ja kulttipaikat, kivirakenteet ja linnavuoret. Löytöpaikat ovat muinaisjäännöstyyppi, jota käytetään Muinaisjäännösrekisterissä kuvaamaan irtolöytöjen löytöpaikkaa, joita ei ole tarkemmin tutkittu. Löytöpaikkojen osalta käsittelen lähinnä löytyneitä esineitä. Savon rautakautisten kohteiden tutkimus on ollut lähinnä pintapuolisia tutkimuksia, kuten inventointeja ja tarkastuksia. Kaivauksia on suoritettu enimmäkseen Mikkelissä, mutta myös asuinpaikkakohteilla muun muassa Savonlinnassa (Sepänmaa 1991), Rautalammella (Vanhatalo 2001; 2009; 2010) ja Sulkavalla (Poutiainen 1993). Kaikki Savon rautakautiset muinaisjäännökset on lueteltu liitteessä 3 ja muinaisjäännösten levintä näkyy kartassa 2.

Savon tunnetuimmat rautakautiset kohteet löytyvät Mikkelistä ja se on tulkittu yhdeksi Suomen rautakautisista keskuksista. Mikkelistä tunnetaan rautakaudelle, etenkin myöhäisrautakaudelle, ajoittuvia asuinpaikkoja ja kalmistoja, sekä linnavuoria ja muinaispeltoja. Vanhin kalmisto on Kyyhkylän röykkiökalmisto, jonka käyttö alkoi jo merovingiajalla. Moision Latokallion polttokenttäkalmisto, joka tyypiltään muistuttaa kalmistollisen alueen polttokalmistoja, oli käytössä esineistön perusteella 900-luvulta 1100-luvulle. (Nousiainen & Lehtinen 1994: 12–13.) Visulahden ruumiskalmisto on ollut käytössä noin 1000-luvulta 1200-luvulle ja Tuukkalan ruumiskalmisto 1000-1300-luvuilla (Nousiainen & Lehtinen 1994: 15; Purhonen 1998: 131). Tuukkalan ajoitus on kuitenkin kiistanalainen, sillä se on tulkittu ajoitusten perusteella myöhemmäksi (Mikkola 2009b; Puolakka 2019: 14). Visulahden ja Tuukkalan kalmistoista on löydetty ruumishautojen lisäksi polttohautauksia (Puolakka 2019: 13–14). Näiden lisäksi tunnetaan ristiretkiajan loppuun ja keskiajan alkuun ajoittuva Alaranta 1, josta löydettiin miehen haudaus ja naisen hautaukseen viittaavaa esineistöä (Lehtinen 1996; Bilund 1996).

Kartta 2. Savon rautakautisten muinaisjäännösten levintä.

Hautapaikoiksi on merkitty edellä mainittujen lisäksi Tyynelä, Kivisakasti, Närepelto, Ketunniemi, Mäntyranta ja Rantala, mutta näiden määrittely hautapaikoiksi on epävarmaa. Tyynelästä on löydetty viikinkiaikaisia esineitä omakotitalon pihasta kiveyksestä, joka tulkittiin haudaksi (Nousiainen & Lehtinen 1994: 16). Kivisakasti on pääasiallisesti 1400-luvulta 1800-luvulle käytössä ollut kalmisto, josta on löydetty kaksi ristiretkiaikaista kupurasolkea (Nousiainen & Lehtinen 1994: 16). Näiden perusteella on tulkittu kalmiston olleen käytössä jo tuolloin, mutta pelkästään kahta kupurasolkea ei

voi pitää riittävänä perusteena kalmiston ristiretkiaikaiselle käytölle. Närepellon kohde on tulkittu ruumiskalmistoksi, mutta selkeitä merkkejä hautauksista ei löydetty. Esineistöä kuitenkin pidetään ruumiskalmistolle tyypillisenä (Lesell 2011). Ketunniemen hautapaikkaa ei ole kaivettu, mutta löydettyjen esineiden perusteella kohde on tulkittu kalmistoksi (Muinaisjäännösrekisteri 2019; Liite 3). Mäntyrannan kohde oli irtolöytöpaikka, joka löytöjen perusteella oli vaikuttanut polttokalmistolta, mutta kaivauksissa ei löydetty mitään esihistoriaan viittaavaa. Hautapaikka oli mahdollisesti tuhoutunut tietä rakennettaessa. (Söyrinki-Harmo 1975.) Rantala on tulkittu ruumiskalmistoksi tummien läikkien ja hiilen perusteella (Salmo 1945).

Hautapaikoiksi merkittyjä kohteita löytyy Juvalta, Kangasniemeltä, Savonlinnasta ja Pertunmaalta. Savonlinnan Miklin kohde on lapinraunio, joka on Muinaisjäännösrekisterin merkinnän mukaan pronssi- tai rautakautinen. Kohdetta ei ole tarkastusta lukuun ottamatta tutkittu, joten tarkkaa ajoitusta kohteelle ei voi antaa. Raunio sijainti Miklin saaren korkeimmalla kohdalla kuitenkin viittaa lapinraunioon. (Muinaisjäännösrekisteri 2019; Liite 3.) Juvan Kangasalan kohde on tulkittu hautapaikaksi esineistön ja pelloilta raivatun sisäisen kiveyksen ja löydetyn hiilen perusteella. Paikalta on löytynyt keskivenäläistä alkuperää oleva riipus (Lehtinen 1989: 108), sekä pronssiesineitä ja esineiden katkelmia. Kangasniemen Kuoliosaaren kohde voi olla hautapaikka tai rajankäyntiin liittyvä uhripaikka, sillä löydöt rajautuvat ison siirtolohkareen ympärille. Kohteelta löytyi rautakauden loppuun tai keskiajan alkuun ajoittuva raha, sekä vyön solki ja kaksi rautanaulaa. (Moilanen et. al. 2018.) Edellä mainittujen kohteiden määrittely hautapaikoiksi perustuu pintapuolisiin tutkimuksiin, joten ilman tarkempia tutkimuksia näiden kohteiden määritelmä hautapaikaksi on yhä epävarma.

Pertunmaan Kuuselan hautapaikka on röykkiöön tehty polttohautaus, jonka Nils Cleve kaivoi vuonna 1929. Lähistöllä oli muitakin röykkiöitä, joita ei kuitenkaan tutkittu ja jotka ovat myöhemmin kadonneet (Lehtosalo-Hilander 1988: 163; Haimila 2003: 8, 17). Kuuselan hautaröykkiön on kuvailtu muistuttaneen lapinrauniota (Lehtosalo-Hilander 1988: 163). Hautalöytöjen perusteella on todettu, että hauta kuului rikkaalle naiselle. Niihin kuului muun muassa helminauhoja, pronssinen kaularengas, rannerenkaita, pyöreitä kupurasolkia, tasavartinen solki ja veitsi. Lehtosalo-Hilanderin (1988: 169)

mukaan nainen olisi ollut esineistön perusteella Lounais-Suomen muodin mukaisesti puettu. Pertunmaalla sijaitsee myös toinen rökkiökohde Ahvenniemellä. Kohde on löydetty jo vuonna 1930, jolloin siellä havaittiin neljä rökkiötä, jotka tulkittiin kalmistoksi. Vuonna 2003 rökkiöistä ei enää ollut jäljellä kuin mahdollisesti kaksi (Haimila 2003: 13). Kohdetta ei ole tutkittu kaivauksin, joten rökkiöiden tarkka funktio on vielä määrittelemättä.

Asuinpaikoiksi merkittyjä Mikkelistä tunnetaan 12 kappaletta. Mikkelin asuinpaikoiksi merkityiltä kohteilta on löydetty lähinnä rautakuonaa, saviastian kappaleita, palanutta ja joissain tapauksissa palamatonta luuta, sekä jonkin verran esineitä ja niiden katkelmia. Heikkalan, Konnunsuo 2:n, Katajalahden ja Valkolan asuinpaikoilta on löytynyt joitain edellä mainituista asuinpaikkalöydöistä, mutta näitä kohteita ei ole tarkemmin tutkittu. Enemmän tutkittuja ja ajoitettuja asuinpaikkoja ovat Kenkäveronniemi, joka ajoittuu viikinki- ja ristiretkiajan taitteeseen (Kirkinen 1996a; 1997; 1998), sekä Moisio-npelto, joka ajoittuu esineistön perusteella 1200-luvulle, mutta radiohiiliajoitus osoittaa asutuksen jatkuneen vielä 1400-luvulla (Schulz 1994: 21). Näiden lisäksi Porrassalmenpellon asuinpaikkaa on tutkittu laajemmin (kts. esim. Poutiainen 1991). Vanha-Kyyhkylän asuinpaikka on laveammin ajoitettu myöhäisrautakaudelle. Lampilan asuinpaikkakohteelta on löydetty kaksi ristiretkiaikaista soikeaa kupurasolkea (KM 23180: 1–2) muiden rautakautisten asuinpaikkalöytöjen lisäksi. Täältä tunnetaan kaksi asuinpaikkaa, sekä rökkiötä, joiden funktio on epäselvä. Edelliseen asuinpaikkaan liittyy vielä kohde Lampila 3, josta on löydetty helmiä, pronssilevyä ja rautakauden keramiikkaa. (Lehtinen 1989; Lesell-Cabalou 1990; Vuoristo 2010.) Annilantien rautakautinen asuinpaikka oli osittain tuhoutunut jo löytyessään, mutta Hannu Poutiaisen järjestämiltä pelastuskaivauksilta vuodelta 1992 löytyi kuitenkin melko paljon saviastian kappaleita, palanutta savea, kaavin ja rautakuonaa (Poutiainen 1992). Vuonna 2004 tehdyiltä koekaivauksilta ei kuitenkaan löytynyt mitään rautakautiseen asuinpaikkaan viittaavaa (Vuoristo 2004).

Rautakautisia asuinpaikoiksi määriteltyjä ja tutkittuja kohteita löytyy Juvalta, Savonlinnasta, Mäntyharjulta, Sulkavalta, Suonenjoelta ja Rautalammelta. Rautalammen Hämeenniemen ja Savonlinnan Tynkkylänjoen asuinpaikat ovat kaivaustutkimuksissa osoittautuneet pitkäaikaisiksi asuinpaikoiksi, joista

asuinpaikkamateriaalia, kuten keramiikkaa, on kivikaudelta lähtien (Sepänmaa 1991; Vanhatalo 2001; 2009; 2010). Rautalammilla on toinenkin rautakautiseksi määritelty asuinpaikka Säynätharjulla (Liite 3). Kohdetta on kaivettu vuonna 1927 Aarne Europaeuksen toimesta, mutta tästä ei ole julkaistua raporttia. Hämeenniemen asuinpaikkaa lähellä sijaitsee Suonenjoen puolella oleva Saunavirran asuinpaikka, joka on ajoitettu keramiikan perusteella kivi- ja rautakautiseksi (Pesonen & Hätälä 2008). Sulkavalta on löytynyt rautakautisia löytöjä, jotka viittaavat maanviljelylliseen asuinpaikkaan Iitlahden Keskipellossa (Poutiainen 1993). Mäntyharjun Pajamäellä sijaitseva asuinpaikka saattaa olla raudanvalmistuspaikka, sillä sieltä on löydetty rautakuonaa ja rautakautista keramiikkaa (Poutiainen 1992). Sulkavan Iitlahden Keskipellon asuinpaikalta löytyi myös rautakuonaa (Poutiainen 1993). Juvan Päiväranta 2 on kaivettu vuonna 2002 ja löytöjen perusteella on tulkittu, että kyseinen asuinpaikka olisi paikallisen pyyntiväestön (Schulz 2002).

Asumiseen ja asuinpaikkoihin voidaan liittää myös muinaispellot, joita on löydetty vain Mikkelistä Orijärveltä ja Vuolingosta (Mikkola 2001; Kankkunen & Mönkkönen 2010). Kumpikin pelto sopii Mikkelin seudun rautakauden yleiskuvaan, jossa viljely ja asutus alkoi vakinaistua jo merovingiajalla. Mielenkiintoista on, että Savon ainoa rahakätkö on löytynyt Orijärven kohteesta, josta löytyi merkkejä rautakautisesta asuinpaikasta, sekä rautakautisia ja keskiaikaisia muinaispelloja (Mikkola 2001; 2003; 2004; 2005; 2006).

Kivirakenteiksi määriteltyjä kohteita on Savonlinnan Kylmäniemi c, sekä Mikkelin Lenius ja Alaranta 2. Lisäksi Mikkelin Lampilan asuinpaikkakohteella on röykkiöitä, joiden funktio on epäselvä (Lehtinen 1989; Lesell-Cabalou 1990; Vuoristo 2010). Mikkelin Alaranta 2 (Muinaisjäännösrekisteri 2019; Liite 3). on tulkittu hautaröykkiöksi. Sieltä löydetyt esineet (KM29612:1-4) veitsi, pronssipellin kappaleet ja pyöreän kupurasoljen katkelmat, ovat kuitenkin röykkiön reunasta, eikä itse röykkiöstä. Toinen Mikkelistä löydetty röykkiökohde on Leniuksesta. Täältä löydettiin useampi matala röykkiö, joiden on uskottu olleen hautaröykkiöitä pelolta teytyjen irtolöytöjen perusteella. Leniuksen pellostä on löydetty 1100-1200-luvulle ajoitettu soikea kupurasolki ja pyöreän kupurasoljen kappale ja spiraalipäinen ketjunjakaja. (Turunen 1957.) Kyseisten röykkiöiden kaivauksien löydöt viittasivat kuitenkin viljelyraunioihin (Turunen 1957), eivätkä ne näin ollen välttämättä liity rautakauteen.

Savonlinnan Kylmäniemi c:n röykkiökohde jää epäselväksi, sillä Esa Mikkolan (2009a: 7) mukaan sitä ei enää ollut havaittavissa. Kohteesta ei ole julkaistu muitakaan tutkimuksia tai raportteja, vaikka kohde on inventoitu jo vuosina 1991 ja 1993.

Kultti- ja tarinapaikoiksi määritetyt kuppikivikohteet ovat yksi yleisin rautakautinen muinaisjäännös Savon alueella, sillä niitä on löydetty yli 40 kappaletta. Suurin osa näistä on nykyisen Savonlinnan alueella. Länsi-Suomessa kuppikivet liittyvät useimmiten rautakauden kalmistoihin, mutta esimerkiksi Savonlinnassa, jossa on paljon kuppikiviä, ei tunneta yhtäkään kalmistoa. Näitä on saatettu käyttää uhripaikkoina historiallisella ajallakin, joten kohteen rautakautisuus ei ole täysin varmaa (Huurre 1984: 304). Kirkinen ja Lehtinen (1998: 54–81) ehdottavat, etteivät Savon kuppikivet, etenäkään Savonlinna-Kerimäki-alueella olisikaan rautakautisia uhrikiviä, vaan historiallisen ajan peltojen rajamerkkejä. He perustavat väitteensä kartta-analyysien tuloksiin, sekä siihen ettei kuppikivien läheisyydessä ole rautakautteen viittaavia merkkejä. Kuppikiviin liittyy myös aineiston kummallisin ”esine”, Enonkoskelta talteen otettu kuppikiven palanen (KM 27258). Kuopiosta, entisen Juankosken kunnasta, tunnetaan yksi miekanhiontakivi, joka lukeutuu uhri- ja kulttipaikkoihin. Nimi juontuu ruotsinkielisestä käännöksestä (*svärdsliplingssten*), sekä tyypillisestä pitkästä urasta (Aalto 2012: 1–2). Miekanhiontakiviä on löydetty lähinnä Hämeen alueelta (Aalto 2012: 2), joten Juankosken kohde on sijainniltaan erikoinen.

Rautakautisia linnavuorikohteita Muinaisjäännösrekisterin mukaan on kolme. Savonlinnassa, Mikkeliissä ja Sulkavalla, joista viimeksi mainittu on ehkä kaikkein tunnetuin. Linnavuoret ovat yleensä luontaisten kallioiden päälle tehtyjä puolustusvarustuksia, joista voi olla jäänteinä kivivalleja. Linnavuorien rakenteiden on tulkittu olleen puisia, koska niistä ei ole säilynyt minkäänlaisia jäänteitä. Kaivauksia kyseisillä kohteilla ei ole juurikaan tehty, ja ainoastaan Mikkelin Vatilán linnavuorelta on löytynyt rautakautisia esineitä: suoraselkäinen kirves, veitsi ja soikea tulusrauta (KM 23179:1–3; Lehtosalo-Hilander 1988: 189.) Kohteiden status linnavuorena on häilyvä. Vähäisten tutkimusten ja paikannimiin perustuvan määrittelyn lisäksi linnavuorilta ei ole löydetty ajoittavaa materiaalia, poikkeuksena Mikkelin Vatilán linnavuori, joka puoltaisi kohteen ajoitusta rautakaudelle. Linnavuoriksi tulkittujen paikkojen topografia

on näyttävä ja usein näihin on liitetty vielä linnaan viittaava paikannimi (Taavitsainen 1990: 13).

3.2. Esinelöydöt

Irtolöytö on esine tai esineen kappale, jolle ei ole tarkkaa löytökontekstia ja/tai siihen ei liity merkkejä kiinteästä muinaisjäännöksestä. Monissa tapauksissa irtolöytöjen löytöpaikkoja ei tarkasteta saman tien vaan ne saattavat jäädä ilman minkäänlaisia tutkimuksia vuosiksi (Hakamäki 2018: 20–21). Irtolöytöjä on myös useimmiten tulkittu hukkaan joutuneiksi esineiksi tai uhrauksiksi, jos selkeitä rakenteita tai kulttuurikerrosta ei ole löytöön liitettävissä (Hakamäki 2018: 20–21; Hakamäki & Kuusela 2013: 95). Irtolöytö toimii myös käsitteenä kaikille löydöille, jotka jäävät asutus/hautapaikka–jaon ulkopuolelle tai kaivauslöydöille, joille ei ole selkeää kontekstia. Metallinilmaisinelöydöt luokitellaan yleensä myös irtolöydöiksi, sillä niihin ei ole yleensä liitettävissä rakenteita ennen tarkempia tutkimuksia. (Hakamäki 2018: 20–21.) Vaihtoehtoiseksi tulkinnaksi on ehdotettu, että irtolöydöt olisivat merkkejä jo tuhoutuneista esineellisistä hautauksista, jotka merkitsivät samalla myös kiinteän asutuksen lisääntymistä (Raninen & Wessman 2015: 358). Tämä tulkinta kuitenkin korostaa rautakauden tutkimuksen kalmistokeskeisyyttä ja maanviljelyasutukseen keskittyvää näkökulmaa. Kuten aiemmin tuli ilmi, irtolöydöt ovat mahdollistaneet uusien asuinpaikkojen löytämisen, jotka eivät suoraan olleet kiinteään asutukseen viittaavia.

Savon alueen irtolöydöt on tulkittu lähinnä eränkävijöiden esineiksi (kts. esim. Manninen 1953: 15–16; Poppius 1957: 18–19), vaikka esimerkiksi Huurre (1984) toteaa niiden olleen hyödyllisiä paikallisillekin. Lehtosalo-Hilander (1988: 161, 169) on todennut kirveistä ja nuolenkärjistä, että ne voivat olla myös paikallisten jälkeen jättämiä, mutta etenkin korut, keihäänkärjet, tuluskivet ja miekat, kuuluvat eränkävijöille. Lisäksi Taavitsainen et al. (2007) toteaa osan löytöjen olevan paikallisten, mutta muuten on sitä mieltä, että löydöt ovat tulleet asutulta alueelta niiden ollessa samanlaisia kuin sieltä löydetyt esineet.

Eri esinetyyppejä on tutkimusalueelta löydetty yllättävän paljon, joten käsittelen lyhyesti erikseen käyttöesineitä ja koruja. Käyttöesineisiin luen mukaan muun muassa

kirveet, keihään- ja nuolenkärjet, miekat ja tulentekovälineet. Käsittelen käyttöesineiden yhteydessä myös muita löytöjä, jotka liittyvät jollain tapaa ihmisten asumiseen ja toimintaan. Koruihin kuuluvat hevosenkenkäsoljet, erilaiset kupurasoljet, joista yleisimpiä ovat soikeat kupurasoljet, helmet, ketjunktannattimet ja -jakajat, erilaiset riipukset sekä rannerenkaat. Jaan esineistön näin, koska kyseiset löydöt ovat yleisimpiä löytöjä Savon alueelta. Jakoon liittyy myös ajatus toisten esineiden selkeästi käytännöllisestä käyttötarkoituksesta ja toisten selkeästi koristeellisesta olemuksesta, vaikkakin korut ovat toimineet vaatteiden kiinnityksessä. Tunnistamattomia rautaesineitä esiintyy Savon aineistossa, mutta päätin jättää nämä tarkastelun ulkopuolelle sen takia, että niistä ei voi sanoa tarkemmin mitä ne ovat näkemättä niitä. Lisäksi moni esine on voinut ruostua tunnistamattomaksi, katkeilla tai muuten vahingoittua, jolloin joidenkin esineiden tunnistus on jopa mahdotonta. Kaikki Savon esinelöydöt irtolöydöistä kaivauslöytöihin on lueteltu liitteessä 1 ja Mikkelin löydöt liitteessä 2. Kaivaus- ja irtolöytöjen levintä näkyy kartassa 3.

Käyttöesineet

Savosta on löydetty putkikirveitä 6 kappaletta. Huurre (1984: 305) ajoittaa niiden käytön esiroomalaiselta rautakaudelta (500 eaa.–0) keskirautakaudelle. Kolme näistä on Rautalammelta (KM2275: 2; KM6306:57; KM 36831), loput Kuopiosta (KM32039:1), Pielavedeltä (Lehtosalo-Hilander 1988: 140) ja Savonlinnasta (KM40651:1). Viikinkiaikaisia kirveitä on löytynyt Heinävedeltä, Mikkelistä, Kiuruvedeltä ja Vieremältä (Lehtosalo-Hilander 1988: 156–157). Ristiretkiaikaisia kirveitä on Mikkelistä (KM26917) ja Pielavedeltä (KM15870:1). Viimeksi mainitulle kirveelle on tismalleen samanlainen vastine Mikkelin Moisiosta (KM26911:1). Pielaveden kirves on osa löytöä, josta on keihäänkärki ja sen kenkän (KM15870: 1–3). Laajemmin myöhäisrautakautisiksi ajoitettuja kirveitä on Kangasniemeltä (KM1935:5; KM24865:1) ja Kuopiosta (KM10462:1). Kirveet ovat hyvin monikäyttöisiä esineitä, joita on käytetty esimerkiksi puiden pilkkomiseen. Tietyntyypiset kirveet, kuten tapparit, ovat lähinnä olleet käytössä taisteluissa (Hakamäki & Kuusela 2013: 97). Tapparoita on löydetty Mikkelin Kyyhkylän röykkiökalmistosta, sekä Mikkelin Mäntyranan hautapaikalta ja Rantalan löytöpaikalta (Lehtosalo-Hilander 1988: 173,

176–178). Mikkelin Alarannan Sairilan tapparaksi määritelty kirves (Poutiainen 1994: 52) ei ole Hakamäen (2019) mukaan Petersenin M-tyypin kirves, eli tappara, vaan epätyypillinen skandinaavinen kirves.

Tutkimusalueelta on löydetty irtolöytöinä paljon nuolen- ja keihäänkärkiä. Myöhäisrautakautisten nuolenkärkien ajoittaminen on hankalaa, koska moni muoto on ollut käytössä vielä rautakauden jälkeenkin (Hiekkänen 1979: 6–7). Tarkemmin ajoitettuja nuolenkärkiä ovat Savonlinnan Kotkatmäeltä (KM2880:5), joka on myöhäisrautakaudelta, ja Sulkavan Koivurannalta, joka on nuoremman roomalaisajan ja kansainvaellusajan taitteesta (Lehtinen 1989: 92). Muille nuolenkärjille ajoitus on rautakautinen. Keihäänkärkien osalta tilanne on toinen, sillä niiden ulkonäkö ja koristelu on vaihdellut rautakauden kuluessa (kts. esim. Kivikoski 1973; Petersen 1919). G-tyypin keihäänkärkiä tunnetaan Savosta Leppävirralta (KM37868:1) ja Mikkelistä (KM32168:1). Muita viikinkiaikaisia keihäänkärkiä on Kuopiosta (KM 8851:1), sekä aikaisemmin mainittu Juvan Vehmaan tyypin keihäänkärki. Keihäitä ja nuolia on käytetty metsästyksessä, mutta tarvittaessa taisteluissa.

Erämaa-alueilta yleinen irtolöytö on tuluskivi, joiden käyttö on ajoitettu keskirautakaudelle. Tuluskivet on valmistettu useimmiten kvartsiitista, jota esiintyy ainoastaan Itä- ja Pohjois-Suomessa. Valmistusmateriaalin perusteella on päätelty, että näiden alueiden paikalliset olisivat valmistaneet tuluskiviä ja vaihtaneet niitä maanviljelijöille kalmistokeskuksiin. Todennäköisempää kuitenkin on, että tuluskivet liittyvät paikallisten toimintaan, vaikka aikakauden tulkintaan kuuluu vuorovaikutuksen vilkastuminen kalmistollisen alueen ja muiden seutujen välillä. (Raninen & Wessman 2015: 260–262.) Tuluskiviä on löydetty Rautalammelta (KM244), Leppävirralta (KM2968:1), Tuusniemestä (KM23172), Kiuruvedeltä (KM2042:9; KM 2540:1), Kuopiosta (KuM 1754; KuM 1755) ja Mäntyharjulta (KM1212:1). Tuluskivet vaihtuivat tulusrautoihin viimeistään 700-luvun jälkeen (Lehtosalo-Hilander 1988: 153). Pielavedeltä (KM4512:6) on löytynyt lyyranmuotoinen tulusrauta. Tämän lisäksi tulusrautoja on Sulkavalta kaksi kappaletta (KM31492:1; KM24870:1), sekä Iisalmelta (KM3708:7) ja Keiteleestä (KM3561:25) yksi.

Miekat esineinä ovat Savossa harvinaisia. Mäntyharjun Partsimaan miekkalöytö (KM6841:1) on Savon ainut irtolöytönä talteen otettu miekka. Se ajoittuu

kansainvaellusajan lopulle ja muistuttaa Petersenin tyyppiä A (Petersen 1919: 59–60; Moilanen 2018: 50–51). Lehtosalo-Hilander (1988:159) Savon historia I –teoksessa kirjoittaa Karttulasta järvenpohjasta löydetyistä miekasta, joka on myöhemmin kadonnut. Miekkoja hieman yleisempiä löytöjä ovat puukot ja veitset, sekä niihin liittyvät helat ja tupen kappaleet. Mäntyharjun Pajamäeltä on löydetty keramiikan ja rautakuonan lisäksi veitsi (Poutiainen & Seppänen 1992a; 1992b). Joroisesta on löydetty ristiretkiaikainen, karjalaistyyppinen pronssinen puukonpää, jossa on kasvi- ja ornamenttikoristelua (Lehtosalo-Hilander 1988: 183). Veitsiä on myös Kuopiosta (KM41974) ja Varkaudesta (KM11267:1). Varkauden veitsen kontekstista löydettiin myös ruodollinen keihäänkärki (Lehtosalo-Hilander 1988: 152).

Liikkumiseen liittyviä löytöjä on kaksi suksea, joista toinen on Rautalammelta (KM 37238) ja toinen Pertunmaalta (Lehtinen 1989: 92). Rautalammen suksesta on ajoitus 601-650 AD eli se ajoittune merovingiajan alkuun (Vilkuna & Taavitsainen 2005: 60) ja Pertunmaan suksesta on ajoitettu roomalaisajalle (Lehtinen 1989: 92). Liikkumiseen liittyvänä löytönä voi pitää myös Mikkelistä löytynyttä kannusta (KM2567:2) ja kuolainten osia (Lehtosalo-Hilander 1988: 176). Hevosia on käytetty ratsuina tai vetoeläiminä jo rautakaudella, eikä niiden varusteiden osien löytyminen rautakautisilta ja keskiaikaisilta kohteilta ole ennen kuulumatonta (Bläuer 2015: 78–79).

Irtolöytöinä löydetyt rautakuonan kappaleet kertovat raudanvalmistuksesta, sekä mahdollisesti raudanvalmistuspaikasta. Savosta tunnetaan raudanvalmistuspaikka Mäntyharjun Pajamäeltä (Poutiainen & Seppänen 1992a, 1992b), sekä nykyiseen Mikkelin kuuluvalta Ristiinan Kitulansuolta (Lavento 1999). Rautakuonaa on löydetty Rantasalmelta (KM2933:3), Hirvensalmelta (KM2189:1–2) ja Sulkavalta (KM2933:2; KM25204:1; KM25219:1; KM25220:1). Hirvensalmelta on löytynyt malmia (KM 2189:1). Edellä mainitut kuonan kappaleet on määritelty rautakautisiksi Muinaisjäännösrekisterissä tai Muinaiskalupäiväkirjassa. Yksittäisten kuonanpalasten ajoittaminen ei kuitenkaan onnistu ilman löytökontekstia.

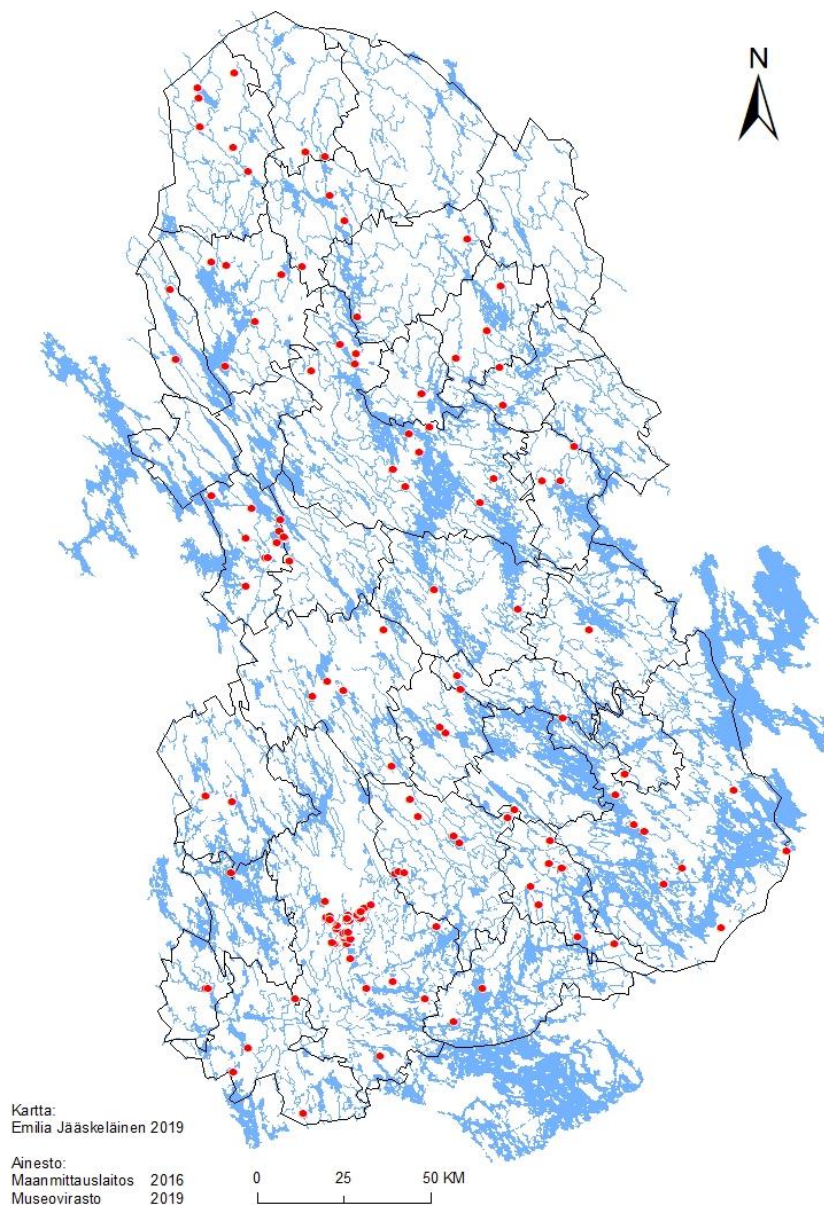
Rautakaudella ruokaa valmistettiin rautapadoissa ja pronssikattiloissa (Lehtosalo-Hilander 1988: 200). Esimerkiksi Mikkelin Moision kalmistosta on löydetty selkeästi rautapataan kuuluva kappale, jossa on kiinni korvake (Lehtosalo-Hilander 1988: 200–201). Pohjois-Savosta; Iisalmelta, Maaningalta ja Vieremältä: on löydetty pronssista

valmistettuja kattiloita, jotka Kivikoski (1934) on ajoittanut rautakautisiksi. Muualla Pohjoismaissa kattilat ajoitetaan eri aikoihin, osa jopa vasta 1500-luvulle (Kivikoski 1934: 49–50). Monet epämääräisinä pidetyt rautaesineiden ja pronssipeltien kappaleet voivat olla peräisin hajonneista metallisista astioista. Keraamiset astiat eivät jääneet kuitenkaan kokonaan pois käytöstä, josta kertoo asuinpaikolta ja kalmistoista löytyvät keramiikan palaset. Näiden lisäksi on vielä muista materiaaleista, kuten puusta ja luusta, valmistetut esineet ja astiat, joita ei ole säilynyt tai vielä löydetty.

Suoraan maanviljelyyn liittyviä esineitä ei ole Savon alueelta löydetty kuin Mikkelistä, Sulkavalta ja Kiuruvedeltä. Mikkelin Moision kalmistosta löytyneet sirppi (KM11070: 76) ja viikatteet (KM10874: 2; KM11070:86) eivät ole yllättävä löytö, ottaen huomioon Mikkelin alueen olleen viljelykäytössä jo merovingiajalta lähtien. Sulkavan Keskipellon Iitlahden asuinpaikalta on löytynyt sirppi, sekä eläinten luita (Poutiainen 1993). Kiuruveden Peksinniemenestä on myös sirppi tai viikate samasta pellostä kuin viikinkiaikaisen rannerenkaan kappaleet (Lehtosalo-Hilander 1988: 170). Kiuruveden sirppi/viikate tiedetään vain pellon omistajan puheista, eikä esineitä ole enää tallessa (Lehtosalo-Hilander 1988: 170). Sirppien ajoittumista rautakaudelle ei voi tästä syystä varmistaa.

Yksittäisiä rahalöytöjä on Etelä-Savosta. Savonlinnan Jaakonaholta löytynyt roomalainen raha (KM4653:1) on valamalla tehty väärennös (Lehtosalo-Hilander 1988:155). Mikkelistä tunnetaan Savon ainoa rahakätkö Orijärveltä (Mikkola & Talvio 2000; Mikkola 2001; Mikkola & Tenhunen 2003), sekä yksittäisiä rahalöytöjä (KM19158: 1; KM 7008:1). Näiden lisäksi Mikkelin Hallan asuinpaikkakohteelta rautakautisten korujen katkelmien ja kirveen terien on löydetty rahoja (KM40649:1–21). Rahat liittyvät kaupankäyntiin, mutta rautakaudella niitä käytettiin myös naisten koruissa. Esimerkiksi Pertunmaan hautalöydön helmikaulakorussa roikkui kaksi arabialaista rahaa (Lehtosalo-Hilander 1988: 165, 169). Rahalöytöjen ohella kaupankäynnistä kertovat punnukset, joita on Savonlinnan Kylmäniemeltä (KM26671: 2–3), sekä Mikkelin Alaranta 1:n ja Ketunniemen hautapaikalta, sekä Porrassalmenpellon asuinpaikalta (Poutiainen 1991: 25; Lehtinen 1996: 7; Mikkola 2001: 86). Rautakautisia punnuksia tunnetaan lähinnä Länsi-Suomesta (Korpela 2008: 212). Rahat, kätköt ja punnukset ovat harvinaisia löytöjä Savon alueella.

Käsitöihin liittyviä väärtinänpyöriä on Savon alueelta Mikkelistä ja Tuusniemestä. Mikkelin väärtinänpyörät ovat löytyneet Moision Latokallion kalmistosta (KM28014: 11, 33, 34), Moisionpellosta (KM10969), Sokkalan löytöpaikalta (KM13888), Tuukkalan kalmistosta (KM18995; KM2481:36), sekä näiden lisäksi yksi sijainniltaan tuntematon (KM2689:4). Moision Latokallion kalmistosta on löytynyt silmäneula ja Kyyhkylän kalmistosta naskali, jotka liittyvät käsitöiden tekoon (Lehtosalo-Hilander 1988: 199). Tuusniemen väärtinänpyörä (KM4340: 48b) on löytynyt Leppärannasta 1800-luvun lopulla. Rautakautisiksi määriteltyjen väärtinänpyörien ajoitukset ovat Muinaiskalupäiväkirjasta.

Kartta 3. Savon rautakautisten esinelöytöjen levintä.

Korut

Suurin osa Savon alueen rautakautisista koruista on Mikkelin kalmistoista, sekä muilta alueen muinaisjäännöskohteilta.

Yleisin korulöytö on soikea kupurasolki. Näitä ei ole Pohjois-Savosta löytynyt yhtäkään kappaletta, vaan kaikki Savon soikeat kupurasoljet ovat Etelä-Savosta. Tomanterän (1994: 36) mukaan kupurasolkia käytettiin Suomen alueella 1000-luvulta 1200-luvulle. Huurre (1980: 167) pitää Savonlinnan Tynkkylänjoen asuinpaikalta löytynyttä kupurasolkea savolaisena solkityyppinä, jonka käyttö ajoittuu 900–1000-luvulle. Samanlaisia solkia on löydetty Sulkavan Iitlahdesta, sekä Juvan Penttisestä (Huurre 1980: 163, 168). Sulkavalta on toinen viikinkiaikainen kupurasolki (KM33124:1) Toivolasta ja Juvalta ristiretkiaikainen kupurasolki (KM6455:1) Ronkalasta. Tälle soljelle ei tarvitse etsiä vastinetta kaukaa, sillä samanlaisia solkia on löydetty Mikkelin Tuukkalan kalmistosta (Linturi 1980: 56).

Pohjois-Savosta on löytynyt yksi pyöreä kupurasolki, joka on Kuopion Haminalahden löydöstä. Kuopion lisäksi pyöreitä kupurasolkia on Pertunmaan Kuuselan röykkiöhautauksesta (Lehtosalo-Hilander 1988: 163–169). Pyöreä kupurasolki on yleinen löytö Hämeen alueella (Lehtosalo-Hilander 1988: 164; Pohjakallio 1978).

Hevosenkenkäsolkia on löytynyt Savon alueelta irtolöytöinä tähän mennessä Kiuruvedeltä (KuM6277), Juvalta (KM37717:1), Mikkelistä (KM10630:1), Kuopiosta (KM41808), Suonenjoelta (KM22123) Iisalmelta (KM3708:6) ja Lapinlahdelta (KM41196). Näistä Lapinlahden hevosenkenkäsolki on emalikoristeisen soljen puolikas, joka ajoittuu 300–400-luvuille, eli nuoremman roomalaisajan loppupuolelle (Rohiola 2019: 28). Iisalmen ja Suonenjoen soljet ajoittuvat 800–950-luvuille (Lehtosalo-Hilander 1988:164. Huom! Lehtosalo-Hilanderin kirjassa soljen löytöpaikaksi on mainittu Vieremä, ei Iisalmi). Juvan solki on viikinkiaikainen ja sille on samankaltainen vastine Jääskestä, luovutetun Karjalan alueelta (KM11036:1). Kiuruveden hevosenkenkäsoljen katkelmat ovat myöhäisrautakautisia (Pohjakallio 1982: 178). Mikkelin Tuukkalan kalmistosta on hopeisia hevosenkenkäsolkia, joiden nauhakoristeaiheet viittaavat Karjalan suuntaan ja ne ajoittuvat ristiretkiaikaan (Lehtosalo-Hilander 1988: 211–213).

Hevosenkenkäsolkien ja kupurasolkien lisäksi vaatteiden kiinnitykseen liittyvät Mikkelistä Aittosaaren Kokkokallion kallionkolosta löytyneet hopeaneulat (KM11564:1–2). Samanlaisia neuvoja on löydetty Gotlannista, sekä Turun saaristosta (Lehtosalo-Hilander 1988:179).

Juvalta on löydetty kaksi linturiipusta (KM37717:2; KM41597:1), jotka ajoittuvat myöhäisrautakaudelle. Suurin osa tunnetuista linturiipuksista on löydetty haudoista (Ruohonen 2010: 84). Näitä tunnetaan Suomen lisäksi nykyisen Venäjän alueelta (kts. esim. Rjabinin 1981), ja ainakin osaa Suomen sisämaan riipuksista pidetään Laatokan alueelta tulleina (Ruohonen 2010: 94). Mielenkiintoinen seikka, joka liittyy Juvan toiseen linturiipukseen, on se, että korun olemassa oleva vastine Kansallismuseon kokoelmissa on tuotu Luoteis-Venäjältä Kamajoen rannalta Ananjinosta (Ruohonen 2010: 88–89). Linturiipuksia on löydetty Mikkelin kalmistoista ja etenkin ketjulaitteisiin kuuluvat riipukset on katsottu karjalaisvaikutteiseksi. Niille ominainen piirre on ontous ja pienet, roikkuvat jalat ja ne ajoittuvat ristiretkiajalle. (Ruohonen 2010: 91–92.)

Muunlaiset riipukset ovat harvinaisempia. Kuopion Haminalahden löydössä on rannerenkaan, pyöreä kupurasoljen ja ketjunjakajan lisäksi kaksi pientä riipusta (Lehtosalo-Hilander 1988: 162–163; Pohjakallio 1978). Juvalta löytynyt riipus (KM19642:1) on keskivenäläistä alkuperää ja se ajoitetaan viikinki- tai ristiretkiaikaan (Lehtinen 1989: 108). Siilinjärven pronssinen kampariipus (KM39486:1) ajoittuu rautakaudelle.

Kuopion Haminalahden löydöstä on viikinkiaikainen pronssinen rannerengas (KM 1645:1). Muita viikinkiaikaisia rannerenkaita on Puumalasta (KM 29617:1), Keiteleestä (KM 4340:46) ja Kiuruvedeltä (KM 3634:50). Savonlinnasta löytyneelle rannerenkaalle (KM 40652:1) ei ole rautakautta tarkempaa ajoitusta.

Koruihin liittyviä löytöjä ovat myös yksittäiset helmet sekä ketjunktajat ja -jakajat, joita tutkimusalueelta ei ole kovin montaa (Liite 1; Liite 2). Yleensä edellä mainitut löydöt tulevat kalmistoista. Esimerkiksi Mikkelin Hiidenmaalta, entisen Anttolan kylästä on löydetty spiraaliketjunktaja, joita on löytynyt myös Mikkelin Moisio kalmistosta (Lehtosalo-Hilander 1988: 192). Yksittäisiä rautakautisia helmiä on löydetty

Mikkelin Tuukkalan ja Pertunmaan Kuuselan kokonaisten helmikorujen lisäksi Lapinlahdelta (KM 32174) ja Kiuruvedeltä (KM3901:2). Kiuruveden helmi on keltainen sylinterihelmi ja se on Pohjakallion (1982: 178) mukaan kadonnut.

4. Tulkinta

4.1. Asutus ja sen merkit

Muinaisjäännösten ja esinelöytöjen perusteella Savon alueella on ollut toimintaa koko rautakauden ajan (kts. myös Taavitsainen 1994). Esinelöytöjä on 1 kappale varhaisrautakaudelta ja 20 kappaletta keskirautakaudelta (Liite 1). Löytöjen vähäisyyttä etenkin keskirautakaudella on selitetty asutuksen harvenemisen ja jopa väestön katoamisen kautta (Lavento 2011; Raninen & Wessman 2015: 261). Toisaalta Itä-Suomessa varhaismetallikauden ja rautakauden asutusta on tutkittu melko vähän, joten ei ole täysin varmaa onko vähälöytöisyyden taustalla väestökato vai tutkimuksen puute. Metallinilmaisinharrastuksen suosion kasvun myötä on mahdollista saada lisätietoa alueen asutushistoriasta vähälöytöisten aikojenkin osalta. Kuitenkaan uusien löytöjen perusteella ei voi tehdä tarkempia johtopäätöksiä, jos löytöpaikkoja ei tutkita pintapuolista tarkastusta tarkemmin. Uusia muinaisjäännöksiä löydetään lisää löytöpaikkoja tarkemmin tutkimalla, jolloin Savon esihistorian tuntemus muuttuisi monipuolisemmaksi.

Rautakautisiksi asuinpaikoiksi määriteltyjen kohteiden levinnän perusteella voi todeta asutusta olleen Savon alueella hajanaisesti. Asuinpaikkakohteita on Etelä-Savosta, nykyisen Mikkelin, Sulkavan, Juvan ja Savonlinnan alueilta ja Pohjois-Savosta nykyisen Rautalammin ja Suonenjoen alueilla. Pohjois-Savosta löytyneet asuinpaikat ovat sinänsä mielenkiintoisia, sillä alustavasti kivikautiseksi tulkittu asuinpaikka on kaivauksissa paljastunut olleen käytössä myös rautakaudella. Lisäksi Pohjois-Savon ainoat tutkitut rautakautiset asuinpaikat sijaitsevat lähellä toisiaan (Pesonen & Häkälä 2008; Vanhatalo 2001; 2009; 2010), kun taas Etelä-Savon asuinpaikkojen välinen etäisyys on paljon suurempi.

Nykyisen Sulkavan Iitlahden Keskipellon löytöjen perusteella kyseessä on maanviljelyasutukseen liittyvä asuinpaikka. Löytöihin kuuluu muun muassa sirppi, saviastian kappaleita ja rautakuonaa sekä eläinten hampaita, joista on tunnistettu ainakin yksi naudan poskihammas (Poutiainen 1993). Sulkavalta tunnetaan lisäksi muita rautakautisia irtolöytöjä, joita on löydetty asuinpaikkakohteen ympäristöstä. Esimerkiksi soikea kupurasolki (KM15097:1) on samanlainen kuin Savonlinnasta ja Juvalta

löytyneet ja spiraaliketjunjakaja (KM11726:1) on samanlainen kuin Mikkelin Vuolingosta löydetty.

Nykyisen Juvan alue on siinä mielessä mielenkiintoinen, että osa sieltä löydetystä esineistä viittaavat nykyisen Venäjän ja Karjalan alueille (KM37717: 1–2; KM19642: 1; KM3018: 11; Liite 1). Kyseiset löydöt ovat myöhäisrautakautisia, pois lukien bolgarilaista tyyppiä oleva nuolenkärki, jolle ei ole ajoitusta (KM3018: 11; Liite 1). Näiden esineiden lisäksi Juvalta tunnetaan rautakautinen asuinpaikka Päiväranta 2. Hans-Peter Schulzin (2002: 17) mukaan Päiväranta 2 olisi saamenkielisen väestön asuinpaikka, sillä kohteesta löydettiin kvartsiesineitä, eikä siellä ollut viljelyyn sopivia maita lähellä. Hän pitää kohdetta tästä syystä Järvi-Suomen alueen rautakauden tutkimuksen kannalta tärkeänä, mutta se on siitä huolimatta jäänyt unohduksiin. Kohteelta ei ole ajoituksia vaan määrittely rautakaudelle perustuu tietyn tyyppisen kulttuurikerroksen ilmenemiselle, joka on tyypillistä eteläisille rautakautisille asuinpaikoille. (Schulz 2002.) Asuinpaikka on ollut käytössä pitkän ajan kuluessa ja sinne on palattu aina uudelleen, joten kyseessä on paikallisen väestön asuinpaikka. Esisaamelaisasutusta ei pidä sulkea täysin pois, mutta pelkkiin kvartsiesineisiin ja hyvien viljelymaiden puuttumiseen perustuva tulkinta on hataralla pohjalla. Juvan esinelöytöjen ja asuinpaikan perusteella on selvää, että seudulla oli vakinaista asutusta. Tällä yhteisöllä oli kontakteja nykyisen Karjalan ja Venäjän alueille tai henkilöihin, joilla oli kontakteja noille alueille. Mahdollisesti turkiskaupan vaikutukset ylsivät Juvan seuduille asti, mutta on hankala todentaa, kävikö nykyisen Venäjän alueelta ihmisiä Juvan alueella vai kulkeutuivatko esineet kenties välikäsien kautta.

Savonlinnasta löydetty Kylmäniemen asuinpaikka on ollut käytössä kivikaudelta rautakaudelle. Kohteesta tunnetaan merovingiaikaista ja viikinkiaikaista esineistöä, kuten tasavartinen solki, kirves ja punnuksia (Poutiainen 1996: 20; Mikkola 2009a: 10–14; Liite 1). Asuinpaikkakohdetta on tutkittu useana vuonna 1990-luvulla ja näiden tutkimusten perusteella kohde on laaja asuinpaikkakohde (Mikkola 2009a: 10–14).

Kylmäniemen asuinpaikalta on tunnistettu yksi sian hammas (Ukkonen 1996), mutta esineistö ja muu eläinluuaineisto ei viittaa viljelyyn tai karjanhoitoon, vaan metsästykseseen ja kalastukseen. Varhaismetallikaudella ja rautakaudella asuinpaikkojen eläimistöissä tapahtuu muutos, kun domestikoidut lajit ilmaantuvat asuinpaikka-

aineistoihin. Tästä huolimatta asuinpaikkojen eläinluuaineistoja dominoivat villit lajit, kuten hirvi ja majava, sekä kala (Ukkonen 1996). Edellä mainitun ja maanviljelyn myöhäisen siirtymisen itäisen Suomen alueelle huomioon ottaen yksittäisen domestikoidun eläimen luun perusteella ei voi tehdä johtopäätöksiä karjataloudesta tai maanviljelyasutuksesta. Todennäköisempää on, että Kylmäniemen asuinpaikka liittyy paikalliseen metsästäjäkalastajaväestöön tai kyseessä on eri yhteisöjen kohtaupaikka. Kohde sijaitsee vesistön äärellä, joten paikalle on ollut helppo saapua veneellä tai talvella jätää pitkin suksilla tai reellä.

Rautalammin Hämeenniemen ja Suonenjoen Saunavirran asuinpaikat ovat pyyntielinkeinon liittyviä asuinpaikkoja. Hämeenniemen löydöt ovat rautakautista käyttökeramiikkaa, sekä Luukonsaaren keramiikkaa. Yhtäkään rautakautista esinettä ei kohteesta löytynyt. Keramiikan ja ajoitustulosten perusteella kohde on ollut käytössä varhaisrautakaudella ja myöhäisrautakaudella, kivikauden ja varhaismetallikauden lisäksi (Vanhatalo 2001: 4–6). Kyseessä on hyvin pitkäikäinen asuinpaikka, jonne on palattu uudestaan eri aikoina. Vuoden 2009 ja 2010 kaivauksilta ei löytynyt enää merkkejä rautakautisesta toiminnasta (Vanhatalo 2009; 2010). Saunavirran asuinpaikkakohteelta on löytynyt rautakautista keramiikkaa, sekä rautakautinen keihäänkärki asuinpaikan luona olevan mökin länsipuolelta (Pesonen & Häkälä 2008). Saunavirran ja Hämeenniemen kohteet sijaitsevat vastakkaisilla rannoilla. Saunavirran asuinpaikalta ei ole ajoituksia, joten samanaikaisuudesta ei voi tehdä varmoja tulkintoja, mutta läheinen sijainti ei välttämättä ole sattumaa. Edellä mainittujen asuinpaikkakohteiden kanssa samalla järvellä sijaitsee myös Rautalammin Kaposaaari, josta on löydetty metallinen nuolenkärki (Nyman 2015: 6), josta ei kuitenkaan kerrota onko se rautakautinen. Lisäksi saaresta on löydetty merkkejä kivi- ja varhaismetallikautisesta asutuksesta kvartsi-iskosten ja keramiikan muodossa (Nyman 2015). Rautalammissa sijaitseva Säynätharjun rautakautiseksi tulkittu asuinpaikka sijaitsee edellä mainituista asuinpaikoista noin 25 kilometriä luoteeseen. Se kaivettiin 1920-luvulla, mutta rautakautista materiaalia ei ole kuin irtolöytönä talteen otettu kuparinen puukon tuppi (Muinaisjäännösrekisteri 2019; Liite 3.).

Asuinpaikkojen lisäksi kiinnostava huomio on se, että Rautalammillta löytynyt, 600-luvulle ajoittuva, suksi sijaitsee kahden kilometrin päässä Hämeenniemen ja

Saunavirran asuinpaikoista. Näiden perusteella on selvää, että Rautalammilla on ollut aktiivista toimintaa ja asutusta rautakaudella, vaikka selkeästi myöhäisrautakaudelle ajoittuvaa toimintaa alueelta ei tunneta Hämeenniemen yhtä ajoitusta lukuun ottamatta.

Asuinpaikkoihin liitetään palaneet kivet, erityiset rakenteet, eläinten luut ja keramiikka. Rautakaudella keramiikka ei ollut enää samalla tavalla koristeltua kuin varhaisempina aikakausina. Koruaineiston laajuuden ja niiden koristeellisuuden perusteella voi rautakauden osalta todeta, ettei keramiikkaa voi pitää eri kulttuurien ja ihmisryhmien merkkeinä. Lisäksi metallista valmistetut kattilat ja muut säilytysastiat korvasivat suurelta osin keraamiset astiat, jotka hajosivat helpommin (Kivikoski 1934: 51). Näiden metalliastioiden kappaleita löytyy asuinpaikoilta tai kalmistoista, mutta kokonaisten astioiden löytyminen on Savon alueella harvinaisempaa. Keramiikkakaan ei jäänyt kokonaan pois käytöstä, sillä rautakautista keramiikkaa löytyy asuinpaikoilta ja kalmistoista. Kattilat toimivat myös rahalöytöjen tai muiden aarteiden astioina kätkölöydöissä, mutta kattilat ovat olleet arvokkaita kätköjä itsessään (Kivikoski 1934: 51–52). Mäntyharjun Nurmaalta oli vuonna 1829 löytynyt kattila, jossa oli pieniä hopearahoja ja lasihelmiä (Lehtosalo-Hilander 1988: 181), joka viittaisi edellä mainittuun käytäntöön. Kyseinen kattilakätkö on sittemmin kadonnut (Lehtosalo-Hilander 1988: 181). Metallikattiloiden ollessa kestäviä ja arvokkaita, on mahdollista, että ne ovat olleet vaihdon välineinä. Kattiloita on voitu valmistaa itsekkin, jos taitoa on ollut.

Kattiloiden lisäksi asuinpaikkoihin ja pitempi aikaiseen oleskeluun voidaan liittää värttinänpyörät, jotka kertovat käsitöiden valmistuksesta. Mikkelin kalmistoista löydetty värttinänpyörä kertoo sen asukkaiden käsitöiden valmistuksesta, mutta Tuusniemestä löydetty värttinänpyörä on erikoinen löytö, sillä Tuusniemestä ei tunneta muita rautakautisia löytöjä kuin tuluskivi ja nuolenkärki (Liite 1). Erämaahan tuskin lähdettiin valmistamaan vaatteita tai muita tarvikkeita, joten värttinänpyörä on täytynyt kulkeutua alueelle muista syistä. Vartteenotettava vaihtoehto on sekin, että Tuusniemeltä irtolöytönä 1900-luvun alussa löytynyt värttinänpyörä ei ole rautakautinen.

Jos irtolöytöjä pitää merkinä asutuksesta tai vähintäänkin toiminnasta alueella, on asutuksen yleiskuva huomattavasti laajempi. Esineiden levintä kattaa koko Savon alueen, vaikka kaikille irtolöydöille ei ollut mahdollista saada löytökuntaa tarkempia

koordinaatteja (Kartta 3). Eri tyyppisiä esineitä on löydetty ympäri Savoaa, vaikkakin soikeiden kupurasolkien levintä rajoittuu ainoastaan Savon eteläosiin (Liite 1). Aiemmassa tutkimuksessa on todettu suurimman osan Savon irtolöydöistä ja muinaisjäännöksistä sijaitsevan kulkureittien, lähinnä vesistöjen, varrella ja viljelyyn sopivilla savikoilla (Taavitsainen 1990: 72; Taavitsainen 1994: 190). Kulkureittejä ja liikkumista käsitellään luvussa 4.2. tarkemmin. Rautalammin, Suonenjoen, Savonlinnan ja Juvan asuinpaikat sijaitsevat lähellä järven rantaa. Tämä viittaa todennäköisesti kalastuksen tärkeään rooliin elannon hankinnassa. Pirkko Ukkonen (1996: 77–78) toteaa, tutkittuaan Saimaan alueen eriaikaisten asuinpaikkojen eläinluumateriaalia, veden läheisyyden tärkeyden heijastuvan asuinpaikkojen eläinluumateriaalissa kalan luiden yleisyytenä. Kalastukseen liittyvää esineistöä, kuten atraimia tai ongenkoukkuja ei kuitenkaan ole juuri löytynyt Savon alueelta. Viljelyyn soveltuvien savikkojen ja irtolöytöjen sijainti voi olla seurausta osittain myöhempien aikojen peltoviljelystä, jonka seurauksena on löydetty rautakautisia muinaisjäännöksiä ja esineitä. Savon alueen viljely oli pitkään keskiajalle asti satunnaista ja pienimuotoista, jota todistaa siitepölyhavainnot (Taavitsainen 1994: 191–192).

Irtolöydöt sijaitsevat muiden rautakautisten muinaisjäännösten ohella alueilla, joilla on ollut toimintaa kivi- ja varhaismetallikaudella. Esimerkiksi edellä mainitut asuinpaikat ovat paljastuneet pitkäikäisiksi, vaikka tarkkaan ei voida määrittää kuinka kauan mikään asutusvaihe on kestänyt. Samankaltaisia havaintoja on tehty myös Pohjois-Suomen rautakautisten irtolöytöjen ja muinaisjäännösten tutkimuksessa (kts. esim. Hakamäki 2015; Hakamäki 2016), sekä rautakautisten yksittäishautojen muinaisjäännösmaiseman tarkastelussa (Jääskeläinen 2017). Ilmeisin syy eriaikaiselle toiminnalle ja asutukselle samoissa paikoissa on näiden paikkojen soveltuminen asumiseen ja muuhun toimintaan. Lisäksi on mahdollista, että kivityökalujen käyttö ei loppunut kivikauden loppuun, vaan niitä käytettiin pitkälle rautakauteen saakka. Tämä selittäisi osittain sen miksi rautakautisilta kohteilta löytyy kvartsi-iskoksia. (Hakamäki 2015: 123.) Hakamäki (2015: 123) toteaa, että taustalla olleet vaikuttimet ovat voineet olla monimutkaisempia. Nykyäänkin maastossa havaittavat painanteet ja kuopat ovat olleet näkyviä ja tunnistettavia rautakaudellakin. Lisäksi näistä paikoista on mahdollisesti löydetty aikaisempien aikakausien esineitä, jotka ovat vaikuttaneet ihmisten ymmärrykseen paikasta. Esimerkiksi rautakautisista hautauksista löytyneitä

kivikautisia esineitä on pidetty talismaaneina tai muina taikaesineinä. (Hakamäki 2015: 123 ja käytetyt lähteet.) Lisäksi uskomukset, perinteet ja kulttuuriset tavat ovat voineet ohjata ihmisiä asumaan ja toimimaan samoihin paikkoihin kuin heitä edeltäneet sukupolvet. Esimerkiksi erämaa-alueilta löytyneet yksittäiset haudat, joita ei ole voinut liittää kalmistoihin, sijaitsevat paikoilla, joista tunnetaan varhaisempaa toimintaa (Jääskeläinen 2017). Taustalla on voinut olla tarve luoda kytköksiä menneisyyteen tai ylläpitää niitä. Rautakauden ihmiset tiesivät asuttavansa paikkoja, joissa oli asuttu ennen heitä (Vedru 2015: 33). Asuinpaikan ja hautapaikan sijoittamiseen varhaisten asuinpaikkojen läheisyyteen kertoo osaltaan asutuksen jatkuvuudesta, vaikka asuttajat eivät aina olisi olleet samaa kulttuurista tai etnistä taustaa kuin aikaisemmin paikalla eläneet.

On ehdotettu, että menneisyyden kohteiden uudelleenkäyttö ja hautaaminen tällaisille paikoille on ollut tietyllä tapaa paikan valtaamista. Etenkin uusien asukkaiden muuttaessa alueelle, on voitu kokea tarvetta haudata vainajia menneisyydestä kertoviin paikkoihin jatkuvuuden tunteen luomiseksi. Uusien asuttajien tai valloittajien on ollut helpompi ottaa vanhoja kohteita uusiokäyttöön vallan vakiinnuttamiseksi ja oikeuttamiseksi. Samalla on luotu uusia merkityksiä menneisyydelle ja validoitu nykyisyyttä. (Vedru 2015: 51.)

Pertunmaan Kuuselan hautaröykkiön on kuvailtu muistuttaneen lapinrauniota. Pertunmaalta ei ole löydetty muita hautapaikkoja tai niiksi epäiltyjä röykkiöitä ei ole tutkittu (Haimila 2003). Vainajan hautaaminen erämaahan rikkaan esineistön kanssa vaikuttaa kummalliselta, jos tämä henkilö oli vain vieraillemassa siellä. Esineistön perusteella vainaja on tulkittu naiseksi (Lehtosalo-Hilander 1988: 169–170), joka on ristiriidassa eränkävynnin kanssa, jonka on kuvattu olleen miesten harjoittama elinkeino. Kuopiosta löytynyt Haminalahden löytö on tulkittu hautaukseksi (Lehtosalo-Hilander 1988: 169–170). Lisäksi Kuopiosta on löytynyt vuonna 2019 hautaan viittaavaa esineistöä (Kankkunen 2019). Muualta Pohjois-Savoaa hautauksia tai niihin viittaavaa esineistöä ei ole löydetty. Hautausten löytymättömyys voi johtua niiden tuhoutumisesta myöhemmän maankäytön seurauksena tai hautaustavoista. Esineetön hautaus on haastavampi löytää kuin esineellinen, etenkin, jos kyseessä ei ole selkeästi maanpinnalle erottuva raunio tai rakenne, kuten lapinraunioissa. Lisäksi vainajia on haudattu

paikkoihin, joita ei ole helppo löytää, kuten veteen (kts. esim. Wessman 2010) tai vainaja on jätetty maanpinnalle, jolloin ruumis häviää nopeammin kuin maan alle haudattaessa (Pentikäinen & Pulkkinen 2018: 299–300). Myöhäisrautakautisia hautauksia on löydetty myös saarista, joka osaltaan vaikeuttaa hautausten löytämistä (kts. Hakamäki 2018; Jääskeläinen 2017).

Mitä haudat ja hautoihin viittaavat löydöt kertovat alueen asutuksesta? Vainajan on täytynyt olla jollain tavalla kytköksissä hautansa sijaintiin. Rikkaiden hauta-antimien perusteella vainajan omaisten on täytynyt asua lähistöllä tai ainakin vieraila alueella usein, sillä esineistön jättäminen vainajan mukaan tuntemattomaan paikkaan vaarantaisi haudan ryöstelylle.

4.2. Elinkeinot

Koko Suomen alueella metsästys ja kalastus olivat pitkään tärkeä elinkeino esihistoriallisella ajalla, kunnes karjatalous ja maanviljely vakiintuivat pääasialliseksi elinkeinoksi rautakauden kuluessa (Bläuer 2015: 41–51). Savossa viljelyn omaksuminen tapahtui myöhemmin ja hitaammin kuin Länsi-Suomessa ja rannikolla, sillä siihen ei todennäköisesti koettu tarvetta tai pakkoa siirtyä maanviljelyyn ei ollut (Korpela 2008: 45). Peltoviljely ei näytä levinneen vielä myöhäisrautakaudella Savon alueella kovinkaan laajalle, sillä nykyisten Mikkelin ja Sulkavan lisäksi, muualta ei ole löydetty pysyvään maanviljelyasutukseen viittaavaa esineistöä tai muinaisjäännöksiä. Muut Savon alueen viljelyn merkit, kuten siitepölyanalyysien tulokset, ovat todennäköisesti peräisin kaskeamisesta (Taavitsainen 1994). Muualta Savoä löytyneet asuinpaikat viittaavat pikemminkin metsästyksestä ja kalastuksesta eläneisiin yhteisöihin kuin maanviljelijöihin tai eränkävijöihin. Esinelöytöjen perusteella kirveitä, keihään- ja nuolenkärkiä on aineistossa eniten (Liite 1; Liite 2). Näiden esineiden on tulkittu liittyvän metsästykseseen, kuten soikeiden tuluskivien ja tulusrautojen. Tulentekovälineet eivät liity yksinomaan metsästykseseen, sillä nuotion tekeminen on ollut tärkeää asuinpaikoillakin.

Kalastus oli paikallisyhteisöille merkittävää elinkeino. Siihen viittaavia esinelöytöjä ei kuitenkaan aineistossa juurikaan ole. Syynä tähän on se, että monia kalastusvälineitä,

kuten verkkoja ja katiskoja, valmistettiin orgaanisista materiaaleista, jotka eivät säily hyvin Suomen happamassa maaperässä. Lisäksi metallista valmistetut ongenkoukut ovat niin pieniä, että ne ovat ruostuneet tunnistamattomiksi. Seuraavaksi käsitellyt erilaiset kalastusmenetelmät ovat lähinnä suora analogia myöhemmiltä ajoilta. Kalastustavat tuskin muuttuivat aikojen saatossa kovinkaan paljoa, jos uusia innovaatioita ei kehitetty. Suurin muutos kalastustavoissa on tapahtunut nykyaikaisten moottoriveneiden ja kalastusvälineiden myötä.

Kirvestä on tiedetty käytetyn nuijakalastuksen apuvälineenä. Nuijakalastuksessa kala lyödään hengiltä esimerkiksi kivellä tai puunuijalla. Talvisin kaloja etsittiin rannan tuntumassa. Kalan hahmon nähtyään jään läpi, kalastaja tainnutti kalan nopealla kirveen iskulla jään pintaan. Isku tehtiin kirveen hamarapuolella, jonka jälkeen jäähän hakattiin reikä ja kala otettiin talteen. (Vuorela 1983: 91.)

Atrainta, ja miksi ei keihästäkin, on käytetty tuulastamisessa. Tuulastaminen keskittyi lähinnä kevääseen ja syksyyn, jolloin käytettiin hyväksi kalan kutemisaikoja ja –paikkoja. Syksyllä tuulastaminen tapahtui pimeään aikaan veneestä käsin, jolloin tulen valon avulla kalojen etsiminen oli helpompaa. (Vuorela 1983: 93.) Onkikalastuksessa koukkujen lisäksi on käytetty launiksi kutsuttua puikkoa, joka oli molemmista päistä hiottu teräväksi ja se työnnettiin syöttikalan sisään. Kun isompi kala nielaisi syöttikalan ja siima kiristyi, kääntyi launi kalan sisällä poikittain. (Vuorela 1983: 94.) Launin lisäksi kalastuksessa käytettiin koukkuja, joita valmistettiin puusta, luusta, ruodoista tai metallista. Uistinta on käytetty Pohjoismaissa jo keskiajalla, mutta esimerkiksi Itä-Suomessa se oli harvinaisempi kalastusväline. (Vuorela 1983: 95.) Edellä mainittujen lisäksi aktiivista kalastusta on kalojen nappaaminen haaveilla.

Passiivisempia kalastusmenetelmiä ovat olleet erilaiset padot, verkot ja katiskat. Katiska oli helppokäyttöinen kalastusväline, jota on käytetty keväästä syksyyn. Talviaikaan katiska nostettiin pois, ettei se hajoaisi. (Vuorela 1983: 110–112.) Verkkojen käyttöä on ollut jo varhaisin kivikaudella, josta todisteena on Karjalankannaksen Antrean verkko, joka ajoittuu noin 8200 eaa. (Halinen 2015: 31). Rautakautisia verkkoja ei ole Savon alueelta löydetty, mutta verkkokalastuksen harjoittaminen on todennäköistä. Patojen käyttö kalastuksessa lisääntyi keskiajalla, mutta on vaikeaa sanoa, miten yleistä niiden käyttö on ollut rautakaudella Savossa. Erilaiset kalastusmenetelmät ovat perustuneet

kalojen tapojen tuntemukseen, jolloin saaliin hankkiminen vuodenajan mukaan helpottui. Esimerkiksi patojen käyttö perustui kalojen kulkureittien ja levähdyspaikkojen tuntemiseen (Vuorela 1983: 106 – 110.)

Kuten kalastuskin, metsästys perustui eläinten tapojen ja elinympäristöjen tuntemiselle. Erilaiset pyyntimenetelmät sopivat toiselle riistalle paremmin kuin toiselle. Esimerkiksi hirvälle oli erilaiset menetelmät kuin oravalle. Metsästyksessä käytettiin jousia ja keihäitä, mutta muita tapoja olivat ansojen käyttö ja eläinten ohjaaminen haluttuun paikkaan. Esihistorialliset pyyntikuopat ovat ansapyyntiin liittyvä muinaisjäännös, jossa eläin ajettiin kuoppaan tarkoituksella tai sen odotettiin putoavan sinne vahingossa (Halinen 2015: 35). Muinaisjäännösrekisterin (2019) mukaan Savosta tunnetaan 122 pyyntikuoppaa. Näitä hirven- ja peuranhaidoiksi kutsuttuja kuoppia käytettiin vielä keskiajalla (Vuorela 1983: 58–59).

Jousi oli pitkään tärkeä metsästysase. Tästä syystä nuolet liitetään lähinnä metsästykseseen. Joistakin nuolenkärkien malleista voi sanoa millaisen riistan metsästykseseen niitä on käytetty. Esimerkiksi tasateräinen nuolenkärki oli metsästyskäytössä jo rautakaudella (Lehikoinen 2007: 47). Tylpät vasamat olivat muun muassa oravien ja näätien metsästykseseen, jotta turkki ei vahingoittuisi (Lehikoinen 2007: 50) ja kaksihaaraista nuolenkärkeä käytettiin vesilintujen metsästyksessä (Vuorela 1983: 30). Keihäitä käytettiin lähinnä isokokoisemman riistan metsästykseseen (Vuorela 1983: 25–26). Esimerkiksi Itkosen (1948: 13) mukaan lappalaiset hiihtivät talvisin peurojen perässä ja keihästivät ajomatkasta uupuneet eläimet. Samanlaista taktiikkaa käytettiin hirvien pyyntiin. Olaus Magnuskin (1977 [1555]: 71–72) kertoo Pohjolassa asuneiden metsästäneen talvisin eläimiä hiihtäen. Hän kuvailee myös naisten osallistuneen metsästykseseen ja olleen yhtä hyviä ampumaan jousella kuin miestenkin (Gothus 1977 [1555]: 71–72).

Paikallisesta raudanvalmistuksesta kertovat rautakuona, malmin kappale ja raudanvalmistuspaikat, vaikkakin rautakuonaa ja malmia voi pitää raudanvalmistuksen toissijaisina merkkeinä (Pukkila 2007: 29–30). Valmiit esineetkin voivat kertoa paikallisesta tuotannosta, mutta kaikista esineistä ei välttämättä voi varmaksi sanoa mistä päin se on lähtöisin. Markku Ikäheimon (1988: 77) mukaan raudan hankintaan on kolme reittiä. Ensimmäisessä rauta hankitaan valmiina tuotteena, toisessa raaka-aineena

(kuten valmiina harkkoina) ja kolmannessa rautamalmi hankitaan, sekä jatkojalostetaan itse. Valmiin tuotteen hankinta merkitsisi sitä, ettei paikallisesti valmistettuja esineitä olisi, vaan kaikki olisi tuontitavaraa. Toinen vaihtoehto on todennäköistä silloin kun raudan hinta on tarpeeksi matala suhteutettuna itse valmistamalla saatuun rautaan. Edellä mainittu edellyttäisi kauppasuhteita alueelle, jossa on raudanvalmistusta kaupalliseksi tuotoksi asti (Ikäheimo 1988: 77–78). Toiseen vaihtoehtoon voi lisätä mahdollisuuden, ettei rautaa raaka-aineena hankkiva yhteisö osaa valmistaa sitä itse tai sitä ei ole tarpeeksi saatavilla omasta takaa. Suomessa raaka-aineena käytettiin järvimalmia, jota on runsaasti tarjolla Järvi-Suomen alueella (Karjalainen 2016: 10).

Aikaisemmin raudanvalmistuksen on tulkittu olleen eränkävijöiden harjoittama aktiviteetti Savon erämaissa. Ottaen huomioon siihen tarvittavat resurssit ja ajankäytön, sekä näiden eränkävijöiden rikkaan asutuskeskuksen, on eränkävintiin liittyvä raudanvalmistus epätodennäköistä. Taavitsaisen et al. (2007: 100-101) ehdottaman symbioottisen suhteen seurauksena tapahtunut raudan- ja keramiikan valmistuksen loppuminen olisi johtunut siitä, että paikalliset saivat esineensä eränkävijöiltä. Miksi paikalliset olisivat luopuneet raudanvalmistuksesta vain sen takia, että he olisivat voineet vaihtaa esineet eränkävijöiltä, jos he itse asuivat alueella, josta löytyy runsaasti järvimalmia? On tietenkin mahdollista, että Savon alueen asukkaat olivat unohtaneet miten malmin etsintä ja jalostus tapahtui, jonka takia esineistö oli vaihdettava muualta.

Aikaisemmin mainitut soikeat kupurasoljet ja niiden tietty malli, nastasolki, olisi Huurteen (1980: 167) mukaan savolaista alkuperää, joka näin ollen kertoisi paikallisesta raudanvalmistuksesta valmiin esineen muodossa. Paikallista tuotantoa tukisi lisäksi Savosta löytynyt rautakuona ja malmiharkko, mutta myös Mäntyharjun Pajamäen raudanvalmistuspaikaksi tulkittu kohde (Poutiainen & Seppänen 1992a; 1992b). Mikkelistäkin on löydetty rautakuonaa asuinpaikoilta ja kalmistoista (Liite 2). Rautakuonan esiintyminen kalmistoissa on tulkittu uskonnolliseksi toiminnaksi (Lehtosalo-Hilander 1988: 201; Shepherd 1997) tai sepän pajan jäänteiksi (Taavitsainen 1991). Raudanvalmistukseen liittyvät varhaiset merkit ja rautakuonan esiintyminen Mikkelin alueen asutuskeskuksessa ja muulla Etelä-Savo, sekä mahdollisten raudanvalmistuspaikkojen valossa on mahdollista, että paikalliset valmistivat itse

rautaa. Esineiden määrittely paikalliseksi tuotannoksi on kuitenkin hankalaa ilman laajempia ja tarkempia tutkimuksia.

Taavitsaisen (1990: 50; Taavitsainen et al. 2007: 100; kts. myös Vilkuna 2007) mukaan paikallisten ja eränkävijöiden suhde oli symbioottinen. Taavitsainen et al. (2007:100–101) perustelevat kolmella väittämällä miksi suhde oli symbioottinen, eikä riistävä, kuten aikaisemmat tulkinnat ovat antaneet olettaa. Ensinnäkin symbioottisen suhteen puolesta puhuu ajatus talviturkisten hankkimisesta. Talvi on rankka vuodenaika selviytymisen kannalta ja se vaatii valmistautumista ja pitkäaikaista oleskelua alueella. Lisäksi turkisten hankitaan tarvittiin tietoa alueen saaliseläimistä ja niiden liikkeistä. (Taavitsainen et al. 2007: 100–101.) Taavitsainen et al (2007: 100) ehdottavat, että paikalliset varustivat näitä eränkävijöitä talvimetsästäystä varten tarjoamalla tietoa, ravintoa ja suojaa. Toisekseen, jos suhde olisi ollut epätasa-arvoinen, paikalliset olisivat voineet vain lähteä ja piiloutua. Sotilaallinen vallankäyttökään ei välttämättä olisi onnistunut, sillä paikalliset tunsivat alueet paremmin kuin ulkopuoliset. Konfliktit olisivat haitanneet kaupankäyntiä ja turkisten hankintaa, joka oli tärkeää eränkävijöille. Kolmanneksi hyvät suhteet takasivat kohtaamiset kaupankäynnin merkeissä tietyssä paikassa, tietynä aikana. Molemmat ryhmittyvät olivat riippuvaisia toisistaan, eikä toisen riistäminen olisi ollut kovinkaan kannattavaa pitkällä tähtäimellä (kts. myös Kuusela et al. 2016). Riippuvuussuhteen on katsottu myös olevan todiste siitä, että erämaiden paikalliset asukkaat luopuivat raudan- ja keramiikan valmistuksesta. (Taavitsainen et al. 2007: 101.)

Asuinpaikkojen ja löytöjen perusteella voidaan todeta, etteivät paikalliset välttämättä lopettaneet kumpaakaan käytäntöä. Aikaisemmin mainittujen raudanvalmistusmerkkien lisäksi rautakautista keramiikkaa on löydetty asuinpaikkojen kaivauksilta ja koekuopituksissa. Aiemmin rautakautisen keramiikan löytyessä asuinpaikalta, on sen tulkittu olleen eränkävijöiden mukanaan tuomaa keramiikkaa (Taavitsainen 1990: 55; Kumpulainen 2004: 67). Keramiikan kuljettaminen pitkiä matkoja ei välttämättä ole eränkävijöille käytännöllisin vaihtoehto, jos tarjolla on kestävämpiä vaihtoehtoja, kuten metallikattiloita tai puisia säilytysastioita. Lisäksi paikallisten keramiikan ja raudanvalmistuksen lopettaminen vain eränkävijöiden takia ei käy täysin järkeen. Miksi

paikalliset olisivat luopuneet näistä, sen lisäksi käyttäneet resursseja ulkopuolisten eränkävijöiden ylläpitoon?

Kaupankäyntiä on ehdotettu yhdeksi vuorovaikutuksen taustatekijäksi (kts. esim. Vilkuna 2007). Rautakauden kontekstissa, etenkin pyyntiväestön kanssa tapahtuneessa kaupankäynnissä, on korostettu vaihtokauppaa (Esim. Lehtosalo-Hilander 1988: 155–159; Korpela 2008: 208–217). Turkisten ja hopeakorujen/korujen vaihto tapahtui rauhanomaisesti rituaalisessa tai tavallisessa vaihtokaupassa. Varhaiset kauppakontaktit perustuivat lähinnä tarve-esineiden vaihtoon, eikä omien tuotteiden kauppaamiseen, sillä monet yhteisöt Suomen alueella eivät välttämättä tarvinneet monia tavaroita, joita sai ulkomailta (Korpela 2008: 20–21). Olaus Magnus (1977 [1555]: 60–62) teoksessaan Pohjoisten kansojen historia kuvailee kaupankäyntiä pohjoisten kansojen keskuudessa vaihtokaupaksi, sillä monet kansat eivät tienneet rahasta mitään. Magnuksen mukaan heillä on vakiintuneita paikkoja vaihtokauppaa varten, mutta nämä eivät kuitenkaan kieltäytyneet kaupankäynnistä, jos tilaisuus ilmaantui. Maksuksi on tarjottu omia käsitöitä ja muualta hankittuja esineitä, kaloja, turkiksia, kankaita ja suolaa. (Gothus 1977 [1555]: 60–62.) Teoksen kuvituksessa kuvataan tilannetta, jossa kirvestä vaihdetaan kaloihin. Jos kirveitä ja muita esineitä tulkitaan vaihdon kautta, on esineitä kulkeutunut pitkiä matkoja Savon alueella. Monet näistä esineistä ovat liikkuneet todennäköisesti paikallisten asukkaiden mukana, mutta osa voi olla myös eränkävijöiltä tai kauppiailta peräisin.

Hopeaesineet ja hyödykkeet olivat vaihdon ja varhaisen kaupankäynnin maksuvälineitä (Korpela 2008: 211). Ingrid Gustinin (2004: 156–166) mukaan punnukset ja hopeaesineet kuvaisivat alkuperäisasukkaiden kanssa käytyä kauppaa, jossa puhdas lahjojen vaihto on muuttumassa kaupankäynniksi. Kolikot olivat hyödyttömiä maksuvälineenä, sillä niiden arvoa määrittelevää ja varmistavaa instituutiota ei ollut. Tällöin maksuvälineenä käytettiin metallin painoa, johon punnuslöydöt viittaavat. (Korpela 2008: 212.) Hopeaesineiden vaihtoon on voinut liittyä tarve hankkia esineitä rituaalikäyttöä, kuten kätköjä varten (Spangen 2009). Itkonen (1984 [1948]: 355) kuvailee hyvin lyhyesti, kuinka lappalaiset olivat aikoinaan haudanneet rahoja, hopeaa ja muita esineitä maahan. Myöhemmin tähän liittyi tarve suojella omaisuutta, mutta hän tuo esille aikaisemman näkemyksen, jossa eräs utsjokelainen kätkiessään rahojaan oli

todennut, että jos ne siirtyvät jollekin toiselle, millä hän elää tuonpuoleisessa (Itkonen 1984 [1948]: 355).

Hopeakätköjä ei Savon alueelta tunneta kuin Mikkelin Aittosaaresta ja sekin koostuu vain kahdesta soljesta. Savosta punnuksia on vain Savonlinnasta ja Mikkelistä. Rahalöydöt viittaavat toisenlaiseen kaupankäyntiin. Näiden kahden erilaisen kaupankäynnin välineen löytyminen ja ajoittuminen myöhäisrautakaudelle viittaa kahden erilaisen kaupankäyntitavan samanaikaiseen olemassaoloon ja näin ollen mahdollisesti eri yhteisöihin, joilla on erilaiset tavat kaupankäynnin suhteen.

Paikallisten asukkaiden kontaktit omien yhteisöjen ulkopuoliseen maailmaan olivat todennäköisesti rajoittuneita, sillä he käyttivät lähinnä paikallisia resursseja ja olivat eristäytyneempiä, kunnes viikinkiajalla kontaktit yleistyivät (Korpela 2014: 188). Erilaisten esineiden perusteella on havaittavissa kontaktien määrän kasvun viikinkiajalla aikaisempaan verrattuna, jolloin myös Savon paikalliset ovat kohdanneet toisilta alueilta, mahdollisesti jopa tuntemattomilta, tulleita ihmisiä. Toisaalta Savosta on voinut lähteä ihmisiä vastavuoroisesti maanviljelyalueille kaupankäynnin vuoksi. Esinemäärien nousu ei kuitenkaan täysin kerro siitä miten yleisiä kontaktit olivat tai mitä kautta esineet ovat alueelle päätyneet. Esimerkiksi Iisalmelta löytynyt hevosenkenkäsolkki (KM3708:6) on voinut päätyä alueelle useamman tahon kautta, eikä suoraan esineen valmistajalta tai edes suoraan valmistuspaikasta. Olaus Magnuksen (1977 [1555]: 61) mukaan paikalliset pohjalaiset vaihtoivat omien tuotteidensa lisäksi muualta hankkimiaan esineitä kauppiaille.

Vuorovaikutusverkostojen ja kontaktien tutkiminen pelkästään metalliesineiden perusteella on kuitenkin ongelmallista. Muista materiaaleista valmistettujen esineiden puuttuminen aineistosta tekee tulkinnoista rajoittuneita, sillä monet kauppatavarat, kuten kankaat, luu- ja puuesineet, nahkat ja ruokatarvikkeet jäävät tulkinnoissa vähemmälle huomiolle. (Uino 1997: 166.) Edellä mainittujen esineiden lisäksi, ihmisiä myytiin orjiksi (esim. Korpela 2018).

4.3. Vesistöt ja kulkureitit

Savon rautakautiset muinaisjäännökset sijaitsevat vesistöjen lähellä. Tämän on tulkittu olevan merkki käytetyistä kulkureiteistä, sillä järviä ja jokia pitkin on päässyt ympäri vuoden hyvin paikasta toiseen. Talvella järvien ja jokien ollessa jäässä, on vesistöjä pitkin päässyt suksilla. Savosta on kaksi suksea, jotka kertovat talviliikkumisesta, joiden valossa, ainakin Rautalammilla ja Pertunmaalla on liikuttu jo varhain. Rautalammilta on löydetty eniten putkikirveitä koko Savon alueelta, mutta Pertunmaalta ei ole muita varhais- tai keskirautakauden löytöjä. Kummastakin kunnasta on löydetty lisäksi myöhäisrautakautisia irtolöytöjä ja muinaisjäännöskohteita (Liite 1; Liite 3). Rautakautisia rekiä tai ahkioita ei Savosta tunneta, mutta on todennäköistä, että niitäkin käytettiin talviliikkumiseen. Sulan sään aikaan liikkuminen vesistöjä pitkin on tapahtunut veneellä.

Korpelan (2012a: 287–289) mukaan liikkuminen lännestä vesireittejä pitkin Savoon ja takaisin ei ole ollut helppoa, sillä Savon vesistöjen liikenneyhteydet ovat sidoksissa Laatokalle ja Suomenlahden itäpäähän. Tietyissä paikoissa, joissa kaksi vesistösystemiä ovat lähekkäin, itä-länsi-suuntainen vesiliikenne on ollut mahdollista (Korpela 2011: 102), esimerkiksi Mikkelissä sijaitseva rautakautinen asutuskeskus on sijoittunut tällaiseen paikkaan (Taavitsainen 1994: 190). Tällaisia paikkoja kutsutaan taipaleiksi ja niitä on pidetty tärkeinä kohtaamispaikkoina ja kulkureitteinä, sekä raja-alueina. Taipaleet olivat jo kivikaudella asuttuja alueita ja monia kalliomaalauksia on löydetty näiltä alueilta. (Korpela 2011: 102.) Lisäksi ne olivat strategisesti ajateltuna hyviä paikkoja, sillä tiettyjen liikenteen solmukohtien kontrollointi oli paikallisten keino kontrolloida esimerkiksi kaupankäyntiä ja liikkumista sisämaahan (Kuusela et al. 2016). On myös ehdotettu, että näihin vesistöjen solmukohtiin olisi perustettu eräasemia turkisten ja muiden erätuotteiden kuljettamista ja keräämistä varten (Lehtosalo-Hilander 1988: 162–169). Liikkumista rajoitettiin tiettyihin paikkoihin myös siksi, että ne olivat pyhiä tai varattuja vain tietylle sukupuolelle (Korpela 2014: 180).

Liikkuminen Savossa muuta kuin vesireittejä pitkin oli raskasta maaston ollessa hyvin vaihtelevaa. Jalan tuskin kuljettiin kovinkaan pitkiä matkoja ennen teiden rakentamista alueelle, vaikka kävely olikin tärkeä liikkumisen muoto 1800-luvulle asti (Korpela 2011: 102). Vaikeakulkuisuuden vuoksi liikkumiseen alueella tarvitaan tietoa ja

jonkinlaisia kulkumerkkejä tai muita tunnistettavia maastonpiirteitä. Talvisin liikkumiseen ja reittien muistamiseen liittyy toisenlaisia haasteita maan ollessa lumen peitossa ja maiseman näyttäessä erilaiselta. Aikana, jolloin ei ollut karttoja, ihmiset kehittivät muita tapoja, joilla muistaa kulkureitit, vaaranpaikat ja vesistöjen ylityspaikat. Ympäristö vaikutti liikkumiseen ja päätöksiä tehtiin sen perusteella miltä maisema näytti ja kuulosti.

Ingoldin (2000: 219) mukaan monet alkuperäiskansojen jäsenet ovat oppineet tietämään missä he ovat ja minne he ovat menossa, vaikka he eivät katsoisi karttaa tai osaisi näyttää paikkaa kartalta. Sama koskee muitakin ihmisiä, jotka liikkuvat jollakin alueella toistuvasti. (Ingold 2000: 219.) Tuntemattomilla seuduilla tilanne on toinen. Määränpäätä on vaikeaa saavuttaa, jos ei tiedä edes missä se tai miten se on saavutettavissa. Ennen alueen kartoittamista kartalle, tuntemattomilla seuduilla liikkumiseen tarvittiin useimmiten opasta. Kulkemiseen liittyvä tietoa voi pitää etulyöntiasemassa olemisena niihin nähden, jotka eivät tiedä miten alueella liikutaan. Taavitsainen et. el. (2007: 100) ehdottavat, että paikalliset olisivat toimineen ajoittain eränkävijöille oppaina. Miksi paikalliset olisivat lähteneet opastamaan ulkopuolisia metsiin? Opastuksen taustalla on voinut olla tarve ohjata ulkopuoliset sellaisille alueille, joilla ei ole yhteisölle tärkeitä alueita, kuten pyhiä paikkoja. Jos kulkemiseen liittyvää tietoa olisi jaettu liikaa, luulisi erämaiden valloitetun jo aikaisemmin.

Päivittäisen liikkumisen alue on täytynyt melko suppea, sillä kovin usein ei ole ollut tarvetta lähteä kauaksi. Onkin ajateltu, että päivän aikana saavutettava matka jalan tai veneellä on ollut pisin matka, jonka ihminen on taittanut (Korpela 2011: 97). Tämä on arkeologisessa tutkimuksessa arvioitu kymmeneksi kilometriksi. Asuinpaikan vaihtaminen vuotuiskierron mukaan on ollut yleisin syy pitkiin matkoihin. Kuitenkin matkaan käytetyn ajan ja matkatun alueen laajuutta on vaikeaa arvioida arkeologisen aineiston perusteella, sillä yhteisöjen kulkemiseen on vaikuttanut muuttuvia tekijöitä, kuten resurssit ja ilmasto (Mäki 2004: 133; Korpela 2011: 97). Päivittäinen liikkuminen on liittynyt todennäköisesti lähinnä ravinnon ja muiden resurssien hankintaan.

Kuva 1. Kuvassa oleva siirtolohkare on voinut toimia merkinä jokea pitkin kulkeneille. Kuva: Emilia Jääskeläinen 2018.

Edellä mainitun lisäksi ihmiset matkustivat kulttipaikoille ja yhteisiin sosiaalisiin tapahtumiin. Kulttipaikkojen ja elannonhankinnan paikkojen on täytynyt sijaita asuinpaikan lähellä sijaitsevassa elinpiirissä tai matkan varrella. Yhteiset sosiaaliset tapahtumat, kuten markkinat ja juhlat, ovat voineet sijaita kauempana elinpiiristä. Näiden lisäksi on vielä shamaanin tai muun uskonnollisen johtajan matkat tuonpuoleiseen tai henkien maailmaan. (Korpela 2011: 98.) Matka toiseen maailmaan on ollut tärkeä osa uskonnollista elämää, jossa konkretisoitui rajapaikkojen ylittäminen ja matkalle valmistautumisen tärkeys. Se oli tapahtuma, jossa poistuttiin päivittäisen elämän alueelta. Sama on voinut koskea asuinpaikalta toiselle siirtymistä, sillä lähtöön ja matkaan on täytynyt varautua tässäkin tapauksessa.

Vesistöt olivat paikasta toiseen liikkumisen kannalta oleellisia reittejä, mutta niillä oli lisäksi kosmologisia merkityksiä. Esimerkiksi kivikaudella kalliomaalauksia tehtiin vesistöjen äärelle. Kuvat kertovat ihmisten maailmasta ja uskomuksista tuona aikana, mutta kivikauden ollessa tämän tutkimusrajauksen ulkopuolella, en käsittele niitä sen tarkemmin kivikauden kontekstissa. Tämän työn kannalta ei ole relevanttia kuka maalaukset teki ja missä tarkoituksessa, vaan oleellista on se, että maalaukset olivat

näkyviä rautakauden ihmisille. Todennäköisesti maalaukset toimivat jonkinlaisina tienviittoina sekä symboleina, jotka eivät nykypäivän ihmisille avaudu. Maalausten alkuperä on voinut olla rautakaudelle eläneillekin täysin hämärän peitossa, jolloin niihin on liitetty omia merkityksiä ja tarinoita. Kuolleiden ja henkien maailma on ollut todellista, jolloin matkustaminen oman elinpiirin ulkopuolelle tarkoitti myös matkaa jumaluuksien ja henkien alueille. Kukkulat, kivet, kalliot ja miksei kalliomaalauksetkin, toimivat eräänlaisena mystisen maailman karttana, jossa tietyt erottuvat piirteet olivat merkkejä matkustajalle (Korpela 2011: 105–106).

Vedellä itsellään on myös kosmologisia merkityksiä, sillä pohjoisten ihmisten elämässä vesi on ollut liminaalinen elementti, johon liittyi elämä ja kuolema. Vedestä saatiin ravinnoksi kalaa, mutta vastapainona vaarana oli, ja on edelleen, hukkuminen. Vene saattoi kaatua tai jää pettää alta. Liminaalisuus ilmenee myös ajatuksesta kuolleiden maan sijaitsemisesta veden alla tai sen takana. (Herva & Lahelma 2020: 110–111.) Esimerkiksi Kalevalan *Tuonelaan* pääsi Tuonelan joen ylittämällä, joka sijaitsi tämän- ja tuonpuoleisen rajalla. Vainajat pystyivät liikkumaan Tuonelan ja tämänpuoleisen välillä, mutta eläviä Tuonelassa vierailijoita yritettiin estää palaamasta takaisin. Shamaanit olivat vielä oma lukunsa, mutta ei heidänkään kannattanut pitkiä aikoja viettää kuolleitten maassa. Saamelaisilla vastaava vainajala oli veden tai maan alla sijainnut *Jábmiidaibmu*. Siellä kaikki asiat olivat päinvastoin kuin elävien maassa. (Lehikoinen 2011: 148–155; Pentikäinen & Pulkkinen 2018: 301–305.) Vainajia saatettiin haudata väliaikaisesti saariin, sillä virtaavan veden uskottiin estävän vainajan palaamisen elävien pariin (Pentikäinen & Pulkkinen 2018: 300). Lisäksi vainajien leposijaan ja vainajan sielun siirtymiseen tuonpuoleiseen on liitetty ajatus etä- ja lähivainajalasta, jossa ensimmäinen liitetään lähinnä pohjoisen metsästäjäkalastajaväestöihin ja jälkimmäinen kiinteästi asuviin maanviljelijöihin. Etävainajalaan liittyy pelokas ja etäinen suhtautuminen vainajiin, jolloin kuolleen sielu pyrittiin lähettämään kauas elävistä etävainajalaan. Vainajien uskottiin haluavan palata takaisin elävien pariin ja onnistuvan siinä, jos tarvittavia hautaustoimia ei suoritettu. Vastakkainen näkemys on lähivainajala, joka liittyy pysyvän asutuksen läheisyyteen muodostuvaan kalmistoon. Tällöin vainajia ei pelätty ja ne saivat elää osana elävien sukulaisten elämää. (Siikala 1992: 104–119).

4.4. Korut ja statusesineet

Kirveiden, keihään- ja nuolenkärkien lisäksi suurin löytöryhmä ovat korut. Korujen on perinteisesti ajateltu olleen naisten esineistöä, joten onkin mielenkiintoista, että näitä on niin paljon erämaassa, joka on kuvattu miehisen eränkävynnin alueeksi. Lehtosalo-Hilanderin (1988: 169–170) mukaan Savon korulliset haudat, kuten Pertunmaan Kuusela ja Kuopion Haminalahti, ovat erämäntien hautoja, jotka ovat tulleet miestensä mukana kalmistolliselta alueelta erämaihin asuttamaan eräasemia. Lehtosalo-Hilander (1988: 170) toteaa myös, että kyseessä voi olla toisen polven eräaseman asuttajia, jonne puoliso on haettu Hämeestä tai Ylä-Satakunnasta. Taavitsainen (1994: 201) puolestaan selittää korujen ilmaantumisen aineistoon kaupankäynnin kiihtymisellä, joka on rikastuttanut aiemmin löytököyhiä alueita. Kummankin tulkinnan taustalla on ajatus eränkävynnin vaikutuksesta ja sen tuomasta vauraudesta. Taavitsainen (1990; kts. myös Taavitsainen et. al 2007; Vilkuna 2007) kuitenkin ottaa huomioon paikallisille tapahtuneen vaihdon, johon korutkin voivat liittyä, kun taas Lehtosalo-Hilander liittää löydöt eränkävijöihin ja heidän puolisoihinsa. Viime aikoina on kyseenalaistettu korujen ja runsaskoruisten hautauksien liittäminen suoraan naisiin ja aseellisten hautojen ja aseiden liittäminen suoraan miehiin.

Korujen löytyminen erämaa-alueilta herättää kysymyksiä. Jos erämaa oli lähinnä eränkävintiä varten, miksi koristautumiseen liittyviä esineitä löytyy niinkin paljon? Ja jos nämä eivät kuuluneet paikallisille asukkaille, keille sitten? Käytännöllisen funktion lisäksi, koruilla on koristeellista arvoa. Koruihin liittyy esteettinen puoli, jonka voi ajatella toimineen sanattoman kommunikaation muotona, jolloin osa sanallisesta kommunikaatiosta on korvattu koristuksilla (Wobst 1977; Hakamäki 2015: 118–121). Toisaalta vartenotettava vaihtoehto on myös se, että kaupankäynnin kannalta korujen metalli ja sen paino on voinut olla oleellisempi tekijä kuin itse esine. Kumpikin ajatus on vaikeasti todennettavissa. Syyt, joita tiettyjen esineiden vaihdon taustalla on ollut, voi jäädä täydeksi mysteeriksi nykyaikaiselle tutkijalle. Kuitenkin koristuksiin ja koristautumiseen liittyy tarpeita ja merkityksiä miksi koruja pidetään, jos näitä ei ole korut eivät merkitse mitään, eikä niitä todennäköisesti olisi hankittu. H. Martin Wobst (1977) ehdottaakin, että esineiden tyyliä tarkasteltaisiin informaation välittäjänä, jossa esine lähettää viestiä. Viestin oikein tulkintaan tarvitaan muita, jotka tietävät esineen tyyllillisen merkityksen ja sen lähettämän viestin. Aina on myös niitä, joita viesti ei

tavoita tai se jää epäselväksi. (Wobst 1977.) Esimerkiksi saamelaisten pukujen koristuksien perusteella toiset saamelaiset ovat tunnistaneet henkilön aviosäädyn, sosiaalisen aseman ja kotipaikan (Ruotsala 2011: 363–364). Vaatteiden ja muiden kankaiden säilyminen Suomen maaperässä on hyvin harvinaista, joten pukuihin liittyvät koristukset ja niiden symboliikka jää vääjäämättä tulkinnoissa vähemmälle huomiolle.

Korujen taustalla voi olla edellä mainitun Wobstin ajatuksen mukainen viestintäjärjestelmä, jolla on haluttu osoittaa esimerkiksi kumppanuutta tai suhteita toisiin yhteisöihin. Korujen lähimmät vastineet ovat Savoä ympäröiviltä alueilta, nykyisen Hämeen, Karjalan ja Etelä-Suomen alueilta (esim. Huurre 1984; Lehtosalo-Hilander 1988), joten on täysin mahdollista, etteivät Savon alueen asukkaiden kontaktit välttämättä yltäneet tätä kauemmaksi. Pirjo Uino (1997: 165) huomauttaa, että naisten koristuksiksi tulkittujen löytöjen löytyminen epätyypilliseltä alueelta eivät välttämättä kerro kaupankäynnistä vaan mahdollisista avioliitoista, jotka johtuvat kontakteista muihin yhteisöihin. Avioliittojen rooli on jäänyt aikaisemmassa tutkimuksessa lähinnä kaupankäynnin ja eränkävinnin varjoon. Naisiin liitetyt korut on nähty lähinnä ulkopuolelta tulleiden eränkävijöiden vaimoina, vaikka yhtä todennäköistä on, että esineet ovat seurausta ryhmien välisistä naimakaupoista, jolloin ryhmien erottaminen toisistaan muuttuu haastavammaksi. Avioliittojen taustalla on voinut olla tarve luoda pysyviä siteitä tiettyjen yhteisöjen välille tai hankkia oikeuksia metsästä ja kalastaa puolison ja tämän suvun mailla.

Mielenkiintoisen korutyypin Savon alueella muodostavat linturiipukset. Eläinkoristeet ja -aiheiset esineet ovat olleet itäiselle Fennoskandian metsäalueelle tyypillinen piirre (Rjabin 1981: 5). Lintuaiheisten koristuksien on katsottu viittaavan varhaiskristilliseen kuvitukseen, ei esineen löytökontekstin perusteella voi tehdä päätelmiä korua kantaneen henkilön maailmankuvasta (Ruohonen 2010: 97). Varhaiskristillinen näkemys ei välttämättä ole se kaikkein todennäköisin vaihtoehto linturiipuksille ja koristeaiheille. Linnut ovat olleet tärkeä saalislaji ja osana uskomuksia, joissa maailma syntyi linnun munasta (esim. Laaksonen 2010). Rjabininin (1981: 6) mukaan eläinaiheiset riipukset kuvaisivat keskiaikaisten yhteisöjen uskomuksia ja ideologiaa, jonka juuret ovat esihistorialliselta ajalta. Tässä tulee ottaa huomioon, että Rjabininin käsittämä keskiaika vastaa Suomen kontekstissa lähinnä myöhäisrautakautta ja varhaiskeskiaikaa. Etenkin

suomalais-ugrialaisten kansojen keskuudessa linnulla on merkittävä rooli mytologioissa, jonka Rjabininin (1981: 54–55) katsoo heijastuvan lintuaiheisissa riipuksissa. Kiinnostavan maailmankuvatulkinnan lisäksi linturiipuksien levintä kertoo kontakteista näille alueille, joissa linturiipuksia on käytetty (kts. Rjabinin 1981).

Soikeita kupurasolkia tai linturiipuksia ei tunneta Pohjois-Savon alueelta yhtäkään kappaletta. Pohjoisin Savosta löytynyt soikea kupurasolki on Savonlinnasta ja sen jälkeen seuraavat ovat nykyisen Kainuun alueelta (esim. KM 2333:1). Väliin jää alue, josta tunnetaan vain vähän korulöytöjä, lähinnä hevosenkenkäsolkia ja rannerenkaita, jotka ajoittuvat myöhäisrautakaudelle (Liite 3). Muutenkin Savon eteläosa on rikkaampi korulöydöiltään, vaikka ei ottaisi huomioon Mikkelin seudun kalmistoja. Toisaalta korujen sijaitseminen lähinnä etelässä voi johtua Mikkelin rautakautisen keskuksen olemassaolosta ja sen sijainnista. Uino (1977: 174) on ehdottanut, että Savon alueen eränkävijät olisivat Mikkelistä lähtöisin. Mahdollisesti Mikkelin keskusalueelta on lähdetty Savon muihin eteläisiin osiin käymään kauppaa, sillä esimerkiksi Sulkavan, Juvan ja Savonlinnan alueelta on löytynyt vastaavia löytöjä, kuin Mikkelistä.

Kirves on yleishyödyllinen tarve-esine. Sillä voi pilkkoa puita, sitä voi käyttää vasaran tavoin tai tarvittaessa väkivallan välineenä. Tappara on sodankäyntiin tarkoitettu kirves, joka yleistyi Suomen alueella vasta 1000-luvulla (Raninen & Wessman 2015: 292). Näitä on löydetty nykyisen Mikkelin alueelta kolme kappaletta (Liite 2), muualta Suomea tapparoita on löydetty enemmän, etenkin Hämeen alueelta (Wuolijoki 1972: 30). Sotavarustukseen liittyvät myös miekat, joita on tutkittu Suomen kontekstissa enemmän kuin sotakirveitä (kts. esim. Moilanen 2016). Savon alueelta ei ole kuin kaksi miekkalöytöä, jotka ajoittuvat rautakaudelle. Mäntyharjun Partsimaan miekka ajoittuu kansainvaellusajan loppuun, eli keskirautakaudelle. Myöhäisrautakautisia miekkalöytöjä ei tunneta Mikkelin kalmistoista, vaikka ainakin yksi miekantupenkenkään tunnetaan Kyyhkylän röykkiökalmistosta (Lehtosalo-Hilander 1988: 174).

Miekkojen vähäisyyden on katsottu johtuneen Savon alueen luonteesta erämaana (Lehtosalo-Hilander 1988: 159). Miekkojen puuttumiselle on muitakin syitä. Ne ovat olleet kalliita investointeja, eikä niihin ollut varaa kuin harvoilla. Keihäät olivat suosituimpia niiden ollessa halvempia, helpompia ja nopeampia valmistaa kuin miekat. (Moilanen 2018: 26.) Erikoista on, ettei miekkoja ole kuin kaksi vaikka Savon alue ei

ollut muiden esinelöytöjen perusteella köyhää aluetta. Vaikka rahalöydöt ja hopeakätköt ovat vähälukuisia, on koruja runsaasti, joka viittaa kohtalaiseen varallisuuteen. Toisaalta miekkaan ei ole kannattanut resursseja käyttää, jos yhteisön muut jäsenet eivät ole ymmärtäneet miekan tuomaa merkitystä statukselle tai miekalle ei ollut muuten minkäänlaista käyttöä. Se soveltuu lähinnä lähitaisteluun toisen ihmisen kanssa, eikä sitä voinut käyttää esimerkiksi metsästykseseen. Keihäs soveltui tarvittaessa muuhunkin kuin sotimiseen, joten se oli huomattavasti monipuolisempi esine.

Miekkojen lisäksi statussymboleina voi pitää koristeellisia keihäitä ja puukkoja. Koristeellisia puukkoja ja niiden tuppeja on löytynyt Mikkelin Tuukkalasta ja Joroisilta koristeltu pronssinen puukonpää (Lehtosalo-Hilander 1988: 183, 202–203). Puukoilla ja veitsillä on käsitelty saalistettu riista tai kalat, joten niidenkin voi katsoa kuuluvan osittain metsästyks- ja kalastusesineisiin. Nämä ovat olleet kirveen ohella monikäyttöisiä esineitä, joita ei ole käytetty vain yhtä tarkoitusta varten. Puukko ja veitsi soveltuvat muun muassa ruoan pilkkomiseen, vuolemiseen ja kaivertamiseen. Koristeellisia puukkoja, joita on laitettu hautoihin ei välttämättä käytetty kuin koriste-esineinä tai varallisuuden osoittajana tai pelkästään hautaesineenä. Koristeellisilla keihäänkärjillä on voinut olla sama funktio kuin koristeellisilla puukoilla. G-tyypin keihäänkärjille tyypillinen hopeakoristelu tekee niistä helposti tunnistettavia arkeologisesta aineistosta. Ne ajoittuvat 900-luvun lopusta 1000-luvun loppuun (Petersen 1919: 29). Mikkelin lisäksi G-tyypin keihäänkärkiä on löydetty yksi kappale Leppävirralta (KM37868:1).

Tällaisten statusesineiden hankkiminen vaati resursseja. Suomalaisessa arkeologiassa tällaisten vierasperusteisten arvoesineiden hankinnan taustalla nähdään turkiskauppa (Raninen & Wessman 2015: 260–261). Toinen tapa on ollut lahjojen vaihtaminen (Raninen 2007: 20). Tällaiset esineet liittyvät kaupankäyntiin ja vuorovaikutusverkostoihin, joita on täytynyt ylläpitää. Mikkelin seudulta tehdyt löydöt tästä syystä eivät ole erikoisia, sillä ne kertovat rikastuneesta yhteisöstä ja kontakteista ympäröiville alueille. Erikoista on tällaisten esineiden löytyminen erämaiksi tulkituilta alueilta, joissa on tulkittu liikkuneen lähinnä lappalaisia ja eränkävijöitä. Miksi esimerkiksi G-tyypin keihäänkärki löytyy Leppävirralta? Kenelle tätä koristeltua keihästä on esitelty? Varallisuuden esittelylle ei ole ollut tarvetta, jos alue olisi ollut pelkkää erämaata ja paikalliset eivät olisi ymmärtäneet hopeakoristusten arvoa.

Lopuksi

Vähälöytöisyys ja asuinpaikkojen puuttuminen on aikaisemmin liitetty alueen määrittelyyn erämaaksi, jossa on liikkunut lähinnä eränkävijöitä ja lappalaisia. Tämän tulkinnan seurauksena alue näyttäytyi lähinnä nautinta-alueena, eikä oikeasti asutettuna alueena. Metsästyksellä ja kalastuksella eläneiden paikallisväestöjen rooli arkeologisen aineiston tuottajina ei tarkemmin käsitelty, koska taustalla on ollut ajatus siitä, että nämä yhteisöt ovat olleet rautakaudella arkeologisesti näkymättömiä.

Savon asutuksen tulkinnan taustalla tässä työssä oli lähtökohtaisesti ajatus siitä, että löydöt kertoisivat mieluummin alueen paikallisten asukkaiden asumisesta ja elinkeinoista, eikä ulkopuolelta tulleista eränkävijöistä. Vierasperäinen esineistö ei ainoastaan kerro muualta tulleiden ihmisten vaikutuksesta alueen arkeologiseen aineistoon, vaan ne kertovat myös paikallisten asukkaiden vuorovaikutuksesta ympäröiviin alueisiin. Aikaisemman tutkimuksen korostaman näkemyksen mukaan erämaan kulttuuri muuttui lähinnä rautakautisten keskuksien vaikutuksesta. Todellisuudessa vuorovaikutus ei ole ollut yksipuoleista keskukselta erämaahan suuntautuvaa, vaan Savon ”erämaissa” asuneet ovat olleet osana vuorovaikutusverkostoa ja osaltaan vaikuttaneet siihen. Kulttuurivaikutteita siirtyi todennäköisesti paikallisilta asukkailta vierailijoille, eikä pelkästään vierailta paikallisille. Tätä on kuitenkin vaikeaa todentaa, koska orgaanisista materiaaleista valmistetut esineet, kankaat ja ruokatarvikkeet eivät ole säilyneet nykyaikaan saakka. Toisaalta pelkkiin rautaesineisiin perustuva tulkinta on yksipuoleinen (kts. Uino 1997: 166).

Kiinteään asutukseen liittyvien kalmistojen puuttuminen muualta kuin Mikkelistä johtuu todennäköisesti paikallisyhteisöjen hautaustavoista. Esineellisestä hautauksesta poikkeavia hautaustapoja on vaikeaa todentaa niiden ollessa lähes näkymättömiä nykytutkijalle. Niitä on vaikeaa löytää, eikä vainajaakaan ole aina säilynyt tähän päivään saakka. On ajateltu, että paikalliset olisivat haudanneet vainajansa lapinraunioihin ja, että tämä traditio olisi jatkunut vielä rautakaudellakin. Tähän ei kuitenkaan Savon osalta ole saatu varmuutta tutkimusten ollessa vähäisiä. Rautakautisten irtolöytöjen ja muinaisjäännösten perusteella toimintaa Savossa on ollut,

etenkin myöhäisrautakaudella, jolloin paikallisväestön hautauksien odottavat löytäjänsä.

Rautakautisten kohteiden ja irtolöytöjen levinnän perusteella Savon alueella on ollut laajaltikin toimintaa. Ongelmana on vain se, ettei irtolöytöjä useimmiten voi liittää suoranaisesti mihinkään muinaisjäännökseen. Jos asuinpaikasta ei ole ajoitusta, se määritellään laveasti rautakautiseksi. Esineillekään ei välttämättä saa esimerkiksi viikinkiaikaa tarkempaa ajoitusta. Tällöin saman alueen irtolöytöjen ja muinaisjäännösten tulkinta samanaikaisiksi tarkempien ajoituksen puuttuessa on hataralla pohjalla. Joten miten tulkita esimerkiksi Juvalta tai Rautalammilta löydetty rautakautiset muinaisjäännökset ja esinelöydöt? Jos alueen muinaisjäännöksille ja irtolöydöille on mahdollista saada tarkkoja ajoituksia, kertovat ne mahdollisesti melko suppean ajan sisällä tapahtuneesta toiminnasta?

Irtolöytöjen perusteella metsästyselinkeino on ollut paikallisyhteisöille tärkeä elinkeino. Kalastuksen merkitystä on korostettu, mutta siitä kertovia löytöjä löydetään harvoin. Asutuksen sijaitseminen vesistöjen läheisyydessä voi olla merkki kalastuselinkeinoon tärkeydestä, kulkureittien lisäksi. Asuinpaikkojen eläinluuaineistoja analysoimalla voitaisiin tarkemmin selvittää alueella asuneiden yhteisöjen käyttämää ravintoa ja pohtia metsästyksen ja kalastuksen merkitystä näiden yhteisöjen elämälle tarkemmin.

Oliko erämaa periferiaa siellä asuneille ihmisille? Erämaassa asuminen ei näyttäytynyt siellä asuneille yhteisöille siltä, että he olisivat asuneet jonkun muun määrittelemässä erämaassa, vaan heillä on ollut omat määritelmänsä asuinalueilleen. Keskuksen asemassa on voinut olla oma asutus tai leiripaikka, josta on lähdetty metsästämään ja kalastamaan päivämatkan päähän. Samalla tavalla uusi keskus on muodostunut sinne, minne on vuodenajan vaihtuessa kuljettu ja perustettu uusi asuinpaikka. Ihmiset ovat myös jakaneet asuttamiaan alueitaan uskomuksien ja tapojen mukaan, jolloin kaukaisempienkin seutujen tila ei ollut erämaata vaan jotain muuta. Järvi-Suomessa liikkuminen vesireittejä pitkin oli pitkään tärkein liikkumisen keino. Savon alueella vesistöjä pitkin pääsi, ja pääsee edelleen, hyvin pitkiäkin matkoja, jos tietää missä on ja minne on menossa. Kulkureittien varrella sijainneet merkit, kuten kalliomaalaukset, kalliot ja siirtolohkareet ovat ohjanneet kulkijoita. Lisäksi vesistöihin ja veteen on

liittynyt omat kosmologiset merkityksensä, jotka ovat olleet osana ihmisten jokapäiväistä elämää.

Aikaisempi tulkinta erämaasta on yhä tiettyjen alueiden osalta vahva. Vanha käsitys siitä mitä erämaa on ja kuinka talonpojat raivasivat metsät omaan käyttöönsä vaikuttaa yhä monien alueiden arkeologista tulkintaan. Uusien löytöjen on monesti katsottu liittyvän suoraan eränkäyntiin, eikä paikalliseen toimintaan. Työni tarkoitus olikin pohtia kertoisiko Savon alueen myöhäisrautakautinen aineisto mieluummin paikallisten asukkaiden toiminnasta ja elämisestä alueella, eikä pelkästään muualta tulleiden eräretkistä. Verrattuna nykyisen Suomen eteläosien kalmistoalueisiin on Savon arkeologisen aineiston todettu olevan vähäistä ja vaikeasti tulkittavissa. Kuitenkaan vertailu eteläisen Suomen oloihin ei lopulta tuota hedelmällisiä tuloksia, sillä lähtökohtaisesti ei voida olettaa, että se mitä on löydetty tietyiltä alueilta, löytyy muualtakin. Irtolöytöjä ja muinaisjäännöksiä tulisi verrata pääasiallisesti lähialueiden löytöihin ja sen jälkeen tarkastella laajemmassa kontekstissa. Lisäksi vähälöytöisiä alueita ei tulisi määrittää perifeerisiksi alueiksi vain siksi, ettei löytöjä ole niin paljon kuin löytörikkailla alueilla.

Bibliografia

Suulliset tiedoksiannot

Hakamäki, Ville 2019: Keskustelu Mikkelin Alaranta Sairilan kirveestä 11.9.2019. Suullinen tiedoksianto.

Kankkunen, Päivi 2019: Keskustelu Pohjois-Savon myöhäisrautakaudesta Arkeologipäivillä 21.11.2019. Suullinen tiedoksianto.

Painamaton kirjallisuus ja internet-lähteet

Aalto, Ilari 2012: *Miekanhiojia vai myrrysmiehiä? Hiomauurrekivet osana Hämeen rautakautista kulttuuriympäristöä*. Arkeologian proseminaaritutkielma. Turun yliopisto.

Halinen, Petri 2019: Saamelaisarkeologian tutkimusta yhteistyönä. Museoviraston blogi. <http://blogi.nba.fi/saamelaisarkeologian-tutkimusta-yhteistyona> Luettu: 16.1.2020.

Jääskeläinen, Emilia 2017: Myöhäisrautakautisia erämaahautoja ympäröivä muinaisjäännös- ja luonnonmaisema paikkatietoanalyysien kautta tarkasteltuna. *Kalmistopiiri*. <https://kalmistopiiri.fi/2017/11/05/myohaisrautakautisia-eramaahautoja-ymparoiiva-muinaisjaannos-ja-luonnonmaisema-paikkatietoanalyysien-kautta-tarkasteltuna/> Luettu: 13.1.2020.

Karjalainen, Joni 2016: The Spell of Iron – Iron smelting experiments with stone box furnaces of the Finnish Early Iron Age. Arkeologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto.

Muinaisjäännösrekisteri 2019:
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_default.aspx

Muinaiskalupäiväkirja 2019:
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/kmloyto/read/asp/r_default.aspx

Muinaismuistolaki 1963: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1963/19630295>. Luettu: 10.12.2019

Puolakka, Hanna-Leena 2019: *Anomaliana aineistossa: polttohautaukset myöhäisrautakautisissa ruumiskalmistoissa Suomen ja Karjalankannaksen alueella*. Arkeologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto.

Tieteen termipankki 2019a: Oikeustiede: erämaa. (Tarkka osoite: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:erämaa>.) Luettu: 5.12.2019.

Tieteen termipankki 2019b: Ympäristötieteet: erämaa-alue. (Tarkka osoite: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ympäristötieteet:erämaa-alue>.) Luettu: 5.12.2019.

Tutkimusraportit

Bilund, Antti 1996: *Mikkelin mlk Sairila Alaranta – Rautakautisen kalmiston kaivaus 3.-9.6.1996*. Julkaisematon kaivausraportti.

Haimila, Miikka 2003: *Pertunmaan arkeologinen inventointi*. Julkaisematon inventointiraportti.

Kankkunen, Päivi & Mönkkönen, Riku 2010: *Mikkeli Vuolinko. Koekaivaus rautakautisen löytöpaikan läheisyydessä 17.-21.5.2010*. Julkaisematon kaivausraportti.

Kirkinen, Tuija 1996a: *Mikkeli [32] Mikkeli Kenkäveronniemi – Rautakautisen asuinpaikan koekaivaus sekä asuinpaikka-alueen fosfori- ja maaperäkartoitus 5.-29.8.1996*. Julkaisematon kaivausraportti.

Kirkinen, Tuija 1997: *Mikkeli [32] Mikkeli Kenkäveronniemi – Rautakautisen asuinpaikan koekaivaus sekä asuinpaikka-alueen fosfori- ja maaperäkartoitus 21.7.-29.8.1997*. Julkaisematon kaivausraportti.

Kirkinen, Tuija 1998: *Mikkeli [32] Mikkeli Kenkäveronniemi – Rautakautisen asuinpaikan kaivaus 3.8.-28.8.1998*. Julkaisematon kaivausraportti.

Lehtinen, Leena 1989: *Mikkelin Maalaiskunta Lampia – Ristiretkiaikaisen löytöpaikan koekaivaus 8.-12.5.1989*. Julkaisematon kaivausraportti.

Lehtinen, Leena 1996: *Mikkelin mlk Sairila Alaranta – Ristiretki-keskiaikaisen polttokenntäkalmiston kaivaus 5.16.6.1995*. Julkaisematon kaivausraportti.

Lesell, Kreetta 2011: *Mikkeli Harjula ja Näreperlo. Keskiaikaisen asuinpaikan ja rautakautisen kalmistoalueen koekaivaukset 30.5.–10.6.2011*. Julkaisematon kaivausraportti.

Lesell-Cabalou, Kreetta 1990: *Mikkelin mlk Lampila – Rautakautisten röykkiöiden tarkastus*. Julkaisematon tarkastusraportti.

Mikkola, Esa 2003: *Mikkeli [54] Orijärvi Kihlinpelto. Rautakautisen löytöpaikan kaivaus 6.6.–27.9.2002*. Julkaisematon kaivausraportti.

Mikkola, Esa 2004: *Mikkeli Orijärvi Kihlinpelto. Rautakautisen asuinpaikan ja muinaispeltojen kaivaus 7.7.–5.9.2003*. Julkaisematon kaivausraportti.

Mikkola, Esa 2006: *Mikkeli Orijärvi Kihlinpelto. Rautakautisen asuinpaikan ja muinaispeltoalueen kaivaus 6.6.–5.8.2005*. Julkaisematon kaivausraportti.

Mikkola, Esa 2007: *Mikkeli Orijärvi Kihlinpelto. Rautakautisen asuinpaikan ja muinaispeltoalueen kaivaus 31.5.–14.7.2006*. Julkaisematon kaivausraportti.

Mikkola, Esa 2009a: *Savonlinnan Kylmäniemi a ja b koekaivaus 20.7.–24.7.2009*. Julkaisematon kaivausraportti.

Moilanen, Ulla & Närväinen, Ninni & Kumpulainen, Miikka 2018: *Kangasniemi, Kuoliosaari. Metallinetsinharrastajan ilmoittaman löytöpaikan tarkastus 21.8.2018*. Julkaisematon tarkastusraportti.

Nyman, Jan-Erik 2015: *RAUTALAMPI – Kaposaaari - Moniperiodisen irtolöytöpaikan arkeologinen koekaivaus 9. - 10.9.2015*. Julkaisematon kaivausraportti.

Pesonen, Petro & Häkälä, Piritta 2008: *Suonenjoki Saunavirta – tarkastus 2008*. Julkaisematon tarkastusraportti.

Poutiainen, Hannu & Seppänen, Kimmo 1992a: *Mäntyharju, Pajamäki 1, Rautakuonan löytöpaikan tarkastus 1990*. Julkaisematon tarkastusraportti.

Poutiainen, Hannu & Seppänen, Kimmo 1992b: *Mäntyharju, Pajamäki 2. Rautakautisten saviastianpalojen löytöpaikan tarkastus 1990*. Julkaisematon tarkastusraportti.

- Poutiainen, Hannu 1992: *Mikkeli Tuukkala Annilantie – Rautakautisen asuinpaikan pelastuskaivaus kesäkuussa 1992*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Poutiainen, Hannu 1993: *Sulkava Iitlahden hovi Keskipelto rautakautisen muinaisjäännöksen koekaivaus kesäkuussa 1992*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Puotainen, Hannu 1991: *Mikkelin mlk Kyyhkylänniemi Porrassalmen pelto – Prospektointi ja koekaivaus rautakautisella irtolöytöalueella kesä-heinäkuussa v. 1991*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Salmo, Hjelmer 1945: *Mikkelin pitäjä, Rantakylä, Rantalan palsta*. Julkaisematon tarkastusraportti.
- Schulz, Hans-Peter 2002: *Juva Päiväranta 1 ja 2. Kivikautisen ja rautakautisen/historiallisen ajan asuinpaikkaryhmän koekaivaus 2002*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Sepänmaa, Timo 1991: *Savonlinna, Tynkkylänjoki, Kylmäniemi a. Kivi- ja rautakautisen asuinpaikan koekaivaus 22.5.–2.6.1989*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Söyrinki-Harmo, Leena 1975: *MIKKELIN mlk, Rantakylä, Mäntyranta koekaivaus rautakautisella löytöpaikalla 11.6.-21.6.1973*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Turunen, Rauno 1957: *Kaivauskertomus Mikkelin mlk. Olkkolanniemen Leniuksen kaivauksilta kesällä 1956*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Vanhatalo, Simo 2001: *RAUTALAMPI Hämeenniemi. Kivi- ja rautakautisen asuinpaikan koekaivaus*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Vanhatalo, Simo 2009: *RAUTALAMPI Hämeenniemi Kivi-rautakautisen asuinpaikan koekaivaus*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Vanhatalo, Simo 2010: *RAUTALAMPI Hämeenniemi. Kivi-, varhaismetalli- ja rautakautisen asuinpaikan koekaivaus*. Julkaisematon kaivausraportti.
- Vuoristo, Katja 2004: *Mikkelin Annilantien koekaivaus 18.–22.11.2004*. Julkaisematon kaivausraportti.

Vuoristo, Katja 2010: *Mikkeli Lampila – Voimajohtolinjan pylväänpaikan koekaivaus 3.-7.8.2010*. Julkaisematon kaivausraportti.

Painettu kirjallisuus

Aartolahti, Akuliina 2009: Kolme reittiä rautakauteen – Asutustutkimuksen haasteita ja mahdollisuuksia. *Muinaistutkija* 3, s. 15–24.

Adel, Vadim 2002: Tampereen Reuharinniemen lapinraunion tutkimukset. *Muinaistutkija* 1, s. 8–11.

Alenius, Teija & Mikkola, Esa & Ojala, Antti 2007: History of agriculture in Mikkeli Orijärvi, eastern Finland as reflected by palynological and archaeological data. *Vegetation History and Archaeobotany* 17, s. 171–183.

Bläuer, Auli 2015: *Voita, villaa ja vetoeläimiä: karjan ja karjanhoidon varhainen historia Suomessa*. Karhunhammas 17. Turun yliopisto.

Brèuck, Joanna & Goodman, Melissa 1999: Introduction: Themes for a critical archaeology of prehistoric settlement. *Making Places in the Prehistoric World: Themes in Settlement Archaeology*. Routledge. Lontoo. E-kirja.

Carpelan, Christian 1984: Katsaus saamelaisten esihistoriaan. *Suomen väestön esihistorialliset juuret: Tvärminnen symposiumi 17.-19.1.1980*, s. 97–108. Toim. Sven-Erik Åström. Societas Scientiarum Fennica. Helsinki.

Forsberg, Lars 2012: Assymetric twins? Some reflections on coastal and inland societies in the Bothnian area during the Epineolithic and Early Metal Age. *Local Societies in Bronze Age Northern Europe*, s.31–55. Toim. Nils Anfinset & Melanie Wrigglesworth. Routledge.

Gothus, Olaus Magnus 1777: Pohjoisten kansojen historia – Suomea koskevat kuvaukset. Otava. Helsinki. Alkuperäinen teos: *Historia de gentibus septentrionalibus*. 1555.

Gustin, Ingrid 2004: *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 34. Daleke Grafiska AB. Malmö.

Haila, Yrjö 2003: 'Erämaa' ja ympäristöajattelun moniulotteisuus. *Luonnon politiikka*, s. 174–204. Toim. Yrjö Haila & Ville Lähde. Vastapaino. Tampere.

Hakamäki, Ville & Ikäheimo, Janne 2015: Iin Illinsaaren Pirttitörmä: asuinpaikka rautakauden ja keskiajan taitteesta. *Faravid* 39, s. 7–22.

Hakamäki, Ville & Kuusela, Jari-Matti 2013: Examining the topography and social context of Metal Age artefact finds in northern Finland. *Fennoscandia archaeologica* XXX, s. 91–102.

Hakamäki, Ville 2015: Artefacts, Communication and the Social Change in the Northern Finland Interior ca. 800–1300 AD. *Transcultural Encounters*, s. 111–130. *Studia Historica Septentrionalia* 75. Toim. Kari Alenius & Veli-Pekka Lehtola. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Rovaniemi.

Hakamäki, Ville 2016: Late Iron Age Transculturalism in the Northern "Periphery": Understanding the Long-Term Prehistoric Occupational Area of Viinivaara E, Finland. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 33 (2), s. 30–51.

Hakamäki, Ville 2018: *Seeing Behind Stray Finds: Understanding the Late Iron Age Settlement of Northern Ostrobothnia and Kainuu, Finland*. Acta Universitatis Ouluensis B168. Oulun yliopisto. Oulu.

Halinen, Petri 2015: Kivikausi. *Muinaisuutemme jäljet: Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*, s. 19–121. Toim. Georg Haggrén, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman. Gaudeamus. Helsinki.

Herva, Vesa-Pekka & Lahelma, Antti 2020: *Northern Archaeology and Cosmology: a Relational View*. Routledge. Lontoo & New York.

Herva, Vesa-Pekka & Lahelma, Antti 2020: *Northern Archaeology and Cosmology – a Relational View*. Routledge.

Huurre, Matti 1973: Ristiretkiajan polttohauta Suomussalmella. *Honos Ella Kivikoski*, s. 82–87. Toim. Pekka Sarvas & Ari Siiriäinen. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 75. Suomen muinaismuistoyhdistys.

Huurre, Matti 1980: Oval Tortoise Brooches with Knob Ornaments. *Fenno-Ugri et Slavi 1978*, s. 162–170. Helsingin yliopiston arkeologian laitos. Moniste n:o 22. Helsinki.

Huurre, Matti 1983: *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia I: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria*. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta.

Huurre, Matti 1984: Itä-Suomen rautakautinen asutus arkeologian valossa. *Suomen väestön esihistorialliset juuret: Tvärminnen symposiumi 17.-19.1.1980*, s. 303–317. Toim. Sven-Erik Åström. Societas Scientiarum Fennica. Helsinki.

Huurre, Matti 2000: *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. 6. painos. Otava. Keuruu. 1979.

Huurre, Matti 2001: Niistä lappalaisista. *Muinaistutkija* 4, s. 46–47.

Ikäheimo, Markku 1988: Alkukantaista raudanvalmistusta Lounais-Suomessa. *Baskerilinja: Unto Salo 60 vuotta*, s. 77–81. Turun yliopistosäätiö.

Ingold, Tim 2000: *Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge. Lontoo & New York.

Itkonen, Toivo 1984: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945 – Toinen osa*. 2. painos. WSOY. Porvoo. 1948.

Kirkinen, Tuija 1996b: Use of a Geographical Information System (GIS) in modeling the Late Iron Age settlement in Eastern Finland. *Environmental Studies in Eastern Finland – Reports of the Ancient Lake Saimaa Project*, s. 19–62. Helsinki Papers in Archaeology No. 8. Toim. Tuija Kirkinen. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Kirkinen, Tuija 2012: Myyttisen erämaan esihistoria: Arkeologian erämaakäsitykset ekokriittisestä näkökulmasta. *Ympäristö ja kulttuuri*, s. 131–156. Toim. Timo Kallinen, Anja Nygren & Tuomas Tammisto. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos. Helsinki.

Kivikoski, Ella 1934: Vaskikattilalöytöjä Pohjois-Savosta. *Aarni* 6, s. 45–53. Kuopion isänmaallinen seura. Kuopio.

Kivikoski, Ella 1973: *Die Eisenzeit Finnlands: Bildwerk und Text*. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

Korpela, Jukka 2008: *The World of Ladoga: Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone c. 1000-1555*. LIT Verlag. Münster.

Korpela, Jukka 2011: In Deep, Distant Forests. *Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe. Methodological Approaches to Spatiality*, s. 95–123. Toim. Marko Lamberg, Marko Hakanen & Janne Haikari. Nordic Academic Press.

Korpela, Jukka 2012a: Sisä-Suomen asuttaminen ja väestönkasvu. *Historiallinen aikakauskirja* 3 2012, s. 275–291. Suomen historiallinen seura: Historian ystävien liitto. Helsinki.

Korpela, Jukka 2012b: Migratory Lapps And The Population Explosion of Eastern Finns: The Early Modern Colonization Of Eastern Finland Reconsidered. *Networks, Interaction and Emerging Identities in Fennoscandia and Beyond*, s. 241–262. Toim. Charlotte Damm & Janne Saarikivi. Société Finno-Ougrienne. Helsinki.

Korpela, Jukka 2016: Medieval Identities and 19th-Century National Imagination: Nailing Down Tribal Structure in the Medieval Eurasian Forest Zone and the Place of Finns, Karelians, Vepsians, and Lapps in It. *Proceedings of the 2010, 2012 and 2014 Conferences of the Finno-Ugric Studies Association of Canada*, s. 1–15.

Korpela, Jukka 2018: *Slaves from the North: Finns and Karelians in the East European slave trade, 900-1600*. Studies in global slavery: Volume 5. Brill. Leiden.

Kovalev, Roman 2002: *The Infrastructure of the Novgorodian Fur Trade in the Pre-Mongol Era (ca. 900–ca. 1240)*. Väitöskirja. University of Minnesota.

Kumpulainen, Miikka 2004: Eräsija ja eränkäynti: sisämaan rautakauden ja keskiajan asuinpaikat. *Arkeologipäivät 2004*, s. 60–73. Suomen arkeologinen seura.

Kuusela, Jari-Matti 2013: *Political Economy of Bronze- and Iron Age Societies in the Eastern Coast of the Bothnian Bay ca. 1500 BC–AD 1300*. Väitöskirja. Oulun yliopisto. Oulu.

Kuusela, Jari-Matti 2014: Pohjois-Suomen rautakauden kuvasta. *Muinaistutkija* 2. s. 27–43.

Kuusela, Jari-Matti & Nurmi, Risto & Hakamäki, Ville 2016: Co-existence and Colonisation: Re-assessing the Settlement History of the Pre-Christian Bothnian Bay Coast. *Norwegian Archaeological Review* 49 (2), s. 177–203.

Kuusela, Jari-Matti & Nurmi, Risto & Hakamäki, Ville 2018: Unhierarchical and hierarchical core- periphery relations: North Fennoscandian trade network from the Middle Ages to the post- sixteenth century. *American Anthropologist* 120 (4), s. 765–780.

Laaksonen, Pekka 2010: Lintuja ja ihmisiä. *Aurinkopeura V*, s. 142–157. Suomen muinaistaideseura ry. Hämeenlinna.

Lavento, Mika 1999: An Iron Furnace from the Early Metal Period at Kitulansuo in Ristiina, in the Southern part of the Lake Saimaa Water System. *Fennoscandia archaeologica XVI*, s. 75–80. Suomen arkeologinen seura.

Lavento, Mika 2011: The Migration Period in the Finnish Inland: Cultural Relations Between the Populations when Pottery Making Came to an End? *Times, things & places: 36 essays for Jussi-Pekka Taavitsainen*, s. 50–63. Toim. Janne Harjula, Maija Helamaa & Janne Haarala. J.-P. Taavitsainen Festschrift Committee 2011.

Lavento, Mika 2015a: Pronssi- ja varhaismetallikausi. *Muinaisuutemme jäljet: Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*, s. 125–212. Toim. Georg Haggrén, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman. Gaudeamus. Helsinki.

Lavento, Mika 2015b: 2.10 Sisämaan asutus ja kulttuuri varhaismetallikauden lopulla (500 eaa.–300jaa.). *Muinaisuutemme jäljet: Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*, s. 228–230. Toim. Georg Haggrén, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman. Gaudeamus. Helsinki.

- Lehikoinen, Heikki 2007: *Tuo hiisi hirviäsi – Metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa*. Kustannusosakeyhtiö Teos. Helsinki.
- Lehikoinen, Heikki 2011: *Katkerä manalan kannu – Kuoleman kulttuurihistoria Suomessa*. Teos. Helsinki.
- Lehtola, Veli-Pekka 2008: Eteläisen Suomen muinaiset lappalaiset. *Muinaistutkija* 4, s. 2–18.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa 1988: Esihistorian vuosituhanet. *Savon historia I*, s. 11–254. Kustannuskiila Oy. Kuopio.
- Linturi, Elvi 1980: *Ristiretkiajan soikeat eläinkoristeiset kupurasoljet*. Helsingin yliopiston arkeologian laitos. Moniste n:o 24. Helsinki.
- Manninen, Antero 1953: *Kangasniemen historia I*. Kangasniemen seurakunta.
- Miettinen, Mirja 2001: Ähtävän Nådjärven myöhäisrautakautinen hautalöytö. *Kentältä poimittua: kirjoitelmia arkeologian alalta* 5, s. 69–83. Museovirasto.
- Mikkola, Esa & Talvio, Tuukka 2000: A Silver Coin Hoard from Orijärvi Kihlinpelto in Mikkeli Rural Commune, Province of Savo, Eastern Finland. *Fennoscandia archaeologica XVI*, s. 129–138. Suomen arkeologinen seura.
- Mikkola, Esa & Tenhunen 2003: Uusimpia tuloksia Mikkelin Orijärven hopea-aarteen löytöpaikalta. *Sihti* 5, s. 55–73. Savonlinnan maakuntamuseon julkaisuja. Savonlinna.
- Mikkola, Esa 2001: Mikkelin MLK:n Orijärven hopearaha-aarre ja muinaispellot. *Kentältä poimittua* 5, s. 84–98. Museovirasto.
- Mikkola, Esa 2009b: The Mikkeli Tuukkala Cemetery – The 2009 Excavations and New Interpretations. *Fennoscandia archaeologica XXVI*, s. 177–185. Suomen arkeologinen seura.
- Moilanen, Mikko 2016: *Marks of Fire, Value and Faith: Swords with Ferrous Inlays in Finland During the Late Iron Age (ca. 700-1200 AD)*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae. Society for Medieval Archaeology in Finland. Turku.

Moilanen, Mikko 2018: *Viikinkimiekat Suomessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Myllyntaus & Saikku 2001: Environmental History— A New Disciple with Long Traditions. *Encountering the Past in Nature: Essays in Environmental History*, s. 1–28. Ohio University Press Series in Ecology and History. Ohio University Press.

Mäki, Jari 2004: The Annual Cycle of the Settlements of the Circumpolar Peoples. *Iskos 13. Early in the North Volume 5*, s. 131–153.

Nousiainen, Pentti & Lehtinen, Leena 1994: Mikkelin seudun kiinteät muinaisjäännökset. *Kalmistojen kertomaa – Rautakautinen Mikkelin seutu idän ja lännen välissä*, s. 12–18. Toim. Leena Lehtinen & Pentti Nousiainen. Savonlinnan maakuntamuseo ja Suur-Savon museo. Mikkeli.

Orrman, Eljas 1991: Geographical Factors in the Spread of Permanent Settlement in Parts of Finland and Sweden from the End of the Iron Age to the Beginning of Modern Times. *Fennoscandia archaeologica VIII*, s. 3–21.

Pentikäinen, Juha & Pulkkinen, Risto 2018: *Saamelaisten mytologia*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Petersen, Jan 1919: *De Norske Vikingesverd – en typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Kristiania: i Kommission hos Jacob Dybwad.

Pohjakallio, Lauri 1978: Kuopion muinaisuus esihistoriallisten löytöjen valossa. *Aarni 17*, s. 7–33. Kuopion isänmaallinen seura. Kuopio.

Pohjakallio, Lauri 1982: Metallikautisen asutuksen jatkuvuus Pohjois-Savossa. *Studia minora: professori emerito Carolo Fredrico Meinander die Caroli MCMLXXXII gratia dedicaverunt discipuli*, s. 174–184. Helsingin yliopiston arkeologian laitos moniste n:o 29.

Poppius, Liisa 1957: Juvan esihistoria ja vaiheet seurakunnan perustamisesta Uudenkaupungin rauhaan. *Juvan historia*, s. 7–172. Juvan seurakunta ja kunta. Juva.

Poutiainen, Hannu 1994: Mikkelin rautakautinen asutus uusien löytöjen valossa. *Kalmistojen kertomaa – Rautakautinen Mikkelin seutu idän ja lännen välissä*, s. 51–56.

Toim. Leena Lehtinen & Pentti Nousiainen. Savonlinnan maakuntamuseo ja Suur-Savon museo. Mikkeli.

Poutiainen, Hannu 1996: Ajatuksia ja arveluita Etelä-Savon rautakautisesta asutuksesta. *Sihti 4*, s. 17–28. Savonlinnan maakuntamuseon julkaisuja. Savonlinna.

Pukkila, Jouko 2007: Raudanvalmistuspaikkojen ajoituskysymyksiä – eikö rautakaudella valmistettukaan rautaa. *Muinaistutkija 1*, s. 29–36.

Purhonen, Paula 1998: *Kristinuskon saapumisesta Suomeen: uskontoarkeologinen tutkimus*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 106. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

Raninen, Sami & Wessman, Anna 2015: Rautakausi. *Muinaisuutemme jäljet: Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*, s. 215–365. Toim. Georg Haggrén, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman. Gaudeamus. Helsinki.

Raninen, Sami 2007: Kovia ja nimekkäitä miehiä. Persoonan konstituutio rautakaudella. *Muinaistutkija 1*. Suomen arkeologinen seura.

Rapola, Martti 1936: Suomen sanat erä ja erämaa. *Virittäjä 40*, s. 106–121.

Rjabinin, E. A. 1981: *ЗООМОРФНЫЕ УКРАШЕНИЯ ДРЕВНЕЙ РУСИ X—XIV ВВ. АРХЕОЛОГИЯ СССР Е1-60*. Ленинград.

Rohiola, Ville 2019: Emalikoristeinen hevosenkenkäsolkki: roomalaisaikainen löytö Pohjois-Savosta. *Monttu auki II – arkeologisia kenttätutkimuksia*. Museovirasto.

Ruohonen, Juha 2010: Juvan lintu ja muita myöhäisrautakautisia linturiipuksia. *Aurinkopeura V*, s. 82–99. Suomen muinaistaideseura ry. Hämeenlinna.

Ruotsala, Helena 2011: Kaunista ja toimivaa – saamelaisten aineellinen kulttuuri. *Saamentutkimus tänään*, s. 344–368. Tietolipas 234. Toim. Irja Seurujärvi-Kari, Petri Halinen & Risto Pulkkinen. Suomen kirjallisuuden seura. (<http://dx.doi.org/10.21435/tl.234>).

Saipio, Jarkko 2011: Lapinrauniotradition kehitys ajoitusten valossa. *Muinaistutkija (4)*, s. 19–35.

Saksa, Alexander 1998: *Rautakautinen Karjala: Muinai-Karjalan asutuksen synty ja kehitys*. Studia Carelica Humanistica 11. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. Joensuu.

Seppälä, Sirkka 2000: Rautakautiset kohteet – funktion, ajoituksen ja sijainnin problematiikkaa. *Arkeologinen inventointi – opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*, s. 192–197. Toim. Päivi Maaranen & Tuija Kirkinen. Museovirasto. Helsinki.

Shepherd, Deborah J. 1997: The Ritual Significance of Slag in Finnish Iron Age Burials. *Fennoscandia archaeologica XIV*, s. 13–22.

Siikala, Anna-Leena 1992: *Suomalainen šamanismi: mielikuvien historiaa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Soininen, Arvo 1961: *Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa*. Helsinki.

Spangen, Marte 2009: Silver hoards in Sámi areas. *Iskos 17*. Suomen muinaismuistoyhdistys ry. Helsinki.

Stein, Gil 2002: From Passive Periphery to Active Agents: Emerging Perspectives in the Archaeology of Interregional Interaction. *American Anthropologist* 104 (3), s. 903–916.

Taavitsainen, Jussi-Pekka 1990: *Ancient Hillforts of Finland: Problems of Analysis, Chronology and Interpretation with Special Reference to the Hillfort of Kuhmoinen*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 94. Helsinki.

Taavitsainen, Jussi-Pekka 1991: Cemeteries or refuse heaps? Archaeological formation processes and the interpretation of sites and antiquities. *Suomen museo* 98, s. 5–14.

Taavitsainen, Jussi-Pekka 1994: Kaskeaminen ja metsästys erämailla. *Metsä ja metsänviljaa*, s. 187–207. Kalevalaseuran vuosikirja 73. Toim. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Taavitsainen, Jussi-Pekka 2003: Lapp Cairns as a Source on Metal Period Settlement in the Inland Regions of Finland. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 20 (1), s. 21–47.

Taavitsainen, Jussi-Pekka; Vilkuna, Janne & Forssell, Henry 2007: *Suojoki at Keuruu: a Mid 14th-century Site of the Wilderness Culture in the Light of Settlement Historical Processes in Central Finland*. Suomalaisen tiedeakatemia toimituksia. Tiedekirja. Helsinki.

Tomanterä, Leena 1994: Mikkelin pronssit. *Kalmistojen kertomaa – Rautakautinen Mikkelin seutu idän ja lännen välissä*, s. 35–50. Toim. Leena Lehtinen & Pentti Nousiainen. Savonlinnan maakuntamuseo ja Suur-Savon museo. Mikkeli.

Uino, Pirjo 1997: *Ancient Karelia – Archaeological Studies. Muinais-Karjala – arkeologisia tutkimuksia*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 104. Gummerus. Jyväskylä.

Ukkonen, Pirkko 1996: Osteological Analysis of the Refuse Fauna in the Lake Saimaa Area. *Environmental Studies in Eastern Finland – Reports of the Ancient Lake Saimaa Project*, s. 63– 92. Helsinki Papers in Archaeology No. 8. Toim. Tuija Kirkinen. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Vedru, Gurly 2015: Remembering Through Place. *Estonian Journal of Archaeology* 19 (1), s. 29–57.

Vilkuna, Janne & Taavitsainen, Jussi-Pekka 2005: Miksi löydämme muinaisuuksia? Kahden tuoreen löydön todistus. *Taidetta ja tehdasurheilua*, s. 55–63. Toim. Heikki Roiko-Jokela, Esa Sironen ja Ossi Viita. Atena. Jyväskylä.

Vilkuna, Janne 2007: The Lost Natives – Research Problems of the Tavastian Erämark Period in Central Finland. *IV mittnordiska arkeologidagar: Saarijärvi 14.-16. Juni 2007*, s. 161–171.

Wobst, Martin H. 1977: Stylistic Behaviour and Information Exchange. *Papers for director: research essays in honor of James B. Griffin*, s. 317–342. Toim. C.E. Cleland. University of Michigan anthropological papers. Michigan.

Voionmaa, Väinö 1947: *Hämäläinen eräkausi*. WSOY. Porvoo.

Vuorela, Toivo 1983: *Suomalainen kansankulttuuri*. 3. painos. WSOY. Porvoo.

Ylimaunu, Timo; Lakomäki, Sami; Kallio-Seppä, Titta; Mullins, Paul R; Nurmi, Risto & Kuorilehto, Markku 2014: Borderlands as Spaces: Creating third spaces and fractured landscapes in medieval Northern Finland. *Journal of Social Anthropology* 14 (2), s. 244–267.

LIITTEET 1–3

LIITE 1. Etelä- ja Pohjois-Savon rautakautiset esinelöydöt. Mikkelin esinelöydöt ovat liitteessä 2.

Kunta	MJ-tunnus	KM-numero	Löydöt	Ajoitus
Enonkoski		27258	Kuppikiven pala	Rautakausi
Heinävesi		14121: 1	Kirves	Viikinkiaika
Hirvensalmi		2189: 1-2	Malmiharkon kappale, rautakuonaa	Rautakausi
Iisalmi		3708: 6	Hevosenkäsolkki	800-950
Iisalmi		3708: 7	Tulusrauta	Myöhäisrautakausi
Iisalmi	1000015134	3876	Vuolukiven kappale	Rautakausi
Iisalmi		25607: 1	Kirves	Rautakausi
Iisalmi		29299: 1	Nuolenkärki	Rautakausi
Joroinen	1000014083	???	Keihäänkärki	Rautakausi
Joroinen	171010018	26730	Palanutta savea 6 kpl	Rautakausi
Joroinen	171040002	13724:1	Puukonpää	Ristiretkiaika
Joroinen		13724: 1	Veitsenpää	Ristiretkiaika
Juva	1000032939	41598	Keihäänkärki (ns. Vehmaan kärki)	Merovingi- tai viikinkiaika
Juva		3018:11	Nuolenkärki	Rautakausi
Juva	1000032938	41597: 1-6	Linturiipus, korvakeputki, pronssiesineen katkelma, mahdollinen korvalusikan varsi	Ristiretkiaika
Juva	178010074	19642:1	Riipus	viikinki-/ristiretkiaika
Juva	178010074	27080: 1-6	Pronssiriipuksen katkelma, kaksi pronssirengasta, pronssiesineen osa, metalliesineen katkelma, pronssilevyn katkelma	Rautakausi
Juva		20183:1	Soikea kupurasolki	900-1000
Juva		2567:1	Nuolenkärki	Rautakausi
Juva		33236: 1-19	Palanutta luuta, kvartsi-iskoksia ja kuparipellin palanen	Moniperiodinen
Juva	1000018697	37717: 1-2	Hevosenkäsolkki, linturiipus	Myöhäisrautakausi
Juva		6455: 1	Soikea kupurasolki	Ristiretkiaika
Juva	100019731	39085	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
Juva		26915	Keihäänkärki	Rautakausi
Kangasniemi		1935: 5	Kirves	Viikinkiaika
Kangasniemi		1935: 6	Keihäänkärki	Rautakausi
Kangasniemi		24865: 1	Kirves	Myöhäisrautakausi
Keitele	239040001	4340: 46	Pronssinen rannerengas	Viikinkiaika
Keitele	1000015275	3561: 25	Tulusrauta	Myöhäisrautakausi?
Kiuruvesi		KuM 6277	Hevosenkäsoljen katkelmia	Myöhäisrautakausi
Kiuruvesi		3634: 50	Pronssisen rannerenkaan katkelmia	Viikinkiaika
Kiuruvesi		3901: 2	Rautakautinen keltainen sylinterinmuotoinen helmi	Rautakausi
Kiuruvesi		14076: 1	Kirves	700-800-l.

Kiuruvesi		2042: 9: 8	Tuluskivi	Keskirautakausi
Kiuruvesi		2540:1	Tuluskivi	Keskirautakausi
Kuopio	1000027504	40940	Kupariseksinen esineen kappale, mahdollisesti koru.	Rautakausi/keskiaika
Kuopio	297010003	1648: 1	Pronssihela	Viikinkiaika
Kuopio	297010003	1645: 1	Pronssinen rannerengas	Viikinkiaika
Kuopio	297010003	1646: 1	Pronssinen ratasriipus	Viikinkiaika
Kuopio	297010003	1647: 1	Pronssiriipus	Viikinkiaika
Kuopio	297010003	1644: 1	Pyöreä kupurasolki	Viikinkiaika
Kuopio	1000034260	41808	Metallilöytöjä (ainakin hevosenkenkäsoljen kaaren katkelma)	Rautakausi
Kuopio		41604	Nuolenkärki	Ajoittamaton
Kuopio		32039: 1	Putkikirves	Keskirautakausi
Kuopio		KuM 1755	Tuluskivi	Keskirautakausi
Kuopio		KuM 1754	Tuluskivi	Keskirautakausi
Kuopio		4708: 1	Kirves	Myöhäisrautakauden loppu
Kuopio		10462: 1	Kirves	Myöhäisrautakausi
Kuopio	919040001	???	Nuolenkärki	Rautakausi
Kuopio		41974	Keihäänkärki, veitsi, palanutta luuta	Rautakausi
Kuopio	1000002120	???	Rautaesine	Rautakausi
Kuopio	1000016743	8851: 1	Keihäänkärki	Viikinkiaika
Kuopio		22793	Nuolenkärki	Rautakausi
Kuopio	1000031395	???	Nuolenkärki	Rautakausi
Kuopio		38530	Nuolenkärki	Rautakausi
Lapinlahti	1000030324	41196	Hevosenkenkäsoljen katkelma	300-400-l.
Lapinlahti	402040001	32174: 1	Lasimassahelmi	Rautakausi
Leppävirta		2968: 1	Tuluskivi	Keskirautakausi
Leppävirta	1000014267	37868:1	Keihäänkärki G-tyyppi	Viikinkiaika
Mäntyharju	1000002608	27077	Rautakuonaa	Rautakausi
Mäntyharju	1000002608	27078	Keramiikkaa ja rautaveitsi	Rautakausi
Mäntyharju		6841: 1	Miekka	Kansainvaellusajan loppu
Mäntyharju		1212: 1	Tuluskivi	Rautakausi
Pertunmaa	588010002	8995: 1-11	Rautakautisia hautalöytöjä	Rautakausi
Pertunmaa	588010002	9102: 1-23	Rautakautisia hautalöytöjä	Rautakausi
Pertunmaa	1000000799	12833: 1	Keihäänkärki	Rautakausi
Pertunmaa		???	Suksi	240 +-100 jKr.
Pertunmaa		???	Suksi	240 +-100 jKr.
Pieksämäki		3018: 1	Kirves	Rautakausi
Pieksämäki	184040001	24127: 1	Nuolenkärki	Rautakausi
Pieksämäki	1000022954	24958: 1	Keihäänkärki	Rautakausi
Pieksämäki		22024: 1	Keihäänkärki, M-tyyppi	???
Pieksämäki		31318: 1	Nuolenkärki	Rautakausi
Pieksämäki		Satakunnan museo 3519	Tuluskivi	Rautakausi

Pielavesi		???	Putkikirves	Keskirautakausi
Pielavesi		4512: 6	Tulusrauta	Ristiretkiaika?
Pielavesi	1000030208	15870: 1-3	Kirves ja keihäänkärki, keihäänkärjen kenkään	Viikinkiajan loppu/ristiretkiaika
Pielavesi		18833	Saviastian palanen	Rautakausi
Pielavesi		18911	Keihäänkärki	Rautakausi
Puumala	623040001	29617: 1	Pronssinen ranterengas	Viikinkiaika
Puumala		34342: 1-4		Rautakausi
Rantasalmi		2933: 3	Kuonanpalasia 5 kpl	Rautakausi
Rautalampi		6306: 60	Keihäänkärki	???
Rautalampi	1000005054	37238	Suksi	600-l.
Rautalampi		36831	Putkikirves	Keskirautakausi
Rautalampi	1000005025	6306: 57	Putkikirves	Keskirautakausi
Rautalampi		2275: 2	Putkikirves	Keskirautakausi
Rautalampi		244: 1	Tuluskivi	Keskirautakausi
Rautalampi	686010018	29357: 1-13	Asuinpaikkalöytöjä	Kivikausi, varhaismetallikausi, rautakausi
Rautalampi	686010018	34058: 1-280	Asuinpaikkalöytöjä	Kivikausi, varhaismetallikausi, rautakausi
Rautalampi	1000004962	40084	Asuinpaikkalöytöjä	Kivikausi, rautakausi
Rautalampi		KuM 6147	Keihäänkärki	Myöhäisrautakausi
Rautalampi		19897	Riipushioinkivi	Myöhäisrautakausi
Rautalampi	1000005056	KuM 6147	Nuolenkärki	Rautakausi
Rautalampi	686010018	39057	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
Rautalampi	686010018	29829: 1-3	Saviastian paloja	Rautakausi
Rautalampi		2275: 1	Keihäänkärki	Rautakausi
Rautalampi	686010003	8824: 1-2	Asuinpaikkalöytöjä: hionkiven kappaleita, hiiliä ja käpristynyttä tuohta	Rautakausi
Rautalampi	686010003	8666: 1-2	Kuparinen puukon tupen kenkään, maanäyte	Rautakausi
Rautalampi		6306: 58	Nuolenkärki	Rautakausi
Savonlinna		4653: 1	Roomalainen raha (Väärennös)	-
Savonlinna		2880: 5	Nuolenkärki	Myöhäisrautakausi
Savonlinna		Sln museo nro 3000	Soikea kupurasolki	900-1000
Savonlinna		24854: 1	Kirves	700-l.
Savonlinna	1000002451	28053: 1-121	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
Savonlinna		27180	Asuinpaikkalöytö	Rautakausi
Savonlinna		28054: 1-4		Rautakausi
Savonlinna		28055: 1-21		Rautakausi
Savonlinna		38084: 1-22	Asuinpaikkalöytöjä	Esihistoriallinen
Savonlinna		26671: 1-5	Tasavartinen solki, kaksi punnusta, naskalimainen rautaesine ja rautamäärly	Merovingiaika
Savonlinna		38085: 1-35	Asuinpaikkalöytöjä	Esihistoriallinen
Savonlinna	618010037	28229: 1-5	Asuinpaikkalöytö	Rautakausi
Savonlinna	1000002497	26678	Keihäänkärjen tapainen esine	Rautakausi

Savonlinna		40651	Putkikirves, rautavartaan kappale, kvartsia	Keskirautakausi
Savonlinna		24869: 1	Nuolenkärki	Rautakausi
Savonlinna	1000027649	40652: 1-2	Rannerenkaan ja tupen helan kappaleet	Rautakausi
Savonlinna	246040005	26658	Nuolenkärki	Rautakausi
Siilinjärvi	1000022857	39486: 1	Kampariipuksen puolikas	Rautakausi, historiallinen
Siilinjärvi	1000022857	40792	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi, historiallinen
Siilinjärvi	1000022857	40801	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi, historiallinen
Sulkava		27659	Keramiikkaa, ym.	Historiallinen, rautakautinen
Sulkava		24739: 1	Kirves	Rautakausi
Sulkava		25219: 1	Rautakuonaa	Rautakausi
Sulkava		25220: 1	Rautakuonaa	Rautakausi
Sulkava		24964: 1	löytöpaikka	Rautakausi
Sulkava	1000002182	27658	Keramiikkaa, ym.	Rautakausi
Sulkava	1000002182	31492: 1	Tulusrauta	Rautakausi
Sulkava		24870: 1	Tulusrauta	Rautakausi
Sulkava	1000002182	15097: 1	Soikea kupurasolki	900-1000
Sulkava	1000002182	11726: 1	Pronssinen ketjunjakaja	Myöhäisrautakausi
Sulkava	1000002182	27074: 1-11	Asuinpaikkalöytö, keramiikkaa	Rautakausi
Sulkava	1000010109	18538	Nuolenkärki	Nuorempi roomalaisaika/kansainvaellusaika
Sulkava	1000010109	36519	Palanut luu	Rautakausi
Sulkava		2933: 2	Kuonanpalanen	Rautakausi
Sulkava	768040001	33124: 1	Soikea kupurasolki	Myöhäisrautakausi
Sulkava	1000003712	25204: 1	Rautakuonaa	Rautakausi
Sulkava	1000027632	39244	Saviastia	Rautakausi
Suonenjoki		22123	Hevosenenkäsolki	800-950
Suonenjoki	1000012346	37644: 1-4	Asuinpaikkalöytöjä	Kivikausi, rautakausi
Suonenjoki	1000012346	29379: 1	Keihäänkärki	Moniperiodinen
Tuusniemi	857040002	23172	Tuluskivi	Keskirautakausi
Tuusniemi		31314: 1-2	Nuolenkärki, hioin	Rautakausi
Tuusniemi		4340: 48b 39	Värttinänpyörä	Rautakausi
Varkaus		11267: 1-2	Veitsi, väkäkeihäänkärki	Rautakausi
Vieremä	1000011169	15090: 1	Kirves, 2 kpl (toinen KuM 6178)	Myöhäisrautakausi

LIITE 2. Mikkelin rautakautiset esinelöydöt.

MJ-tunnus	KM-numero	Löydöt	Ajoitus
	20480: 1	Soikea kupurasolki	Myöhäisrautakausi
	11564: 1-2	Kaksi hopeista solkea	Viikinkiajan loppu
	20316: 1	Soikea kupurasolki	Myöhäisrautakausi
	29422: 1-3	Rautaisen esineen katkelma, padan sangan katkelma, rautanaulan katkelma	Ristiretkiaika?
696010027	27384: 1-4	Keihäänkärki, rautainen neula, rautaesineen katkelma ja palanutta luuta	Merovingiaika
1000002375	40045: 1-2	Pyöreän kupurasoljen katkelma ja spiraalipäinen ketjunktaja	Rautakausi
1000002375	14073: 1-19	Rautakautisia röykkiöitä	Rautakausi
1000002375	11395: 1	Rintaketjun risti (pronssia)	Rautakausi
1000002375	13917: 1	Soikea kupurasolki	1100-1200-l.
1000002379	29426: 1	Nuolenkärki	Rautakausi
1000002317	23179: 1-5	Kirves, rautapuukko ja tulusrauta	Myöhäisrautakausi
1000002328	26595	Asuinpaikkalöytö	Rautakausi
1000002328	28017: 1-1947	Asuinpaikkalöytö	Rautakausi
1000002328	28015: 1-86	Hautalöytö, asuinpaikkalöytö	Rautakausi
1000002328	25716: 1-16	Saviastianpaloja, piitä	Rautakausi
1000002316	26914	Kaksi rannerengasta	Rautakausi
1000002316	10814: 1	Keihäänkärki	Rautakausi
1000002316	18894	Keramiikkaa	Rautakausi
1000002316	10476: 1-2	Kirves (tappara), keihäs	1000-l.
1000002316	10629: 1-105	Rautakautisia kalmistolöytöjä	Rautakausi
1000002316	10862: 1-110	Rautakautisia kalmistolöytöjä	Rautakausi
1000002316	12012: 1	Saviastia	Rautakausi
1000002316	29634: 1	Vyönsolki	Rautakausi
1000002330	25712: 1-185	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
1000002330	25715: 1-16	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
1000002330	26594	Kalmistolöytö	Rautakausi
1000002299	11524: 1	Keihäänkärki	Rautakausi
1000002299	14074: 1-37	Mm. keihäänkärki, veitsi, pronssiesineitä, rautakuonaa, hampaista, palanutta luuta ja saviastian paloja.	Rautakausi
1000002265	25821: 1-7	Kvartsia, piitä ja kaksi rautakuonan palasta	Rautakausi
1000002229	26962: 1	Soikea kupurasolki	Viikinki- ja ristiretkiajan taite
491010007	39053	Kalmistolöytöjä	Rautakausi
491010007	10908: 1-18	Kalmistolöytöjä	Rautakausi
491010007	2481: 117-344	Kalmistolöytöjä	Rautakausi
491010007	38090: 1-1230	Kalmistolöytöjä	Rautakausi

491010007	9969: 1-14	Kalmistolöytöjä	Myöhäisrautakausi-keskiaika
491010007	18987	Luita ym.	Rautakausi
491010007	15418: 1	Pronssinen ketjun välinivel	Rautakausi
491010007	26913	Pronssisolki	Rautakausi
491010007	10631: 1	Soikea kupurasolki	Rautakausi
491010007	18995	Värttinäkivi	Rautakausi
491010031	38239: 1-7	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
491010031	38963: 1	Hopealevyn kappale	Rautakausi
491010031	27079: 1-4	Kankiketjun nivel, lasimassahelmi ja pronssiesineiden katkelmia	Rautakausi
491010031	38851: 1-3	Pronssia, kuonaa ja lasimassahelmi	Rautakausi
491010031	38310: 1-2	Pronssiriipus ja pronssiesineen katkelma	Rautakausi
1000002264	34882: 1-3	Palanutta savea, rautakauden tyyppin keramiikkaa, punasavikeramiikkaa	Rautakausi
1000002264	27370	Saviastian paloja, savitiivistettä, kvartsikaavin, rautakuonaa	Rautakausi
491010012	11070: 1-109	Hautalöytöjä	Viikinkiajan loppu (1000-l.)
491010012	18990: 1-4	Kalmistolöytöjä	Viikinkiajan loppu (1000-l.)
491010012	10874: 1-19	Kilvenkupura, viikate	Viikinkiajan loppu (1000-l.)
491010012	26911	Kirves, keihäänkärki	Viikinkiajan loppu (1000-l.)
491010012	10884: 1-9	Rautakautisia kalmistolöytöjä	Viikinkiajan loppu (1000-l.)
492010028	29619: 1-7	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
492010028	26918	Keihäänkärki	Viikinkiaika
492010028	29620: 1	Palanutta luuta	Rautakausi
492010028	29618: 1-7	Rautaesineitä, kts muuta kohta	Ristiretkiaika
1000002303	15901: 1-2	Kirves (tappara) ja keihäänkärki	1000-l.
492010054	31319: 1-9	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
492010054	35900: 1-1316	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
492010054	33998: 1-3008	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
492010054	35345: 1-1301	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
492010054	31608: 1-607	Asuinpaikkalöytöjä, hopearaha-aarre	Rautakausi
492010054	32172: 1-2518	Asuinpaikkalöytöjä, hopearahoja	Rautakausi
1000002319	11378: 1-2	Keihäänkärki, kirves (tappara)	Ristiretkiaika
1000013943	32168: 1	Keihäänkärki G-tyyppi	Viikinkiaika
1000002232	40419	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
1000002232	29860: 1-102	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
1000002232	30984: 1-540	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
1000002232	31078: 1-436	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
1000002232	32544: 1-3	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
1000002232	33140: 1-10	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
1000002232	38850: 1-5	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
1000002232	38241: 1	Rautaniitti	Rautakausi
1000002232	28819: 1-12	Spiraalisormuksen katkelma, keramiikkaa, liittupiipun paloja, piitä, lasihelmi, metallilevyn katkelma	Rautakausi

1000014780	38070: 1-7	Helmi, punasavikeramiikkaa, kuonaa, yms	Rautakausi
1000014780	41343	Kalmistolöytöjä	Rautakausi
492010052	29612: 1-4	Veitsi, pyöreän kupurasoljen katkelma ja pronssipellin kappaleita	Rautakausi
492010051	29842: 1	Kaksi lasihelmeä	Myöhäisrautakausi/Keskiajan alku
492010051	28820: 1-52	Kalmistolöytöjä: aseita, työkaluja, punnus, palanutta luuta, riipuksen osa, veitsi tupessa, ketjulaitteen osia	Myöhäisrautakausi/Keskiajan alku
492010051	26917	Kirves	Ristiretkiaika
492010051	29535: 1-29	Palanutta luuta, kvartsi-iskoksia, rautaveitsi, sulanutta metallia	Myöhäisrautakausi/Keskiajan alku
1000002302	24868: 12	Ketjukannatin, kulkunen	Viikinkiaika
1000002302	17042: 1	Pronssikulkunen	Viikinkiaika
1000002302	15888: 1	Tasavartinen solki	Viikinkiaika
1000002302	14146: 1-3	Tasavartinen solki, avonainen rautarengas ja ketjunjakaja	Viikinkiaika
492040003	30984	Tulusrauta	Rautakausi
1000002384	24667: 1	Soikea kupurasolki (köynnössolki)	Myöhäisrautakausi
1000026498	40649	Kymmenen hopearahaa tai katkelmaa, rautakautisten korujen katkelmia, kaksi kirvestä ja historiallisen ajan sormuksia	Viikinkiaika
491010002	26912	Kaksi soikeaa kupurasolkea	Ristiretkiaika
491040004	20433: 1-3	Tasavartinen solki, kankiketjun nivel	1000-l.
491010003	13769: 1-210	Kalmistolöytöjä	Ristiretkiaika
491010003	13441: 1-44	Kalmistolöytöjä	Ristiretkiaika
491010003	29468: 1-2	Pronssikahvainen veitsi	Ristiretkiaika
491010003	25627: 1-138		Ristiretkiaika
491010006	19158: 1-2	Arab. Hopearaha, savikiekko	Myöhäisrautakausi, varhaiskeskiaika
491010006	38834: 1-27	Kalmisto- ja asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
491010006	19615: 1-6	Tuluspiin pala, palanutta luuta, puukonterän jäännös, kuonaa ja palanutta savea	Rautakausi
491040002	28011: 1-17	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
491040002	18992	Mahdollisia kalmistolöytöjä	Rautakausi
491040002	17982: 1	Pronssisormus	Ristiretkiaika
491040002	27070	Saviastianpala, hioinliippoja 2 kpl, tuluspiitä, liitupiipun katkelma, piiskoksia	Rautakausi
491040001	10880: 1	Hopearisti	1000 -l.
1000002323	37398: 1-19	Asuinpaikkalöytöjä	rautakausi/historiallinen aika
1000002323	38237: 1-14	Asuinpaikkalöytöjä	rautakausi/historiallinen aika
1000002323	23180: 1-2	Kaksi soikeaa kupurasolkea	Ristiretkiaika
1000002323	25611: 1-15	Lasihelmiä, piitä, savitiivistettä, ym.	rautakausi/historiallinen aika
1000002323	25628: 1-9	Rautainen sormus, metallinappi, ruostuneita metalliesineitä, piitä, palanutta savea, rautakuonaa ja	rautakausi/historiallinen aika

		kvartsi-iskoksia	
1000002323	24923: 1-60	Ristiretkiaikainen löytö	rautakausi/historiallinen aika
1000029308	41207	Nuolenkärki	Myöhäisrautakausi
	28014: 1-67	Asuinpaikkalöytöjä	Myöhäisrautakausi
	34503: 1-4	Asuinpaikkalöytöjä	Rautakausi
	2689: 1-4	Avain, viskari, kolme ketjun palasta, värttinänpyörä	Rautakausi
	32415: 1-6	Helmen puolikas, kvartsia	Rautakausi
	10630: 1	Hevosenkäsolki pronssinen	Rautakausi
	11348: 1	Hihnanjakaja	Rautakausi
	24965: 1-2	Kalmistolöytö	Rautakausi
	7008: 1	Kreikkalainen hopearaha	Rautakausi
	29703: 1	Lasihelmi	Rautakausi
	29840: 1-3	Lasihelmiä	Rautakausi
	21171: 1-9	Löytöjä	Rautakausi
	29472: 1	Nuolenkärki	Rautakausi
	19159	Ortodoksinen ristiriipus	Rautakausi
	38240: 1	Pronssiesine	Rautakausi
	28252: 1-2	Pronssiketjun ja saviastian pala	Rautakausi
	29267: 1-2	Rautakautisia esineitä	Rautakausi
	2162: 1	Soikea kupurasolki	Myöhäisrautakausi
	21460: 1	Soikea kupurasolki	Rautakausi
	31410: 1	Spiraaliketjunjakaja	Rautakausi
	1441: 1	Tulusrauta	Rautakausi
	2567: 2	Vaskinen kannus	Rautakausi
	13888: 1	Värttinänpyörä	Rautakausi
	10969	Värttinänpyörä	Rautakausi

LIITE 3. Etelä- ja Pohjois-Savon rautakautiset muinaisjäännökset.

Kunta	Mjtunnus	Kohdenimi	Tyyppi
Enonkoski	1000000488	Ahola	kuppikivet
Enonkoski	1000000433	Aholampi	kuppikivet
Enonkoski	1000000452	Otralampi	kuppikivet
Enonkoski	1000000450	Repokivi	kuppikivet
Enonkoski	1000000446	Suontaus a	kuppikivet
Enonkoski	1000000448	Suontaus b	kuppikivet
Iisalmi	1000015134	Pellonpää	löytöpaikat
Joroinen	1000014083	Autiorinne	löytöpaikat
Joroinen	171040002	Koskenhovi	löytöpaikat
Juva	1000020512	Päiväranta 2	asuinpaikat
Juva	178010074	Kansala	hautapaikat
Juva	1000032939	Etusaari	löytöpaikat
Juva	1000032938	Huihatsaari	löytöpaikat
Juva	1000018697	Ranta-Pajula	löytöpaikat
Kangasniemi	1000032861	Kuoliosaari	hautapaikat
Kangasniemi	213010003	Kuppikivenmäki	kuppikivet
Kangasniemi	213010004	Rovastinsola	kuppikivet
Keitele	1000015275	Lappala	löytöpaikat
Keitele	239040001	Rantala	löytöpaikat
Kuopio	297010003	Haminalahti	kätköt
Kuopio	1000016743	Huutoniemi 2	löytöpaikat
Kuopio	1000002120	Kumpulahti	löytöpaikat
Kuopio	1000031395	Maaninka Hämeensuu	löytöpaikat
Kuopio	919040001	Päiväranta	löytöpaikat
Kuopio	1000027504	Sormula	löytöpaikat
Kuopio	1000034260	Tavinniemi	löytöpaikat
Kuopio	1000023551	Vanhapaikka	löytöpaikat
Lapinlahti	1000030324	Kärjenniemi	löytöpaikat
Lapinlahti	402040001	Vihtaniemi	löytöpaikat
Leppävirta	1000014267	Huovila	löytöpaikat
Mikkeli	1000002264	Annilantie	asuinpaikat
Mikkeli	1000026498	Halla	asuinpaikat
Mikkeli	1000002393	Heikkala	asuinpaikat
Mikkeli	1000002232	Kenkäveronniemi	asuinpaikat
Mikkeli	1000002265	Konnunsuo 2	asuinpaikat
Mikkeli	1000002323	Lampila	asuinpaikat
Mikkeli	1000012997	Lampila 3	asuinpaikat
Mikkeli	491010031	Moisionpelto	asuinpaikat
Mikkeli	1000002299	Valkola	asuinpaikat

Mikkeli	100002330	Vanha-Kyyhkylä	asuinpaikat
Mikkeli	100002328	Porrassalmenpelto	asuinpaikat
Mikkeli	491040002	Katajalahti	asuinpaikat
Mikkeli	492010051	Alaranta 1	hautapaikat
Mikkeli	492010028	Ketunniemi	hautapaikat
Mikkeli	491010002	Kivisakasti	hautapaikat
Mikkeli	100002316	Kyyhkylä	hautapaikat
Mikkeli	491010012	Latokallio	hautapaikat
Mikkeli	100002303	Mäntyrinta	hautapaikat
Mikkeli	491010006	Närepelto	hautapaikat
Mikkeli	100002319	Rantala	hautapaikat
Mikkeli	491010007	Tuukkala	hautapaikat
Mikkeli	100002302	Tyynelä	hautapaikat
Mikkeli	491010003	Visulahti kalmisto	hautapaikat
Mikkeli	492010052	Alaranta 2	röykkiöt
Mikkeli	100002375	Lenius	röykkiöt
Mikkeli	696010027	Kotilahti	uhrikivet
Mikkeli	1000013000	Lampila 6	löytöpaikat
Mikkeli	1000013002	Lampila 7	löytöpaikat
Mikkeli	100002379	Niemenmäki	löytöpaikat
Mikkeli	492040003	Nikara 1	löytöpaikat
Mikkeli	100002384	Nikara 2	löytöpaikat
Mikkeli	1000013943	Paimenpolku 2	löytöpaikat
Mikkeli	1000029308	Rahula Korpijärvi	löytöpaikat
Mikkeli	100002229	Silvasti A	löytöpaikat
Mikkeli	491040003	Visulahti 1	löytöpaikat
Mikkeli	491040004	Visulahti 2	löytöpaikat
Mikkeli	492010054	Orijärvi Kihlinpelto	muinaispelto
Mikkeli	1000014780	Vuolinko	muinaispelto
Mikkeli	100002317	Vatilan linnavuori	linnavuoret
Mäntyharju	100002608	Pajamäki	raudanvalmistuspaikka
Mäntyharju	100002612	Nikkilä	kuppikivet
Mäntyharju	1000023449	Tiilikkala	löytöpaikat
Pertunmaa	588010002	Kuusela	hautapaikat
Pertunmaa	588010001	Ahvenniemi	röykkiöt
Pertunmaa	100000799	Uittoniemi	löytöpaikat
Pieksämäki	184040001	Järvenpää	löytöpaikat
Pieksämäki	1000022954	Kailampi etelä	löytöpaikat
Pielavesi	1000030208	Lampaanjärvi Joensuu	löytöpaikat
Pielavesi	1000014379	Pirttiaho	löytöpaikat
Puumala	623040001	Leipäniemi	löytöpaikat
Puumala	623040022	Mammosenjärvi	löytöpaikat

Rantasalmi	681010034	Hyvölä	kuppikivet
Rantasalmi	1000001338	Parkumäen koulu	kuppikivet
Rantasalmi	681010035	Pekkala	kuppikivet
Rantasalmi	681010067	Pesola	kuppikivet
Rautalampi	686010018	Hämeenniemi	asuinpaikat
Rautalampi	1000005056	Kaposaari	asuinpaikat
Rautalampi	686010003	Säynätharju	asuinpaikat
Rautalampi	1000005025	Kinnula	löytöpaikat
Rautalampi	1000005048	Korpisaari	löytöpaikat
Rautalampi	1000005054	Oikarinsalmi	löytöpaikat
Savonlinna	1000002408	Kylmäniemi a	asuinpaikat
Savonlinna	246010048	Mikli	lapinrauniot
Savonlinna	1000002452	Kylmäniemi c	röykkiöt
Savonlinna	246010062	Ahmalahhti a	kuppikivet
Savonlinna	246010052	Ala-Pesola	kuppikivet
Savonlinna	246010033	Hattukallio	kuppikivet
Savonlinna	246010100	Henttola	kuppikivet
Savonlinna	740010007	Immola a	kuppikivet
Savonlinna	740010008	Immola b	kuppikivet
Savonlinna	740010006	Juvola	kuppikivet
Savonlinna	1000015884	Karkianpelto	kuppikivet
Savonlinna	246010101	Kasila a	kuppikivet
Savonlinna	246010102	Kasila b	kuppikivet
Savonlinna	246010099	Kurosenkallio	kuppikivet
Savonlinna	740010003	Mikonkivi	kuppikivet
Savonlinna	740010004	Monola a	kuppikivet
Savonlinna	740010005	Monola b	kuppikivet
Savonlinna	740010009	Monola c	kuppikivet
Savonlinna	246010035	Paavola 1	kuppikivet
Savonlinna	1000015954	Paavola 2	kuppikivet
Savonlinna	246010053	Rauhala b	kuppikivet
Savonlinna	246010069	Seikanlampi	kuppikivet
Savonlinna	246010036	Suuraho 1	kuppikivet
Savonlinna	1000015885	Suuraho 2	kuppikivet
Savonlinna	1000018960	Suuraho 3	kuppikivet
Savonlinna	1000018961	Suuraho 4	kuppikivet
Savonlinna	1000018962	Suuraho 5	kuppikivet
Savonlinna	1000018963	Suuraho 6	kuppikivet
Savonlinna	1000018964	Suuraho 7	kuppikivet
Savonlinna	740010010	Toivola	kuppikivet
Savonlinna	246010056	Ylätalo	kuppikivet
Savonlinna	1000002497	Punkalanniemi b	löytöpaikat

Savonlinna	1000027649	Tolppala	löytöpaikat
Savonlinna	246040005	Vehmasjoki	löytöpaikat
Savonlinna	740010002	Ikoinniemen linnavuori	linnavuoret
Sulkava	1000002182	Keskipelto	asuinpaikat
Sulkava	1000010109	Koivuranta	löytöpaikat
Sulkava	768040001	Toivola	löytöpaikat
Sulkava	1000027632	Ylimmäinen Saapassaari	löytöpaikat
Sulkava	768010009	Pisamalahden linnavuori	linnavuoret
Suonenjoki	1000012346	Saunavirta	asuinpaikat
Tuusniemi	857040002	Karankaniemi	löytöpaikat
Vieremä	1000011169	Jokiniemi	löytöpaikat